

ROVNOST

Vzdělávání: situace Romů v jedenácti členských státech EU

Průzkum romské populace –
Zaměřeno na údaje

EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS

Mnoho informací o Agentuře Evropské unie pro základní práva je k dispozici na internetu. Lze je získat prostřednictvím internetových stránek FRA (fra.europa.eu).

**Europe Direct je služba, která vám pomůže odpovědět
na otázky týkající se Evropské unie.**

Bezplatná telefonní linka (*):

00 800 6 7 8 9 10 11

(*): Informace jsou poskytovány zdarma, stejně jako většina telefonních hovorů (někteří operátoři, telefonní automaty nebo hotely však mohou telefonické spojení zpoplatnit).

Fotografie: © Blake Campbell
© OSCE/Milan Obradovic
© OSCE/Margarita Karanfilovska

Mnoho doplňujících informací o Evropské unii je k dispozici na internetu.
Můžete se s nimi seznámit na portálu Europa (<http://europa.eu>).

FRA – Agentura Evropské unie pro základní práva
Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Vídeň – Rakousko
Tel. +43 158030-0 – Fax +43 158030-699
Email: info@fra.europa.eu – fra.europa.eu

Lucemburk: Úřad pro publikace Evropské unie, 2016

PDF ISBN 978-92-9491-193-3 doi: 10.2811/44380 TK-01-13-748-CS-N
Paper ISBN 978-92-9491-194-0 doi:10.2811/679347 TK-01-13-748-CS-C

© Agentura Evropské unie pro základní práva, 2014
Reprodukce povolena pod podmínkou uvedení zdroje.

Printed in Belgium

VYTIŠTĚNO NA RECYKLOVANÉM PAPIŘE BEZ POUŽITÍ CHLORU (PCF)

Vzdělávání: situace Romů v jedenácti členských státech EU

**Průzkum romské populace –
Zaměřeno na údaje**

Předmluva

Romové představují největší etnickou menšinu v Evropě a již celá staletí tvoří nedílnou součást evropské společnosti. Navzdory úsilí na vnitrostátní, evropské i mezinárodní úrovni zlepšit ochranu jejich základních práv a dosáhnout pokroku v jejich sociálním začleňování, čelí stále mnoho Romů velké chudobě, silnému sociálnímu vyloučení, překážkám v uplatňování svých základních práv a diskriminaci. Tyto problémy mají dopad na jejich přístup ke kvalitnímu vzdělání, což naopak podkopává jejich vyhlídky na nalezení zaměstnání, platové vyhlídky, podmínky bydlení a zdravotní situaci, čímž je potlačována jejich celková schopnost plně využít svého potenciálu.

Vyloučení ze vzdělávání může mít různé podoby: od odmítnutí zapsat romské děti do školy pod tlakem rodičů neromských dětí až po umístování romských dětí do „zvláštních škol“ nebo etnicky segregovaných tříd. Etnická segregace je ovlivňována faktory v rozmezí od rezidenčních charakteristik až po protiromské předsudky. Ať je již důvod jakýkoliv, z lidskoprávního hlediska jsou všechny formy etnické segregace nepřijatelné. V roce 2007 vynesl Evropský soud pro lidská práva zásadní rozsudek, podle kterého představuje umístování romských dětí do zvláštních škol na základě jejich etnického původu porušení povinnosti státu zajistit přístup dětí ke vzdělávání bez diskriminace. Ve svém rozhodnutí soud odkazoval na důkazy o takové segregaci uvedené v jiných zprávách Agentury Evropské unie pro základní práva (FRA).

V této zprávě představuje FRA výsledky svého průzkumu z roku 2011 zabývajícího se situací romské populace v oblasti vzdělávání. Podle těchto výsledků přetrvávají významné rozdíly mezi romskými a neromskými dětmi na všech úrovních vzdělávání, od předškolního vzdělávání až po střední vzdělávání. Romské děti se rovněž často ocitají v segregovaných školách nebo třídách. Vzhledem k tomu, že zejména v některých členských státech vstupuje na trh práce rostoucí počet mladých Romů, je obzvláště znepokojující, že v průměru pouhých 12 % Romů ve věku 18 až 24 let z těch, kteří se zúčastnili našeho průzkumu, dokončilo vyšší střední nebo odborné vzdělání. Nicméně u mladších věkových skupin je situace lepší, což poukazuje nejen na to, že bylo dosaženo pokroku, ale také, a to je důležitější, že další pokrok je možný a proveditelný.

V době hospodářské krize, jež má dopad na každého jednotlivce v EU, si nemůžeme dovolit neprosazovat rovné zacházení a sociální začleňování. Přetrvávající diskriminace a marginalizace mohou mít za následek ztrátu dovedností a talentů, které by nám mohly pomoci tuto krizi překonat. Problémy, jimž Romové čelí, jsou komplexní, a proto si žádají integrovaný přístup – nízká nejvyšší dosažená úroveň vzdělání, překážky na trhu práce, segregace ve vzdělávání i bydlení, špatný zdravotní stav jsou všechno oblasti, kterým se musíme věnovat souběžně. Evropská unie hraje v provádění takové změny důležitou roli, a to zlepšováním antidiskriminačních právních předpisů, koordinací svých politik, vytyčováním společných integračních cílů a přidělováním finančních prostředků. Národní, regionální a zejména místní vládní instituce rovněž nesou odpovědnost za uskutečnění takové změny.

Dnes již můžeme pozorovat důkaz o dosaženém pokroku: byl zaveden rámec EU a jednotlivé vnitrostátní strategie; byly navrženy akční plány, které jsou nyní implementovány. Aby naše snahy o zlepšení životů romské populace přinášely i nadále hmatatelné výsledky, je zapotřebí politická vůle, účinná koordinace našeho úsilí a efektivní kontrolní a hodnotící nástroje. FRA bude i nadále pokračovat ve své podpoře začleňování Romů, a to prostřednictvím shromažďování a analýzy údajů o jejich situaci přímo na místě a testováním nových přístupů týkajících se romské komunity na místní úrovni.

Morten Kjaerum
ředitel

Členské státy a zkratky

Zkratka	Členský stát
BG	Bulharsko
CZ	Česká republika
EL	Řecko
ES	Španělsko
FR	Francie
HU	Maďarsko
IT	Itálie
PL	Polsko
PT	Portugalsko
RO	Rumunsko
SK	Slovensko

Obsah

PŘEDMLUVA	3
ÚVOD	7
KLÍČOVÁ ZJIŠTĚNÍ A STANOVISKA AGENTURY FRA	11
1 ŠKOLNÍ DOCHÁZKA A ROMSKÉ DĚTI ŠKOLNÍHO VĚKU	15
1.1. Předškolní vzdělávání a jeho důsledky	15
1.2. Míra plnění školní docházky	17
1.3. Neplnění školní docházky u romských dětí podle věkových skupin	20
1.4. Důvody pro neplnění povinné školní docházky	22
1.5. Nepravidelná školní docházka	24
2 NEJVYŠŠÍ ÚROVEŇ DOSAŽENÉHO VZDĚLÁNÍ A GRAMOTNOST DOSPĚLÝCH ROMŮ	25
2.1. Gramotnost	25
2.2. Účast na formálním vzdělávání	29
2.3. Odchod ze školy před dokončením středního vzdělání	32
2.4. Dokončení vyššího středního vzdělání	37
2.5. Důvody pro neúčast na vzdělávání nebo pro předčasné ukončení docházky	39
3 ROVNÉ ZACHÁZENÍ V OBLASTI VZDĚLÁVÁNÍ: ETNICKÁ SEGREGACE A VNÍMÁNÍ DISKRIMINACE	43
3.1. Segregace v běžných školách	44
3.2. Segregace v oblasti bydlení a vzdělávání	46
3.3. Segregace Romů ve zvláštních školách a třídách	46
3.4. Subjektivně vnímaná diskriminace	48
ZÁVĚRY	51
PŘÍLOHA 1: PRŮZKUM V KOSTCE	53
PŘÍLOHA 2: METODIKA PRŮZKUMU	55
BIBLIOGRAFIE	59

Úvod

Romové jsou největší etnickou menšinou v Evropské unii (EU) a současně jednou z nejchudších, která čelí sociálnímu vyloučení a nerovnému přístupu k zaměstnání, vzdělání, bydlení a zdravotní péči. Podle článku 3 Smlouvy o fungování Evropské unie má EU povinnost bojovat proti sociálnímu vyloučení a diskriminaci. Zároveň musí dodržovat sociální práva uvedená v Listině základních práv Evropské unie a v Sociální chartě přijaté Společenstvím a Radou Evropy.¹

Zlepšení situace romské populace v oblasti vzdělávání je kritickým testem schopnosti EU dosáhnout pokroku v začleňování všech extrémně marginalizovaných a sociálně vyloučených skupin. Zároveň by to významným způsobem přispělo k dosažení cílů strategie Evropa 2020 pro vytvoření nové cesty inteligentního a udržitelného růstu podporujícího začlenění, která stanovila ambiciózní cíle pro oblast vzdělávání, jako například snížit počet osob, které předčasně ukončují školní docházku, na méně než 10 %.²

Vzdělávání zastává zvláštní roli ve snaze čelit četným deprivacím, které se překrývají a vzájemně posilují. Špatná kvalita vzdělávání je důsledkem předchozích období vyloučení a zároveň i hybnou silou budoucích deprivací. Navíc omezuje budoucí příležitosti. Lepší vzdělávání znamená dosahování vyšších kvalifikací a zlepšení šancí na vykonávání výdělečné činnosti, což lidem pomáhá vymanit se z chudoby. A přínosy kvalitního vzdělání sahají daleko za hranice vyšší konkurenceschopnosti na trhu práce. Vzdělání je hodnotou samo o sobě: zabraňuje mrhání lidským talentem. Je spojováno s lepšími sociálními dovednostmi, vyšší flexibilitou a přizpůsobivostí dynamicky se měnícímu světu.

Rámec EU pro vnitrostátní strategie integrace Romů explicitně propojuje úspěch strategie Evropa 2020 se začleňováním v oblasti vzdělávání. Tento rámec přijatý v roce 2011 definuje jasný cíl pro vzdělávání Romů, který by měl každý členský stát EU splnit a rozvinout ve svých vlastních vnitrostátních integračních strategiích: „Zajistit, aby všechny romské děti dokončily alespoň základní školu“.³ Tento cíl odráží základní právo na kvalitní vzdělávání a odkazuje na doporučení Rady Evropy v oblasti vzdělávání Romů, které apeluje na členské státy EU, aby zaručovaly nediskriminační

přístup ke kvalitnímu vzdělávání, poskytovaly kvalitní předškolní vzdělávání, snížily počet žáků, kteří předčasně ukončují střední školu, a poskytovaly podporu pro naplnění rozmanitých potřeb romských žáků.⁴ Rámec EU se zaměřil zejména na základní školy a nezmiňoval povinnou školní docházku, přičemž největší výzva, které romské děti čelí, je přechod ze základního ke střednímu vzdělávání.

Evropská komise pokračuje ve svém úsilí zajistit, aby byl tento rámec EU dodržován. V červnu 2013 zveřejnila Evropská komise zprávu, podle které řada členských států zatím ještě nesplnila některé z podmínek rámce, zejména v oblasti vzdělávání, kde i nadále přetrvává rozsáhlá segregace. Komise vydala v roce 2013 pro pět členských států konkrétní doporučení týkající se začleňování romského obyvatelstva, přičemž se v nich zaměřila na zajištění efektivního přístupu ke kvalitnímu a inkluzivnímu vzdělávání v hlavním proudu, a to od předškolního vzdělávání dále.

Dne 26. června 2013 navrhla Komise doporučení Rady pro posílení úsilí v oblasti začleňování Romů rovněž v oblasti vzdělávání.⁵ Toto doporučení bere na vědomí zjištění průzkumu a rozšiřuje zaměření rámce EU na základní vzdělávání tím, že doporučuje členským státům EU, aby zajistily, že všechny romské děti dokončí alespoň povinnou školní docházku. Zároveň doporučuje zvláštní opatření na podporu účasti Romů na středním a vyšším vzdělávání. Tato zpráva přináší rozsáhlejší analýzu výsledků pilotního průzkumu v oblasti vzdělávání. Nejdříve se zaměřuje na docházku dětí ve věku povinné školní docházky a vyhodnocuje možná vysvětlení, proč tyto děti do školy nechodí. Následně se dívá na míru gramotnosti a nejvyšší dosaženou úroveň vzdělání všech respondentů ve věku 16 a více let. Srovnávání studijních výsledků nebo nejvyšší úroveň dosaženého vzdělání tří různých věkových skupin poskytuje představu o změnách, ke kterým v průběhu času došlo. Coby doplňující podkladové informace srovnává zpráva zjištění z roku 2011 s výsledky průzkumu Rozvojového programu OSN (UNDP) z roku 2004 v případě pěti z jedenácti členských států, kterých se průzkum agentury FRA týkal, což byly jediné údaje, u kterých bylo takové srovnání možné.

¹ Listina základních práv Evropské unie, Úř. věst. 2012 C 326. Evropská sociální charta, CETS č. 163.

² Evropská komise (2010).

³ Evropská komise (2011a).

⁴ Rada Evropy, Výbor ministrů (2009); UNICEF (2007a); Rada Evropy, Evropská komise proti rasismu a nesnášenlivosti (ECRI) (2006); případy Evropského soudu pro lidská práva (ESLP): *D.H. proti České republice*, 13. listopadu 2007; Oršuš proti Chorvatsku, 16. března 2010; Sampanis proti Řecku, 5. června 2008.

⁵ Evropská komise (2013).

Výsledky odráží situaci Romů žijících v oblastech, kde je zastoupení romského obyvatelstva vyšší než vnitrostátní průměr. Na tato zjištění by se mělo nahlížet s ohledem na výsledky získané od osob neromského původu žijících v nejbližším okolí, které s Romy sdílejí stejnou vzdělávací i ekonomickou infrastrukturu. Stávající analýza usiluje o to, aby politickým činitelům poskytovala informace při vývoji a provádění opatření zaměřených na zajištění rovnosti Romů v přístupu ke vzdělávání. FRA by chtěla poděkovat paní Veře Messingové ze Středoevropské univerzity (CEU), stejně jako Centru pro evropská politická studia (CEPS) a Evropské síti v boji proti rasismu (ENAR) za jejich podporu při ověřování správnosti této zprávy.

Vzdělání: základní právo

Vysoce kvalitní a inkluzivní vzdělávání v hlavním proudu je stejně klíčové pro plný rozvoj dítěte jako pro celkový vývoj společnosti. Vzdělání poskytuje dětem a mladým dospělým nezbytné dovednosti pro vstup na pracovní trh a přispívá k celkové sociální soudržnosti společnosti. Z tohoto důvodu je právo na vzdělání zakotveno v mezinárodních úmlouvách i evropských dokumentech.

Povinná školní docházka je zcela zásadní pro získání osmi kompetencí, které představují kombinaci znalostí, dovedností a postojů, jež členské státy EU považují za nezbytně nutné pro osobní rozvoj a seberealizaci, aktivní občanství, sociální začlenění a zaměstnanost.⁶

Členské státy EU se zavázaly zajistit všem dětem rovný a neomezený přístup do běžných škol podporujících začleňování. Právo na vzdělání je zakotveno v článku 12 Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Všechny členské státy EU ratifikovaly Úmluvu Organizace spojených národů (OSN) o právech dítěte, která zaručuje právo na vzdělání pro všechny děti.⁷ Kromě toho všechny členské státy EU ratifikovaly Mezinárodní úmluvu OSN o odstranění všech forem rasové diskriminace, která zakazuje diskriminaci ve vzdělávání.⁸

Vzdělání je zároveň jediným sociálním právem výslovně uvedeným v Evropské úmluvě o lidských právech (EÚLP)⁹ a chráněné podle článku 14 o zákazu diskriminace, jak je uvedeno v související judikatuře Evropského soudu pro lidská práva (ESLP).¹⁰

Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy z roku 2009 týkající se vzdělávání Romů a Travellerů připomínají, že politiky by měly být vytvářeny na vnitrostátní úrovni, aby „zaručovaly [...] přístup ke kvalitnímu vzdělání s důstojností a respektem, na základě principů lidských práv a práv dítěte“.¹¹

Listina základních práv Evropské unie také chrání právo na vzdělání.¹² Realizace práva na vzdělání zahrnuje tři vzájemně provázané a stejně důležité aspekty: právo na přístup ke vzdělání, právo na kvalitní vzdělání a právo na respekt ve studijním prostředí.¹³

Měření pokroku v oblasti začleňování Romů: stále proveditelnější mise

Existuje zvyšující se poptávka po statistických údajích pro měření pokroku – nebo jeho absence – ve vztahu k vytyčeným politickým cílům a dodržování lidských práv. Aby bylo možné měřit vývoj v oblasti začleňování romského obyvatelstva, a to včetně vzdělávání, je nutné mít spolehlivé a srovnatelné soubory statistických dat společně s příslušnými ukazateli. Vzdělávání je oblast, ve které je obzvláště důležité sledovat dosažený pokrok. Neschopnost tak učinit může znamenat riziko pro příležitosti příští generace Romů.

Významného pokroku bylo dosaženo s ohledem na údaje z roku 2001, kdy Rozvojový program OSN (UNDP) provedl první komparativní průzkum domácností s údaji rozdělenými podle etnické příslušnosti. V roce 2003 přinesla zpráva UNDP s názvem *Romové ve střední a východní Evropě, jak se vyhnout závislosti*¹⁴ první rozsáhlý statistický důkaz, že významný počet Romů v členských státech EU, které se průzkumu zúčastnily (Bulharsko, Česká republika, Maďarsko, Rumunsko a Slovensko), čelil velkým výzvám s ohledem na gramotnost, kojeneckou úmrtnost a podvýživu. Obzvláště ve vztahu ke vzdělávání průzkum zjistil, že úroveň vzdělání romského obyvatelstva byla „dramaticky nízká“ a zpráva zdůraznila, že „[...] jelikož existuje přímá souvislost mezi vzděláním a dovednostmi potřebnými pro trh práce, neadekvátní vzdělání je zásadním faktorem stojícím za snižující se konkurenceschopností romských pracovníků“. Následovala řada iniciativ zaměřených na sběr údajů, které zaplnily informační mezery týkající se rozsahu deprivace romského obyvatelstva. Tyto iniciativy zahrnovaly:

⁶ Evropský parlament (2006).

⁷ Úmluva Organizace spojených národů (OSN) o právech dítěte, článek 28.

⁸ Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace, článek 5.

⁹ Protokol k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, článek 2, CETS č. 155.

¹⁰ Viz např. ESLP, *Sampanis a ostatní proti Řecku*, 5. června 2008.

¹¹ Rada Evropy, Výbor ministrů (2009).

¹² Listina základních práv Evropské unie, Úř. věst. 2012 C 326, článek 14.

¹³ UNICEF (2011).

¹⁴ UNDP (2002).

- V roce 2004 provedl UNDP komplexní průzkum o postavení Romů a jejich neromských sousedů v zemích střední a jihovýchodní Evropy. Údaje získané z tohoto průzkumu poskytují výchozí bod pro sledování pokroku dosaženého v průběhu času v otázkách začleňování Romů, zejména v oblasti vzdělávání.¹⁵
- V roce 2006 Evropské středisko pro sledování rasismu a xenofobie (EUMC), tedy předchůdce agentury FRA, připravilo komplexní srovnávací zprávu o Romech v systému veřejného vzdělávání,¹⁶ a to na základě dostupných sekundárních dat. Podle této zprávy existují v řadě členských států EU důkazy o přímé a systémové diskriminaci a vyloučení ze vzdělávání zapříčiněných mnoha vzájemně souvisejícími faktory, včetně chudoby, vysoké nezaměstnanosti, nevyhovujících podmínek bydlení a špatného přístupu ke zdravotní péči. Zpráva zároveň zdůraznila nedostatek údajů rozříděných podle etnického původu týkajících se základních vzdělávacích ukazatelů, jako jsou počet žáků zapsaných ke studiu a docházka, ale také studijní výsledky a nejvyšší dosažená úroveň vzdělání. V roce 2008 zahájila FRA průzkum EU-MIDIS, doposud největší svého druhu, který přinesl komparativní údaje pro celou EU týkající se zkušeností různých etnických menšin a přistěhovalců s diskriminací a trestní viktimizací v každodenním životě. Za použití metody náhodného výběru bylo v rámci průzkumu dotazováno 23 500 respondentů ze všech 27 členských států EU – včetně 3 500 romských respondentů ze sedmi členských států EU. Romští respondenti se ukázali být skupinou, která nahlásila nejvyšší celkovou míru vnímané diskriminace ve srovnání s dalšími skupinami, jako například obyvateli původem ze severní či subsaharské Afriky. Situace romských respondentů byla podrobně popsána ve zvláštní zprávě o Romech,¹⁷ která vznášela klíčové otázky týkající se ochrany základních práv i povědomí o právech.
- V roce 2011 provedla FRA ve spolupráci s Evropskou komisí, UNDP a Světovou bankou průzkum mezi Romy a jejich nejbližšími sousedy neromského původu v jedenácti členských státech EU: Bulharsku, České

republice, Francii, Řecku, Maďarsku, Itálii, Polsku, Portugalsku, Rumunsku, Slovensku a Španělsku: Cílem tohoto průzkumu bylo prozkoumat jejich sociálně-ekonomickou situaci v oblasti vzdělávání, zaměstnanosti, zdraví a bydlení, stejně jako otázky rovného zacházení a povědomí o právech. Souběžně s agenturou FRA provedl UNDP průzkum Romů ve 12 zemích střední a jihovýchodní Evropy, přičemž pět z nich bylo zahrnuto i do průzkumu agentury FRA. Součástí obou průzkumů byl společný základní dotazník. Program UNDP si zvolil metodologický přístup testovaný v roce 2004, díky němuž byl schopen sledovat pokrok, jehož bylo dosaženo v prioritních oblastech, tedy začleňování Romů, včetně vzdělávání.

Z těchto údajů čerpala celá řada vydaných publikací a analytických studií. V roce 2012 vydala FRA zprávu *Stručně o výsledcích průzkumu (Survey results at a glance)*, která analyzovala situaci Romů v jedenácti členských státech EU v klíčových sociálně-ekonomických oblastech.¹⁸ V roce 2012 publikovala Světová banka zprávu o důležitosti předškolního vzdělávání.¹⁹

V roce 2012 vydal UNDP rovněž zprávu o vzdělávání Romů, která analyzovala zjištění průzkumu o nejvyšší dosažené úrovni vzdělání, gramotnosti, školní docházce, romských dětech v oblasti vzdělávání a o segregaci.²⁰ Zprávy UNDP a agentury FRA se vzájemně doplňují a pokud je čteme ve vzájemné spojitosti, poskytují nejlepší srovnávací informace o Romech geograficky soustředěných v 18 evropských zemích. Výběr respondentů a metodologie těchto dvou průzkumů byly v nejvyšší možné míře harmonizovány, nicméně některé z témat a otázek se z několika důvodů lišily. Důvodem bylo například pokrytí odlišných zemí a rozdílná relativní váha jednotlivých modulů v příslušných zemích, které odrážely primární zaměření výzkumu těchto dvou organizací (například UNDP se výrazně zaměřuje na socioekonomické postavení respondentů, zatímco FRA vypracovala modul týkající se vnímání diskriminace a zkušeností s diskriminací). Tyto odlišnosti mají za následek určité nesrovnalosti v údajích, na které zpráva upozorňuje a jednotlivě je v příslušných částech vysvětluje.

¹⁵ UNDP/WB/EC Regional Roma Survey 2011, https://issuu.com/undp_in_europe_cis/docs/integrated_roma.web_1_.

¹⁶ Evropské středisko pro sledování rasismu a xenofobie (EUMC) (2006).

¹⁷ FRA (2009a).

¹⁸ FRA (2012).

¹⁹ Světová banka (2012).

²⁰ Brüggemann, C. (2012).

Klíčová zjištění a stanoviska agentury FRA

KLÍČOVÁ ZJIŠTĚNÍ O VZDĚLÁVÁNÍ ROMŮ

Situace Romů v jedenácti členských státech EU – Stručně o výsledcích průzkumu, společná publikace agentury FRA, UNDP, Světové banky a Evropské komise, představuje hlavní zjištění údajů z průzkumů Romů UNDP a agentury FRA, včetně v oblasti vzdělávání:

- **Nízká účast na předškolním vzdělávání:** V průměru jen polovina romských dětí zahrnutých do průzkumu ve věku od 4 let do věku povinné školní docházky navštěvovala ve školním roce 2010/2011 předškolní zařízení nebo mateřskou školu.
- **Vysoká účast na povinné školní docházce ve většině členských států:** S výjimkou Bulharska, Řecka a Rumunska se uvádí, že školu navštěvuje devět z deseti romských dětí ve věku 7 až 15 let.
- **Nízká míra dokončení středního vzdělání:** Pouze 15 % mladých romských dospělých ve věku 20 až 24 let zahrnutých do průzkumu dokončilo vyšší střední nebo odborné vzdělání.

Výsledky průzkumu ukazují, že Romové čelí čtyřem hlavním vzájemně souvisejícím problémům v oblasti vzdělávání: nízká účast na předškolním vzdělávání; vysoké riziko segregované výuky umocněné předsudky a diskriminací; vysoká míra předčasného ukončení školní docházky před dokončením středního vzdělání a nízká míra gramotnosti. Je naléhavě nutné, aby členské státy EU v těchto oblastech začaly jednat.

Předškolní vzdělávání

V účasti na předškolním vzdělávání existují výrazné rozdíly mezi romskými dětmi a neromskými dětmi žijícími v nejbližším okolí. Tyto výsledky potvrzují zásadní úlohu předškolního vzdělávání pro úspěch na dalších úrovních vzdělávacího systému. Nízká účast na předškolním vzdělávání znesnadňuje žákům dohánění výuky na základní škole a je hlavním určujícím faktorem předčasného ukončení školní docházky. Na rozdíl od 70 až 97 % žáků neromského původu, pouze 20 % romských žáků ve věku 6 až 15 let v Řecku a méně než 50 % v České republice, Portugalsku, na Slovensku a ve Španělsku někdy navštěvovalo předškolní zařízení. Výjimky tvoří Maďarsko a Polsko, kde je míra účasti na předškolním vzdělávání romských dětí vysoká, ale stále nižší než u neromských dětí žijících v nejbližším okolí.

Tyto výsledky potvrzují, že investování do předškolního vzdělávání a péče se vyplatí. U dětí se zkušeností z předškolního zařízení je vyšší pravděpodobnost, že ve škole zůstanou a úspěšně dokončí povinnou školní docházku. Z tohoto důvodu by měly přístup romských dětí k institucím předškolního vzdělávání a péče a ochota romských rodin, aby se jejich děti účastnily předškolního vzdělávání a péče, přínosný vliv na následnou školní docházku a její úspěšné dokončení.

Stanoviska agentury FRA

Členské státy by měly zajistit, aby sociálně znevýhodněné děti, včetně romských dětí, měly rovný přístup k předškolnímu vzdělávání a péči, bez ohledu na místo bydliště či etnický původ. Aby toho dosáhly, je zapotřebí zavést cílená opatření pro děti ohrožené marginalizací, která by vyrovnala strukturální znevýhodnění, jimž tyto děti čelí s ohledem na zápis do předškolního vzdělávání a nejvyššího dosaženého vzdělání.

Měl by být zlepšen přístup k institucím předškolního vzdělávání a děti v marginalizovaných komunitách by měly být zvýhodňovány v přijímání do předškolního vzdělávání. Zapojení rodiny a komunit je zásadní předpoklad pro úspěch předškolního vzdělávání a péče. Romské rodiny by měly být motivovány k tomu, aby své děti zapisovaly do předškolních zařízení a podporovaly je v nich, čímž by došlo ke zlepšení jejich povědomí o dlouhodobých přínosech následné školní docházky a dosaženého vzdělání.

Povinná školní docházka a nejvyšší úroveň dosaženého vzdělání

Povinnou školní docházku plní méně romských než neromských dětí. V průměru 14 % romských dětí ve věku povinné školní docházky v domácnostech zahrnutých do průzkumu nechodí do školy ve srovnání s 3 % neromských dětí žijících v nejbližším okolí. Mezi jednotlivými členskými státy EU existují v tomto ohledu výrazné rozdíly: v Řecku 43 % a v Rumunsku 22 % dětí ve věku povinné školní docházky nechodí do školy, zatímco v České republice, Maďarsku, Polsku,

na Slovensku a ve Španělsku je jejich počet nízký (5–7 %). V Bulharsku, Francii, Itálii a Portugalsku se podíl romských dětí školního věku, které nechodí do školy, pohybuje v rozmezí od 11 do 14 %.

Hlavními důvody, proč děti nechodí do školy, jsou pozdní zahájení školní docházky a její nepravidelnost, což má za následek předčasné ukončení školy. V České republice a na Slovensku je důvodem pro vysoký počet dětí nechodících do školy především odklad zahájení školní docházky, zatímco v Portugalsku a Španělsku je důvodem vysoký počet žáků, kteří školní docházku ukončují předčasně. V Maďarsku a Itálii stojí za neúčastí na školním vzdělávání pozdní zahájení školní docházky i její předčasné ukončování. Obzvláště v Řecku a Rumunsku, ale také v Bulharsku, Francii a Itálii, povinnou školní docházku neplní romské děti všech věkových kategorií.

Velká většina romských respondentů neměla dokončené vyšší střední vzdělání. V průměru 89 % Romů zahrnutých do průzkumu ve věku 18 až 24 let ne získalo žádnou kvalifikaci na úrovni vyššího středního vzdělání ve srovnání s 38 % neromských respondentů žijících poblíž. Podíl Romů, kteří neměli dokončené vyšší střední vzdělání, byl nejvyšší v Řecku, Francii, Portugalsku, Rumunsku a Španělsku, kde činil více než 90 %.

Na druhou stranu výsledky průzkumu poukazují na **pozitivní změnu v průběhu času v některých členských státech.** Například v České republice, Maďarsku a Itálii mají Romové ve věku 18 až 24 let vyšší míru **dokončeného vyššího středního vzdělání** než Romové starších věkových skupin. Nicméně ve Francii, Řecku, Portugalsku, Rumunsku a Španělsku zůstává dokončené vyšší střední vzdělání vzácností i u mladší věkové kategorie (méně než 10 %).

Stanoviska agentury FRA

Členské státy by měly zvážit systémové sledování rizika předčasného ukončení školní docházky na základních školách, aby poskytly prostor pro včasné zásahy. Školy by měly poskytovat podporu přizpůsobenou potřebám dětí, kterým takové riziko hrozí, a to jak formou pedagogické pomoci, tak formou individuálního poradenství, včetně mimoškolních aktivit poskytujících dětem příležitost rozšířit si své znalosti. Zapojení romských rodičů smysluplným způsobem do školních a vzdělávacích aktivit by rovněž pomohlo řešit problém předčasného ukončení školní docházky.

Členské státy by měly věnovat zvláštní pozornost přechodu ze základního ke střednímu vzdělávání a z nižšího na vyšší střední vzdělávání, jelikož dokončené středoškolské vzdělání je základním předpokladem pro získání stabilního zaměstnání.

Členské státy by mohly zvážit poskytování pozitivních pobídek, například stipendií, příspěvků na ubytování (dotaci na bydlení) a dopravu pro romské studenty, aby měli motivaci se přihlásit na střední školu a studium dokončit. Profesionální poradenství, vhodná podpora pro úspěšné absolvování nižší střední školy a příprava na vyšší střední školu by měly pozitivní dopad na ochotu romských studentů zvážit pokračování ve studiu. Přizpůsobený individuální mentoring na úrovni vyšší střední školy by pomohl snížit míru předčasného ukončení školní docházky. Pozitivní vzory mohou efektivně a hmatatelně znázornit, jak může vzdělání zlepšit životní vyhlídky.

Účast na vzdělávání a gramotnost mládeže

U Romů se uvádí nízká míra gramotnosti. Přibližně 20 % romských respondentů ve věku 16 a více let uvedlo, že neumí číst a psát, v porovnání s méně než 1 % neromských respondentů žijících v nejbližším okolí. Situace je kritická v Řecku, kde polovina romských respondentů uvedla, že je negramotná, a značná míra negramotnosti je zřetelná i v Portugalsku (35 %), Rumunsku (31 %) a Francii (25 %).

Podobně jako v případě **navštěvování vyšších středních škol můžeme i v případě míry gramotnosti zaznamenat určité postupné zlepšení.** Podíl negramotných Romů je nižší u nejmladší věkové skupiny (16 až 24 let) ve většině členských států EU zahrnutých do průzkumu. Výjimku tvoří Řecko a Rumunsko, kde je počet negramotných mladých Romů stále vysoký, konkrétně 35 % a 22 % (v uvedeném pořadí), stejně jako na Slovensku, kde podíl negramotných mladých Romů zůstal beze změny na 5 %. Rozdíly mezi věkovými skupinami poukazují na snížení míry negramotnosti v uplynulých letech.

Zároveň se zlepšuje i účast na vzdělávání. Ve srovnání se staršími generacemi navštěvuje školu mnohem vyšší podíl mladých dospělých Romů. Pouze 0 až 4 % Romů ve věkové skupině 16 až 24 let nechodilo do školy v Maďarsku, na Slovensku, v České republice, Polsku, Španělsku, Bulharsku a Itálii (pro více informací viz obrázky 11 na str. 30). Podíl mladých Romů bez zkušenosti s formálním vzděláváním je zřetelný ve Francii (12 %), Rumunsku (15 %) a Řecku (28 %). Údaje zároveň naznačují zlepšení v účasti romských žen na vzdělávání – trend, jenž je obzvláště důležitý pro budoucí životní příležitosti dívek.

Přesto **existují významné rozdíly mezi jednotlivými zeměmi ve vztahu k účasti na formálním vzdělávání.** Přibližně 17 % šestnáctiletých a starších romských respondentek nikdy nechodilo do školy v porovnání s méně než 2 % neromských respondentek. Formálního

vzdělávání se nikdy neúčastnilo 44 % respondentek v Řecku, 32 % v Portugalsku a 24 % v Rumunsku a ve Francii. V Maďarsku tento podíl činí 3 % a 1 % v České republice a na Slovensku (pro více informací viz obrázek 10 na str. 29). Avšak trendy v míře předčasného ukončení školní docházky u romských žen podle věkové skupiny se v jednotlivých zemích liší, což naznačuje, že dosažený pokrok může být stále ještě zvrácen.

Stanoviska agentury FRA

Členské státy by měly věnovat zvláštní pozornost institucionálním a strukturálním překážkám v rámci vzdělávacích systémů, které neúměrně postihují marginalizované oblasti, v nichž žije mnoho Romů. Dále by měly věnovat pozornost specifickým důsledkům pro jednotlivá pohlaví, stejně jako dopadům geografické vnitřní mobility a využívání práva na volný pohyb osob mezi členskými státy EU.

Členské státy by měly zvážit diverzifikaci odborného vzdělávání prostřednictvím programů školení přímo na pracovišti pro usnadnění vstupu na trh práce a poskytnutí příležitosti výděleku pro studenty. To může vést ke snížení předčasného ukončení docházky, jelikož se studenti naučí, že znalosti získané ve škole se promění v dovednosti, které mohou uplatnit na trhu práce. Členské státy by mohly také zvážit využití fondů EU pro usnadnění přístupu ke kvalitnímu odbornému a vyššímu střednímu vzdělávání ve znevýhodněných regionech a oblastech, kde žije hodně Romů.

Rovné zacházení v oblasti vzdělávání

V řadě členských států EU tvoří **romské děti většinu žáků umístěných do zvláštních škol a programů mimo hlavní vzdělávací proud**, ačkoliv nemají žádné zřejmé potíže s učením či poruchy učení. Výsledky průzkumu ukazují, že v průměru jedno z deseti romských dětí navštěvovalo zvláštní školu nebo třídu určenou především pro Romy, byť pouze po krátkou dobu. Segregace v hlavním vzdělávacím proudu přetrvává v České republice, Maďarsku, na Slovensku a v Řecku, kde 33 až 58 % romských dětí ve škole navštěvuje třídu, kde jsou všechny děti, nebo jejich většina, romského původu. Etnicky segregované školní prostředí bylo atypické v Itálii, Portugalsku a Španělsku.

I přes tyto skutečnosti je vnímání diskriminace v oblasti vzdělávání mezi Romy nízké. Vzdělávání se ukázalo být jednou z nejméně postižených institucionálních domén s ohledem na diskriminaci. Přibližně 10 % respondentů, kteří byli v kontaktu

se zaměstnanci školy, se v průběhu posledních dvanácti měsíců cítilo být diskriminováno ve srovnání s 10 % v oblasti zdravotnictví, 7 % v zaměstnání, 23 % při hledání bydlení a 24 % při hledání zaměstnání. Tendence oznamovat případy diskriminace je dokonce ještě nižší, což naznačuje, že Romové považují nerovné zacházení za „normální“.

Navštěvování segregovaných nebo smíšených škol či tříd má v některých případech přímou souvislost s chudobou. V České republice, Maďarsku a Řecku existuje u romských dětí z domácností ohrožených chudobou – těch s ekvivalizovaným příjmem nižším než je 60 % průměrného národního ekvivalizovaného disponibilního příjmu – vyšší pravděpodobnost, že budou studovat v etnicky segregovaných třídách nebo školách než neromské děti z domácností ohrožených chudobou.

Stanoviska agentury FRA

Segregace v oblasti vzdělávání je otázka, která si vyžaduje zvláštní pozornost ve vztahu k rovnému zacházení. Členské státy EU by měly zvážit aspekty de facto segregace vyplývající ze segregace v oblasti bydlení nebo fenoménu označovaného jako „bílý útěk“. Členské státy by proto měly zajistit prostřednictvím přísného uplatňování relevantních právních předpisů a politik, aby školy poskytovaly inkluzivní prostředí pro všechny děti bez ohledu na jejich etnický původ nebo postižení. Členské státy by měly zajistit odpovídající zdroje pro subjekty zabývající se rovností, aby mohly monitorovat odstraňování segregace ve školách a integraci dětí do hlavního vzdělávacího proudu. Evropská komise by měla zajistit, aby evropské fondy nebyly používány pro udržování těchto forem segregace ve školách.

Členské státy by mohly zvážit sledování a vyhodnocování pokroku ve vzdělávání na základě systémového shromažďování anonymních statistických údajů týkajících se zápisu do školy, školní docházky a nejvyšší úrovně dosaženého vzdělání rozdělených podle etnického původu, pohlaví a zdravotního postižení.

Členské státy by mohly rovněž zvážit zavedení nebo zintenzivnění speciálního školení učitelů a pedagogických pracovníků, zejména s ohledem na rovné zacházení s romskými dětmi.

Zlepšení vzdělávacích příležitostí Romů je součástí širší agendy začleňování a může být udržitelné pouze v případě, že bude zapojovat romské komunity a většinovou společnost. Vzájemné přiblížení komunit je důležité pro překonání předsudků a diskriminace. Členské státy by mohly zvážit motivování místních orgánů a dalších aktérů, včetně poskytnutí finančních zdrojů, k vývoji iniciativ komunitní soudržnosti, zejména ve vztahu ke vzdělávání.

1

Školní docházka a romské děti školního věku

Ve všech členských státech EU jsou všechny děti povinny absolvovat alespoň osm let formálního vzdělávání.²¹ Tato doba školní docházky je vnímána jako minimum nutné k osvojení si znalostí, dovedností a postojů považovaných za nezbytné pro seberealizaci a osobní rozvoj, aktivní občanství, sociální začlenění a zaměstnanost.²² Dítě, které nechodilo do školy, případně školu navštěvovalo jen krátce, nebude schopné se naučit „[...] gramotnosti a dalším klíčovým dovednostem, znalostem a hodnotám potřebným pro plnohodnotné zapojení do společnosti“.²³

Rozsáhlý průzkum podtrhuje přínos povinné školní docházky na úrovni jednotlivce i společnosti. Celá řada analýz²⁴ zdůrazňuje, že rozšiřování vzdělávání nad rámec povinné školní docházky i o pouhý jeden rok zvyšuje výdělky a profesní prestiž, stejně jako mobilitu, a současně snižuje pravděpodobnost nezaměstnanosti či pobírání sociálních dávek. Ukazatele kvality života, jako například spokojenost s životem, štěstí nebo subjektivní zdraví, se rovněž zvyšují s počtem let strávených účastí na vzdělávání.²⁵ Co se týče úrovně společnosti, odhaduje maďarská studie zaměřená na dlouhodobý přínos vzdělávání Romů pro rozpočet, že návratnost investice do vzdělávání romských dětí se pohybuje v rozmezí od 30 tisíc eur do 70 tisíc eur na jednoho studenta.²⁶ Investování do vzdělávání Romů by očividně představovalo přínos nejen pro jednotlivce, ale i pro společnost jako celek.

Respondenti průzkumu hlásili nejvyšší úroveň dosaženého vzdělání každého dítěte mladšího 16 let v příslušné domácnosti během školního roku 2010/2011. Respondenti mohli rovněž uvést, že dítě „ještě nechodí do školy“, „momentálně nechodí do školy nebo vynechalo školní rok“, „pracuje“ nebo „úplně skončilo se školou“. Tyto situace jsou v následující analýze zahrnuty do kategorie „**nechodí do školy**“.

V dalších částech si představíme výsledky týkající se navštěvování školy dětí ve věku povinné školní docházky, důvody pro nechození do školy a možnou spojitost mezi účastí na předškolním vzdělávání a navštěvováním školy ve věku povinné školní docházky i v pozdějším věku.

1.1. Předškolní vzdělávání a jeho důsledky

Předškolní vzdělávání představuje první kontakt dítěte se systémem vzdělávání. Evropská komise ve svém sdělení z roku 2011 konstatovala k této otázce, že „systém předškolního vzdělávání a péče představuje nezbytný základ pro úspěšné celoživotní učení dítěte, jeho zapojení do společnosti a osobní rozvoj a pro zaměstnatelnost v dospělosti“.²⁷ Systémy předškolního vzdělávání mají v jednotlivých členských státech EU různou podobu, nicméně všechny nabízejí nějakou formu předškolních programů pro děti před zahájením povinné školní docházky, které jsou alespoň z části hrazeny z veřejných zdrojů.²⁸ Novější politický dokument Rady poukázal na zarážející paradox: ačkoliv romské děti mohou z předškolního vzdělávání a péče těžit nejvíc,

²¹ Evropská komise, Výkonná agentura pro vzdělávání, kulturu a audiovizuální oblast (EACEA) (2011).

²² Evropský parlament (2006).

²³ UNESCO (2000).

²⁴ Miskovic, M. (Ed.) (2013); Friedman, E., Kriglerová, E. G., Kubánová, M. a Slosiarik, M. (2009); Kertesi, G. a Kézdi, G. (2011); Liégeois, J.-P. (1998); O'Higgins, N. a Ivanov, A. (2006).

²⁵ Oreopoulos, P. a Salvanes, K.G. (2011).

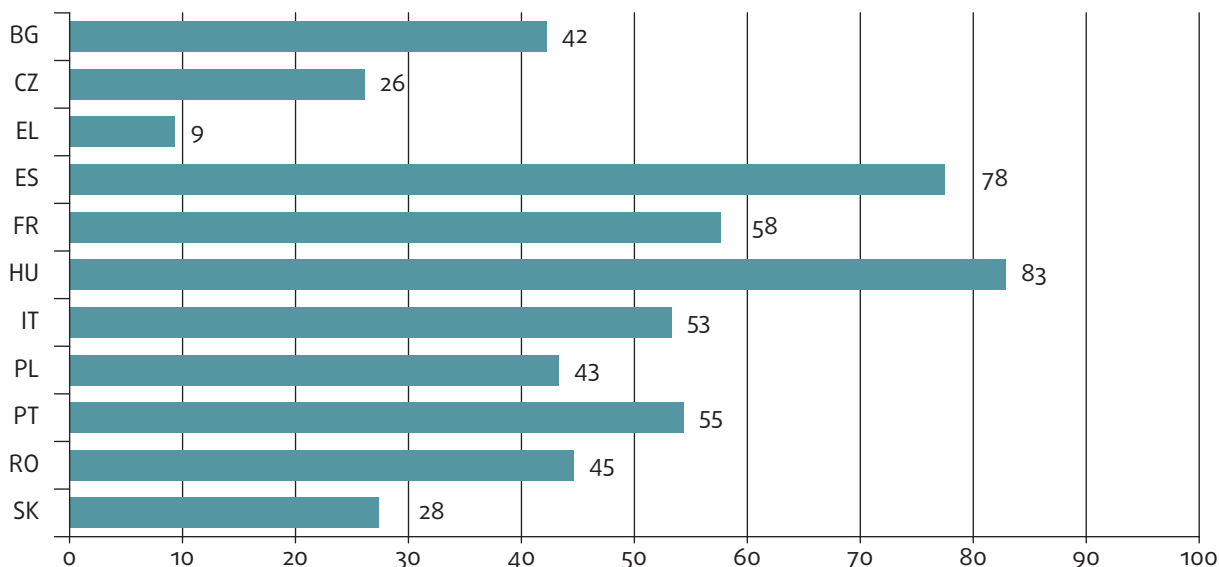
²⁶ Kertesi, G. a Kézdi, G. (2006).

²⁷ Evropská komise (2011b).

²⁸ EACEA (2009).

Obrázek 1: Romské děti ve věku od 4 let do věku zahájení povinné školní docházky navštěvující předškolní zařízení nebo mateřskou školku ve školním roce 2010/2011 podle jednotlivých členských států EU (%).

Otázka: B9. Jakou školu navštěvuje v tomto školním roce? (V LÉTĚ SE PTEJTE NA PŘEDCHOZÍ ŠKOLNÍ ROK)

Poznámky: Referenční skupina: Všechny děti v romských a neromských domácnostech zahrnutých do průzkumu ve věku od čtyř do šesti nebo sedmi let, v závislosti na věku zahájení povinné školní docházky v příslušném členském státu, které ještě nezačaly navštěvovat základní školu. V Bulharsku, Maďarsku, Polsku a Rumunsku začíná povinná školní docházka ve věku sedmi let, v ostatních členských státech EU ve věku šesti let.

Zdroj: Pilotní průzkum FRA zaměřený na Romy z roku 2011

jejich účast na předškolním vzdělávání je mnohem nižší než u neromských dětí. Romské děti „využívají služeb předškolního vzdělávání a péče obecně mnohem méně než autochtonní populace. Změna této situace je klíčovou výzvou pro politiky vzdělávání napříč EU. [...] systém předškolního vzdělávání a péče může mít klíčovou roli při odstraňování znevýhodnění, kterým čelí romské děti v oblasti vzdělávání.“²⁹

Evropská unie a Světová banka vydaly zprávu týkající se romských dětí v oblasti předškolního vzdělávání a péče,³⁰ která zdůrazňuje důležitost předškolního vzdělávání a jeho přínosy pro děti ze sociálně znevýhodněných a marginalizovaných rodin, jež často nemají dostatečnou kapacitu k tomu, aby poskytly svým dětem fyzické a kognitivní vstupy, které jsou nezbytné pro pozdější úspěšnou účast na vzdělávání.

Výsledky tohoto průzkumu potvrzují pozitivní dopad předškolního vzdělávání na následnou školní docházku. Respondenti byli dotazováni, zda děti ve věku 15 a méně let v jejich domácnosti v současné době navštěvují předškolní zařízení či takové zařízení navštěvovaly v minulosti.

Předškolní docházka je nejvyšší v Maďarsku a Španělsku, kde přibližně 80 % romských dětí ve věku od čtyř let do zahájení povinné školní docházky

navštěvovalo předškolní zařízení nebo mateřskou školku ve školním roce 2010/11 (obrázek 1). Naproti tomu pouze 9 % romských dětí v této věkové skupině navštěvuje předškolní zařízení v Řecku a méně než 30 % v České republice a na Slovensku.

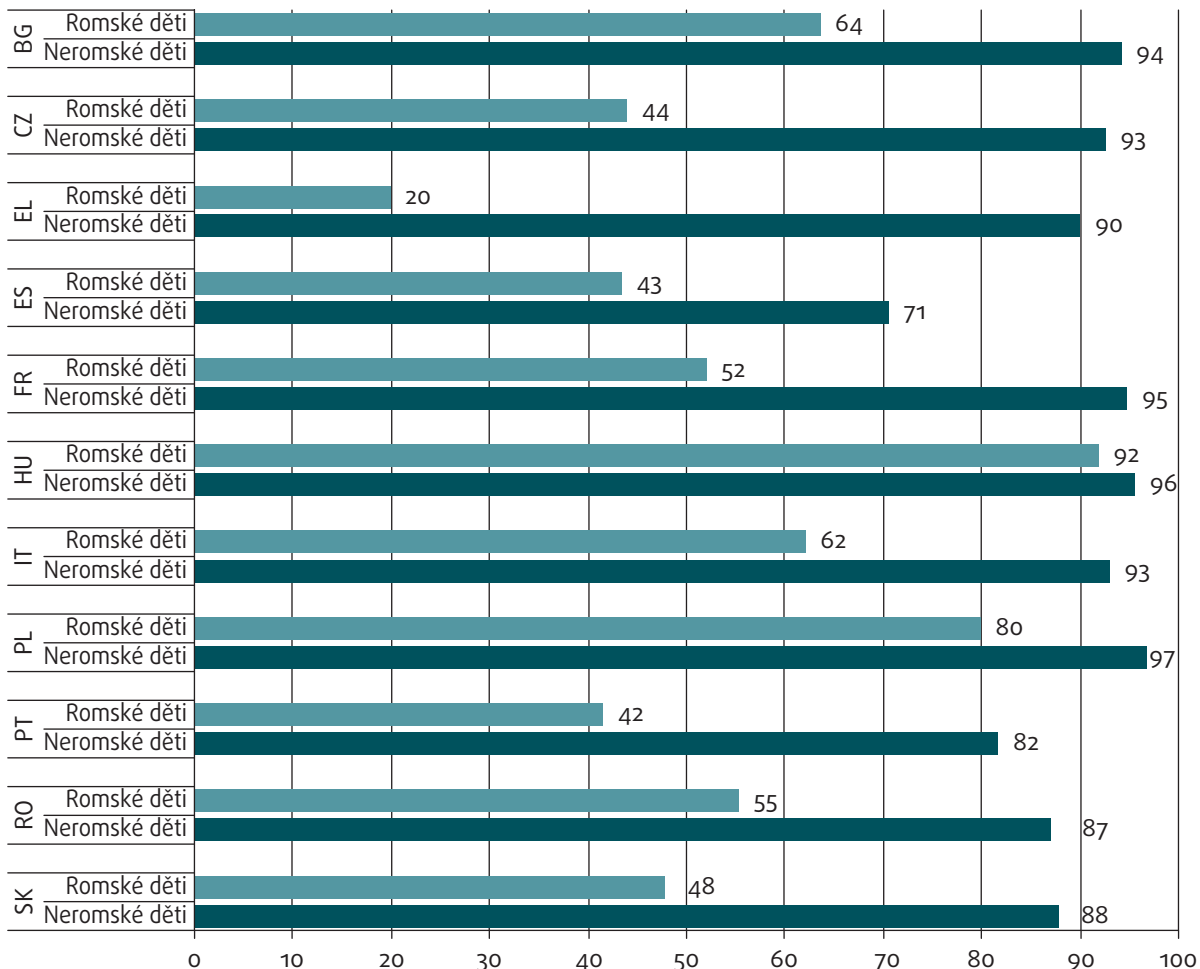
V době průzkumu romské děti zaostávaly ve zkušenosti s účastí na předškolním vzdělávání rovněž ve věkové skupině 6 až 15 let, avšak s výraznými rozdíly v jednotlivých zemích (obrázek 2). Romské děti mají nejnižší míru účasti na předškolním vzdělávání v Řecku (20 %). V Řecku existují zároveň i nejvyšší rozdíly mezi romskými a neromskými dětmi (70 procentních bodů), zatímco v ostatních zemích se pohybují v rozmezí od 17 do 50 procentních bodů.

Nejvyšší míra účasti romských dětí na předškolním vzdělávání (92 %) byla zjištěna v Maďarsku, kde je poslední rok mateřské školky povinný pro všechny děti a při zápisu jsou sociálně znevýhodněné děti upřednostňovány, přičemž se předškolní vzdělávání nedávno stalo povinné pro sociálně znevýhodněné děti již od věku tří let.

Téměř ve všech členských státech EU má účast na předškolním vzdělávání pozitivní dopad na zapojení dětí do školního vzdělávání. V sedmi zemích většina romských dětí ve věku povinné školní docházky, které v současnosti navštěvují školu, má předchozí zkušenost s účastí na předškolním vzdělávání. Naopak pouze malý podíl romských dětí ve věku povinné školní docházky, které v současné době nechodí do školy (z nejrůznějších

²⁹ Evropská komise (2011b).

³⁰ Světová banka (2012).

Obrázek 2: Romské a neromské děti ve věku 6 až 15 let se zkušeností s účastí na předškolním vzdělávání podle jednotlivých členských států EU (%).

Otázka: B9. Jakou školu navštěvuje v tomto školním roce? (V LÉTĚ SE PTEJTE NA PŘEDCHOZÍ ŠKOLNÍ ROK)
B14. Chodil/a někdy do mateřské školy?

Poznámka: Referenční skupina: Všechny děti ve věku 6 až 15 let v romských a neromských domácnostech zahrnutých do průzkumu.

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

důvodů), má zkušenost s účastí na předškolním vzdělávání (obrázek 3). Rozdíly jsou „statisticky významné“,³¹ ve všech státech s výjimkou Španělska. Ve Španělsku výsledky průzkumu neumožňují dostatečně jasné rozlišení mezi těmi, kdo v současné době navštěvují školu, a těmi, kdo nechodí do školy, z hlediska možného vlivu předchozí účasti na předškolním vzdělávání – konkrétně 44 % dětí, které momentálně chodí do školy, navštěvovalo předškolní zařízení ve srovnání s 36 % dětí, které momentálně do školy nechodí, ale předškolní zařízení navštěvovalo. Údaje z průzkumu představují Maďarsko jako jasný příklad s viditelným vlivem předškolního vzdělávání na školní docházku. Celých 94 % romských dětí ve věku povinné školní docházky, které v současné době navštěvují školu, v minulosti

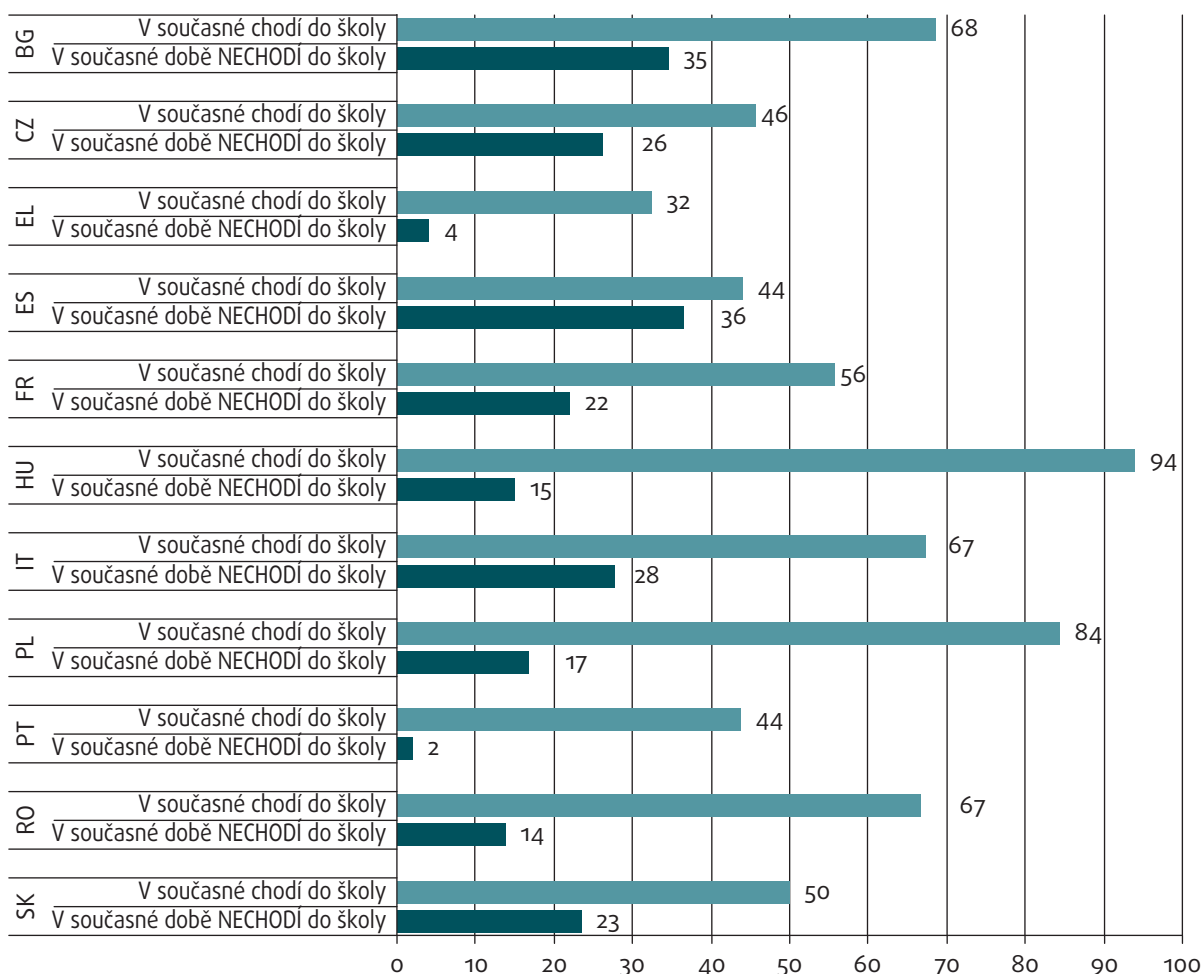
prošlo předškolním zařízením (mají zkušenost s účastí na předškolním vzdělávání). Zároveň pouze 15 % romských dětí téhož věku v Maďarsku, které v současné době nechodí do školy, má předchozí zkušenost s účastí na předškolním vzdělávání.

1.2. Míra plnění školní docházky

Průzkum zjistil, že ve srovnání s jejich vrstevníky neromského původu čelí romské děti vyššímu riziku, že ze školy odejdou před dovršením věku povinné školní docházky, aniž by získaly základní dovednosti nezbytné pro jejich plné zapojení do společnosti. V průměru 14 % romských dětí zahrnutých do průzkumu neplnilo povinnou školní docházku na rozdíl od 3 % neromských dětí. Řecko se vyznačuje mimořádně vysokou mírou neplnění školní docházky: 43 % romských dětí ve věku povinné školní docházky nechodí do školy.

³¹ „Statisticky významné“ výsledky jsou definovány na základě výsledků statistického testu; v této analýze byla statistická významnost testována sledováním intervalů na hladině spolehlivosti 95 % nebo chí-kvadrát testů na hladině významnosti 0,05.

Obrázek 3: Romské děti ve věku povinné školní docházky se zkušeností s účastí na předškolním vzdělávání navštěvující či nenavštěvující povinnou školu podle jednotlivých členských států EU (%).

Otázka: Zkušenost s účastí na předškolním vzdělávání:

B14. Chodil/a někdy do mateřské školy?

B9. Jakou školu navštěvuje v tomto školním roce? (V LÉTĚ SE PTEJTE NA PŘEDCHOZÍ ŠKOLNÍ ROK)

Nechodící do školy:

B9. Jakou školu navštěvuje v tomto školním roce? (V LÉTĚ SE PTEJTE NA PŘEDCHOZÍ ŠKOLNÍ ROK): 01 ještě nechodí do školy; 06 momentálně nechodí do školy / vynechal/a rok; 07 úplně skončil/a se školou; 08 pracuje.

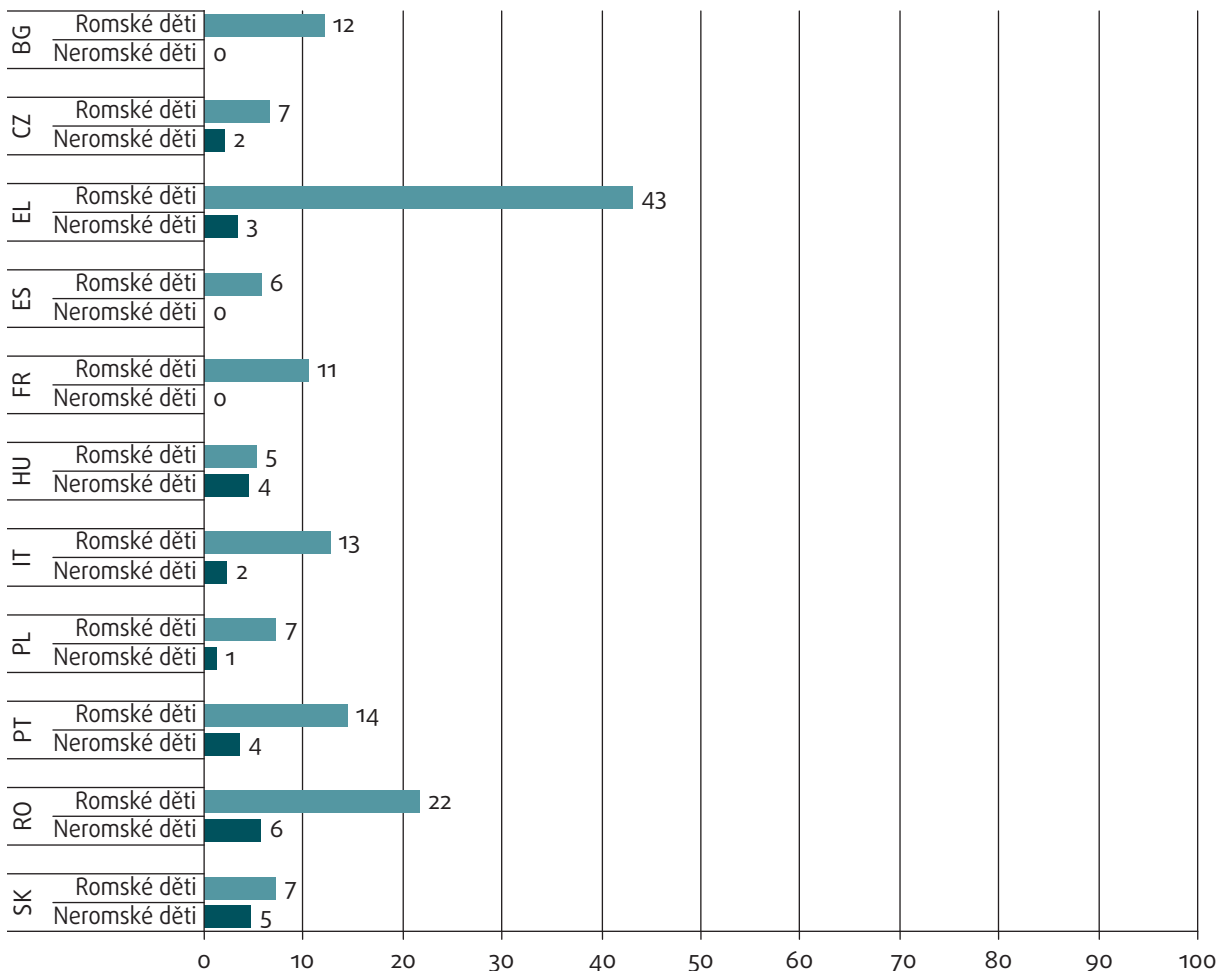
Poznámka: Referenční skupina: Všechny děti v romských rodinách zahrnutých do průzkumu ve věku povinné školní docházky až do věku 15 let.

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

Akademická literatura poukazuje na celou řadu vícevrstevných faktorů, jež vedou k tomu, že vysoký počet romských dětí nechodí do školy. Tyto faktory představují hybnou sílu i důsledky dalších socioekonomických deprivací, jimž Romové čelí. Ty se vzájemně posilují a vytváří dvě skupiny: jedna související se situací romských rodin a socioekonomickým prostředím, v němž žijí, a další související s konkrétními školami, které děti navštěvují nebo do kterých nemají přístup. První skupina zahrnuje faktory, které široce souvisí s chudobou (finanční problémy rodin a s tím související práce dětí), špatným zdravotním stavem, brzkým manželstvím a narozením dítěte, nedostatkem základního prostoru v domácnosti, kde by se dítě mohlo připravovat do školy. Druhá skupina zahrnuje vzdálenost od základní vzdělávací infrastruktury, omezený přístup ke školám, zejména po dokončení

základní školy, a vysokou míru neopodstatněného umístování romských dětí do institucí zvláštního vzdělávání. To vše vede k opožděnému zahájení školní docházky, nepravidelné docházce a neadekvátním studijním výsledkům na základní škole, což komplikuje přechod ze základního na střední vzdělávání. Kromě toho situaci v některých zemích ještě zhoršuje vysoká míra geografické mobility romské populace.³²

³² Brüggemann, C. (2012); Hoelscher, P., UNICEF Regionální kancelář pro střední a východní Evropu a SNS (2007); Romský vzdělávací fond (2012a); Evropské centrum pro práva Romů (ERRC) (2008); Evropské centrum pro práva Romů (1999); Evropské centrum pro práva Romů (2004); UNDP (2002); Kertesi, G. a Kézdi, G., Romský vzdělávací fond (2013); Ivasiuc, A. (2010); Romský vzdělávací fond (2012b); Szalai, J. a Schiff, C. (2014).

Obrázek 4: Romské a neromské děti ve věku povinné školní docházky nechodící do školy ve školním roce 2010/2011 podle jednotlivých členských států EU (%).

Otázka: Pro děti mladší 16 let: B9. Jakou školu navštěvuje v tomto školním roce? (V LÉTĚ SE PTEJTE NA PŘEDCHOZÍ ŠKOLNÍ ROK): 01 ještě nechodí do školy; 06 momentálně nechodí do školy / vynechal/a rok; 07 úplně skončil/a se školou; 08 pracuje.

Pro respondenty ve věku 16 a více let, kde povinná školní docházka trvá déle než do 16 let věku dítěte: A10. Jak byste popsali její/ jeho současnou pracovní situaci? Všechny kategorie odpovědi s výjimkou: 11 ve škole / studuje; 12 v učení / odborném vzdělávání.

Poznámka: Referenční skupina: Všechny děti ve věku povinné školní docházky v romských a neromských rodinách zahrnutých do průzkumu.

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

Výsledky průzkumu naznačují, že některé členské státy ani zdaleka nesplňují cíle pro oblast vzdělávání obsažené v rámci EU pro vnitrostátní strategie integrace Romů, jehož snahou je zajistit, aby romské děti měly ukončené alespoň základní vzdělání. Jak je uvedeno v posledním sdělení Evropské komise o uplatňování rámce EU pro vnitrostátní strategie integrace Romů, pro dosažení tohoto cíle nebyly zatím vytvořeny základní předpoklady. Zatímco základní škola je povinná ve všech členských státech EU, výsledky průzkumu ukazují, že mezi členskými státy existují významné rozdíly s ohledem na podíl romských dětí neplnících povinnou školní docházku (obrázek 4). Nejvyšší podíl romských dětí neplnících povinnou školní docházku mají Řecko a Rumunsko, konkrétně 43 % a 22 % (v uvedeném pořadí). Ve zbývajících členských státech EU existuje jasný vzorec: s výjimkou Španělska je v zemích jihozápadní Evropy (Francie, Itálie, Portugalsko) a v Bulharsku podíl romských

dětí neplnících povinnou školní docházku mezi 10 až 15 %, zatímco v zemích střední a východní Evropy (Maďarsko, Česká republika, Slovensko a Polsko) a ve Španělsku se jejich počet pohybuje v rozmezí 5 až 7 %. Rozdíly v plnění povinné školní docházky mezi romskými a neromskými dětmi jsou statisticky významné ve všech členských státech s výjimkou Maďarska a Slovenska. Data z průzkumu programu UNDP potvrzují tato zjištění: nejmenší etnické rozdíly ve školní docházce byly zaznamenány v Maďarsku a na Slovensku.³³ Největší rozdíly mezi počtem dětí romského a neromského původu v plnění povinné školní docházky byly zjištěny v Řecku (40 procentních bodů) a Rumunsku (16 procentních bodů), ale zároveň i více než 10 procentních bodů v Bulharsku, Francii, Itálii a Portugalsku.

³³ Brüggemann, C. (2012).

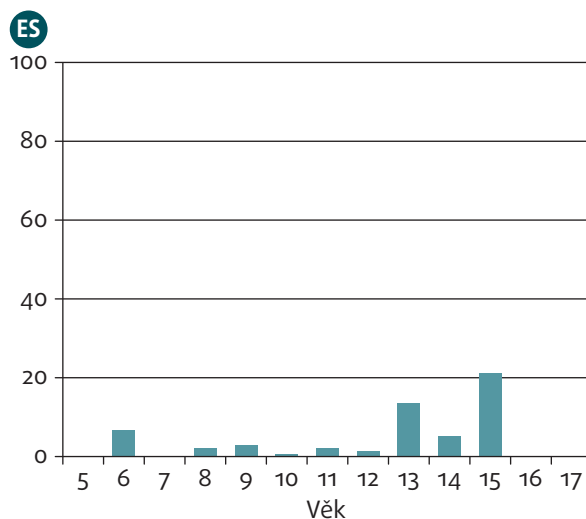
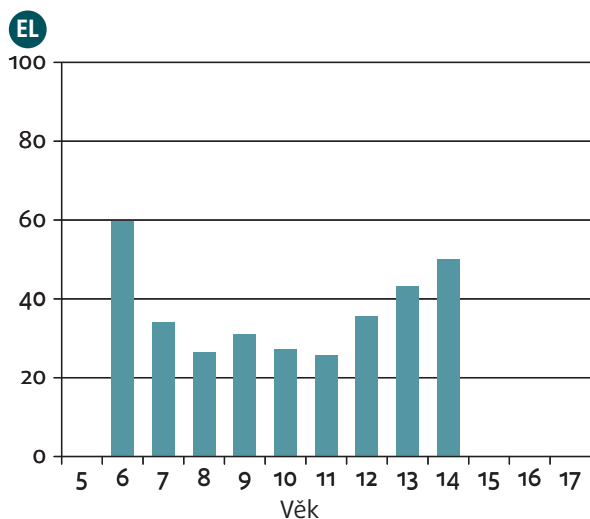
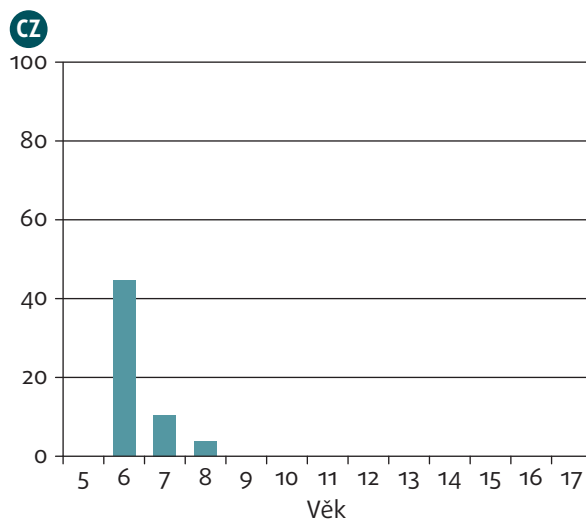
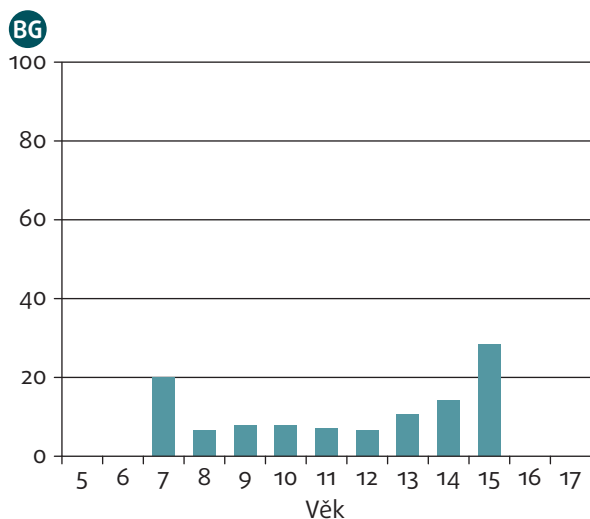
FRA nenalezla žádnou indikaci výrazných genderových rozdílů v oblasti povinné školní docházky romských dětí. Největší rozdíly byly pozorovány v Řecku (pět procentních bodů) a Portugalsku (sedm procentních bodů), kde o něco více dívek než chlapců neplnilo povinnou školní docházku. Naopak na Slovensku nechodilo do školy nepatrně více chlapců (pět procentních bodů).

1.3. Neplnění školní docházky u romských dětí podle věkových skupin

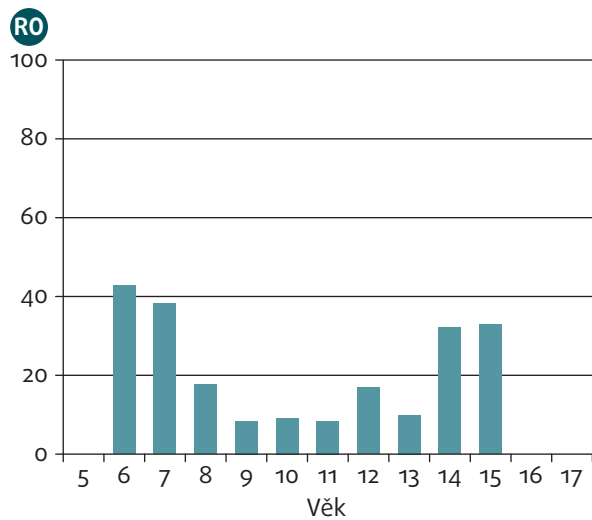
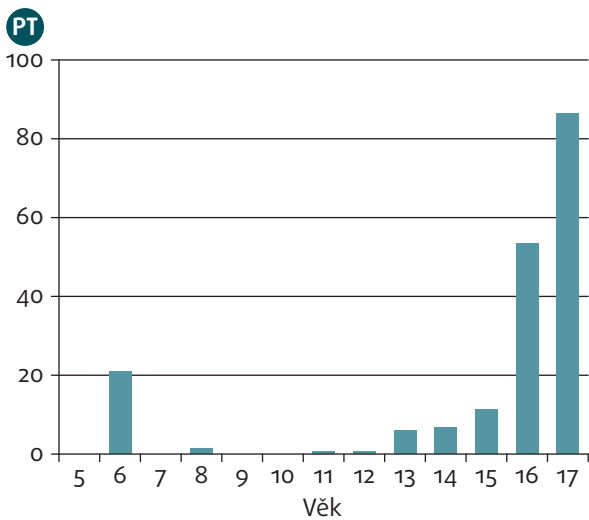
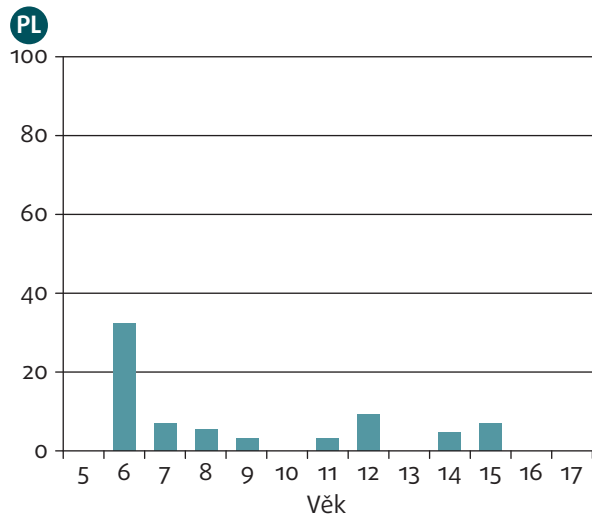
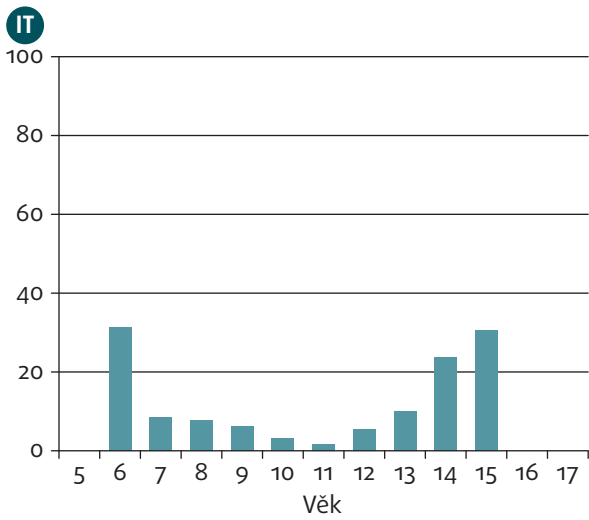
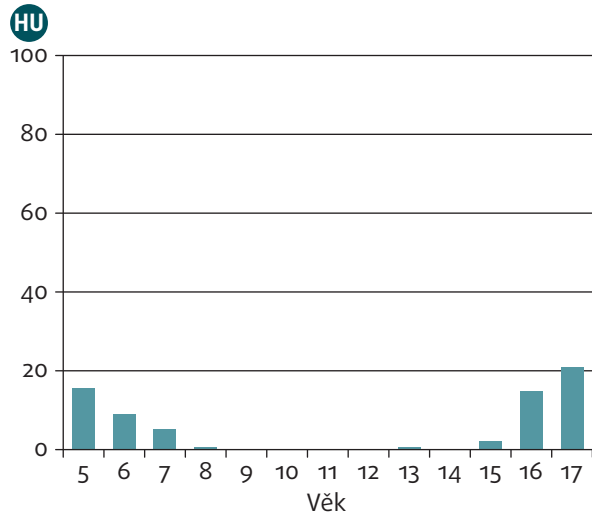
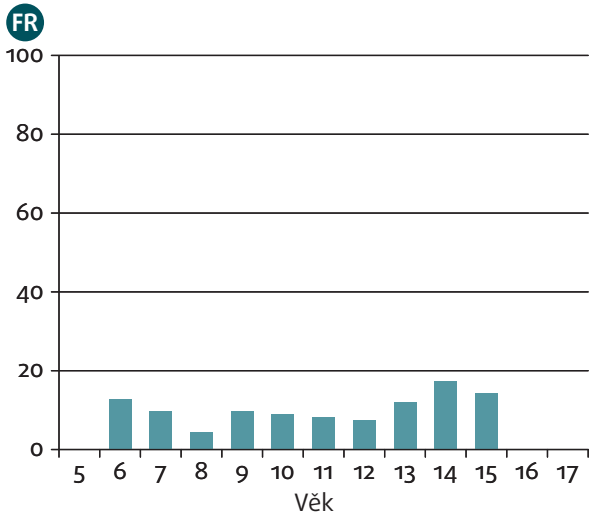
Věkové rozdělení dětí, jejichž věk se nachází v rozmezí věku právně definované povinné školní docházky, ale které školu nenavštěvují, naznačuje určité opakující se vzorce a závažnost problému nechození do školy

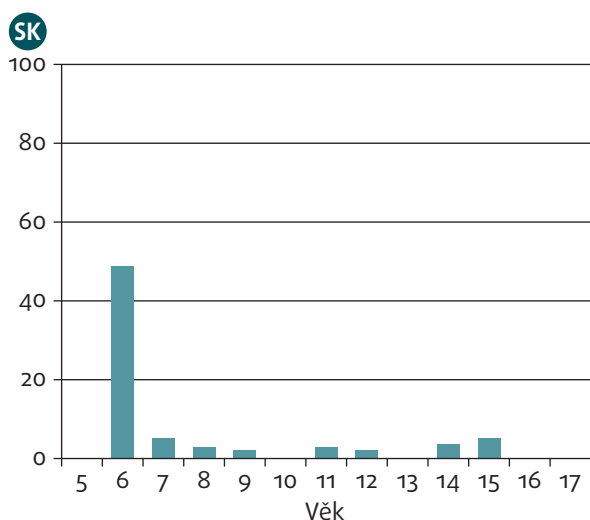
mezi Romy. Obrázek 5 ukazuje, že kromě vyššího poměru v době zahájení a ukončení školní docházky, relativně vysoký počet Romů nechodí do školy ve všech věkových skupinách, a to především v Řecku, kde povinná školní docházka začíná ve věku šesti let, ale 60 % šestiletých dětí v romských domácnostech zahrnutých do průzkumu údajně školu nenavštěvuje. Podíl řeckých romských dětí ve věku povinné školní docházky nechodících do školy je velmi vysoký ve všech věkových skupinách, ačkoliv je jejich počet nejvyšší na obou koncích věkového rozdělení: jedna třetina sedmiletých dětí; 26–31 % dětí ve věku 8 až 11 let; 36 % dvanáctiletých dětí a 43 % třináctiletých dětí nenavštěvuje školu. Průzkum nepřináší dostatečné informace o možných důvodech pro vysokou míru neplnění školní docházky romských dětí v Řecku, ale několik málo³⁴ existujících výzkumných projektů o Romech, zpravidla antropologických, nabízí několik možných příčin tak špatné situace v oblasti vzdělávání.

Obrázek 5: Romské děti ve věku povinné školní docházky, které nechodí do školy, podle jednotlivých členských států EU a věku (%).

³⁴ Lydaki, A. (1997); Rinne, C. (2002).

Otázky: Pro děti mladší 16 let: B9. Jakou školu navštěvuje v tomto školním roce? (V LÉTĚ SE PTEJTE NA PŘEDCHOZÍ ŠKOLNÍ ROK): 01 ještě nechodí do školy; 06 momentálně nechodí do školy / vynechal/a rok; 07 úplně skončil/a se školou; 08 pracuje.

Pro respondenty ve věku 16 a více let, kde povinná školní docházka trvá déle než do 16 let věku dítěte: A10. Jak byste popsali její/ jeho současnou pracovní situaci? Všechny kategorie odpovědí s výjimkou: 11 ve škole / studuje; 12 v učení / odborném vzdělávání.

Poznámka: Referenční skupina: Všechny děti ve věku povinné školní docházky v romských rodinách zahrnutých do průzkumu.

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

Některé z nich mohou souviset se zeměpisnou izolací, jiné s životem v segregovaných slumech na předměstích větších měst. Mnohé z romských dětí, které navštěvují školu, studují v nevyhovujících segregovaných školách nebo třídách a jen zřídkakdy jsou motivovány k tomu, aby ve studiu pokračovaly. Řecká vláda podle všeho zanedbává důležitost sociálního začleňování Romů a roli vzdělávání v tomto procesu.³⁵

1.4. Důvody pro neplnění povinné školní docházky

Předchozí hloubkový průzkum v Rumunsku ukázal, že kombinace institucionálních a strukturálních faktorů zakořeněných ve vzdělávacím systému vede k vysoké míře předčasného ukončení školní docházky a jejího neplnění.³⁶ Tyto faktory mohou být relevantní také pro ostatní země. Zahrnují špatnou infrastrukturu a nedostatek vybavení pro školy, zeměpisnou vzdálenost škol a nedostupnost veřejné dopravy, všeobecné problémy, které neúměrně postihují marginalizované venkovské oblasti, kde mnoho Romů žije. Kromě institucionálních příčin hrají roli i individuální charakteristiky, jako například jazykové či komunikační problémy, nízké sebevědomí ve škole, brzké manželství a narození dítěte nebo nutnost přispívat do rodinného rozpočtu, které rovněž zhoršují školní docházku romských dětí. Tyto problémy jsou často ještě zesíleny stylem výuky nebo osnovami,

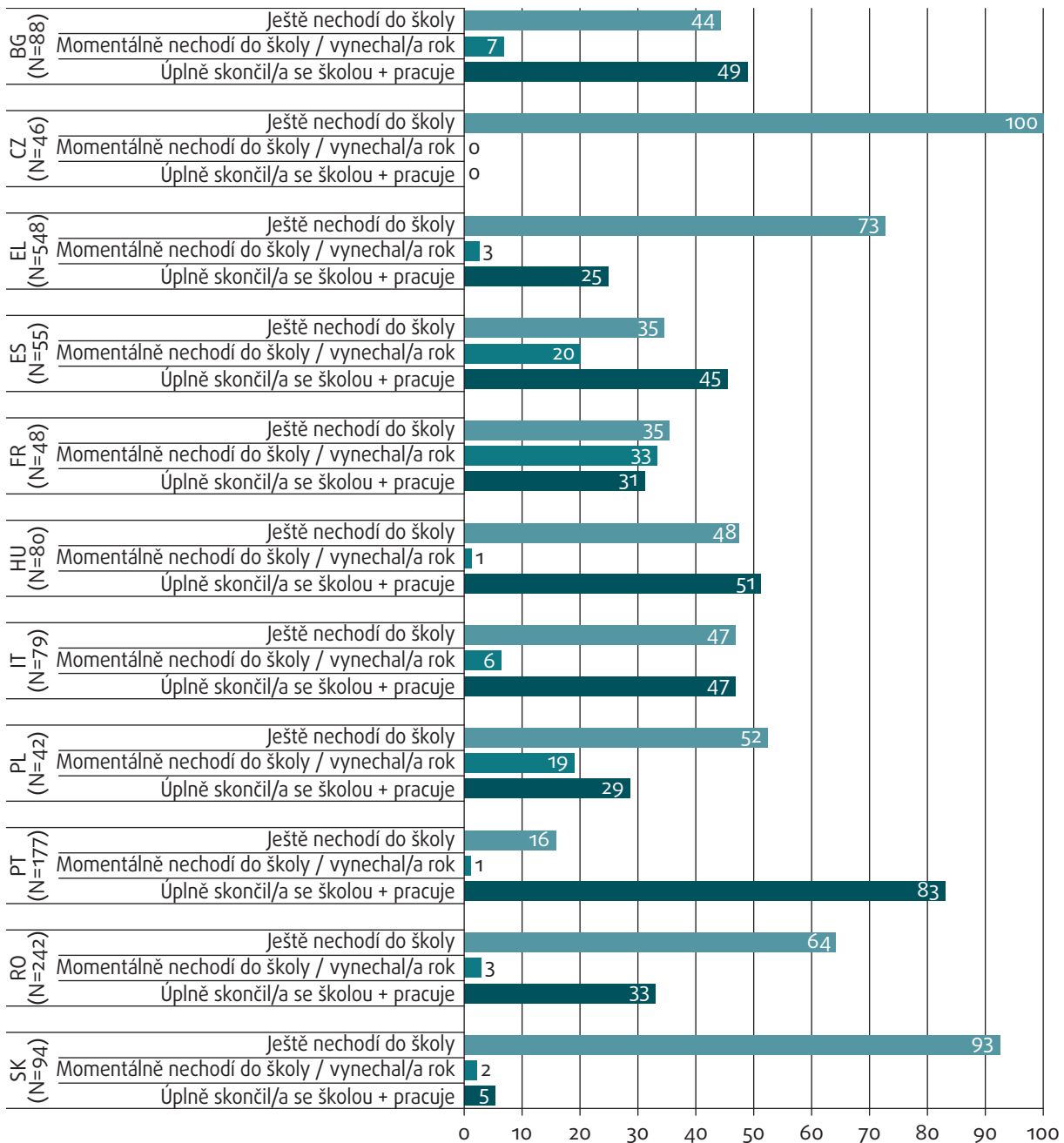
kteří se neslučují se skutečnými životními zkušenostmi romských dětí, předsudky učitelů nebo nízkou motivací, či segregací.

Když byli respondenti dotázáni, proč jejich děti ve věku povinné školní docházky nechodí do školy, mohli své odpovědi vybírat z následujících možností: „ještě nechodí do školy“, „úplně skončil/a se školou“, „pracuje“ nebo „momentálně nechodí do školy / vynechal/a rok“. Možnost „ještě nechodí do školy“ znamená, že sice dosáhly školního věku, ale jejich rodiče je ještě do školy nezapsali. Děti, u kterých rodiče uvedli, že „pracují“, se považují za děti, které ukončily vzdělávání. Ve všech členských státech EU bylo uvedeno u méně než 2 % všech romských dětí, že nechodí do školy, protože pracují. Kategorie „momentálně nechodí do školy / vynechal/a rok“ zahrnuje děti, které vynechaly školní rok z důvodu nemoci, stěhování, finančních problémů či jiných důvodů. Jakákoliv z těchto odpovědí byla považována za neplnění školní docházky.

Výběr jedné z těchto možností pro neplnění školní docházky je pouze prvním krokem směrem k vysvětlení hlavních faktorů, které to zapříčiňují. Lze rozeznat tři hlavní důvody, proč děti ve věku povinné školní docházky nechodí do školy: pozdní zahájení školní docházky (59 %), nepravidelná školní docházka (5 %) a předčasné ukončení školní docházky (36 %). Tyto kategorie se však do určité míry vzájemně překrývají a je těžké striktně rozlišit mezi „důvody neplnění školní docházky“ od „důsledků neplnění školní docházky“. Předčasné ukončení školní docházky může být konečným důsledkem pozdního zahájení školní docházky nebo nepravidelné školní docházky,

³⁵ National Commission for Human Rights of the Hellenic Republic (2011).

³⁶ Fleck, G. a Rughinis, C. (2008).

Obrázek 6: Důvody pro neplnění školní docházky mezi romskými dětmi ve věku povinné školní docházky nenavštěvujícími školu podle jednotlivých členských států EU (%).

Otázky: Pro děti mladší 16 let: B9. Jakou školu navštěvuje v tomto školním roce? (V LÉTĚ SE PTEJTE NA PŘEDCHOZÍ ŠKOLNÍ ROK): 01 ještě nechodí do školy; 06 momentálně nechodí do školy / vynechal/a rok; 07 úplně skončil/a se školou; 08 pracuje.

Pro děti ve věku 16 a více let v zemích, kde věk povinné školní docházky přesahuje 16 let: A10. Jak byste popsali její/jeho současnou pracovní situaci? Všechny kategorie odpovědí s výjimkou: 11 ve škole / studuje; 12 v učení / odborném vzdělávání.

Poznámky: V některých případech může zaokrouhlování vést k menšímu rozdílu +/- jednoho procentního bodu v procentech citovaných v textu (např. procento dětí nechodících do školy) oproti výsledku, kterého bychom dosáhli součtem výsledků z jednotlivých kategorií odpovědí, jak jsou prezentovány v tabulkách a grafech (tzn. sečtením procenta dětí, které ještě nechodí do školy, a procenta dětí, které momentálně nechodí do školy, a procenta dětí, které školní docházku předčasně ukončily). Referenční skupina: Všechny děti v romských rodinách zahrnutých do průzkumu ve věku povinné školní docházky, které v současnosti nechodí do školy.

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

ale rovněž se může jednat o „důvod“, proč dítě do školy nechodí. Tyto typy důvodů tvoří vzorce typické pro konkrétní země.

Ve většině členských států EU se zdá být opožděné zahájení povinné školní docházky hlavním důvodem

jejího neplnění. V České republice a na Slovensku se to jeví jako jediný důvod. Je zapotřebí provést další průzkum za účelem prostudování důvodů pro opožděné zahájení povinné školní docházky, zejména ve vztahu k nedostatečné zkušenosti s návštěvou předškolního zařízení a existencí přijímacích kritérií, například tzv.

„testů zralosti“, které mohou mít neúměrný dopad na Romy.

1.5. Nepravidelná školní docházka

V průměru u 5 % romských dětí neplnících povinnou školní docházku bylo uvedeno, že vynechaly školní rok nebo momentálně nechodí do školy. Mezi jednotlivými zeměmi existují důležité rozdíly, kdy v Polsku a Španělsku neplní povinnou školní docházku přibližně 20 % romských dětí. Ve Francii je tento počet přibližně 33 %, což by mohlo být vysvětleno kočovným způsobem života *gens du voyage* vedle dalších faktorů, jako například negativní vnímání vzdělávacích institucí ze strany rodičů a nízká hodnota připisovaná dovednostem přesahujícím čtení a psaní.³⁷

Pozdní zahájení školní docházky a nepravidelná školní docházka přispívají k předčasnému ukončení školy, ke kterému dochází v případě romských dětí často ve většině členských států EU zahrnutých do průzkumu. Nejvyšší podíl romských dětí, které nedokončily ani povinnou školní docházku, byl zaznamenán v Portugalsku (83 %) a v Maďarsku (51 %). Roli mohou hrát i další faktory, které nesouvisí se vzdělávacím systémem jako takovým, například brzké manželství nebo fluktuace v poptávce po nekvalifikované pracovní síle v některých odvětvích, například ve stavebnictví.

V Portugalsku a Maďarsku je povinná školní docházka o dva až tři roky delší než v ostatních zemích a končí až v 18 letech, což může být další faktor s dopadem na míru předčasného ukončení školní docházky.³⁸ Předčasné ukončení školní docházky je důležitým důvodem pro nenavštěvování školy v Bulharsku, Itálii a Španělsku, kde 45–50 % dětí odejde ze školy před ukončením povinné školní docházky.

Analýza dat podle věkových skupin a důvodů pro nenavštěvování školy odhaluje významné rozdíly mezi konkrétními zeměmi. V Bulharsku, Řecku a Rumunsku se vyskytují děti, které nenavštěvují školu, ve všech věkových kategoriích, přičemž nejvíce jich je v době zahájení a ukončení povinné školní docházky. V těchto zemích neplatí, že by se kategorie „ještě nechodí do školy“ týkala pouze prvních dvou ročníků povinné školní docházky ani to, že by k předčasnému ukončení školní docházky docházelo pouze během posledních dvou let. V Maďarsku, Itálii, Portugalsku a Španělsku jsou pouze první a poslední dva roky povinné školní docházky ovlivněny pozdním zahájením a předčasným ukončením. K předčasnému ukončení školní docházky dochází nejčastěji v době přechodu mezi různými typy škol: v Portugalsku ukončuje předčasně školní docházku 83 % dětí, a to nejčastěji ve věku 16 a 17 let. Francie je zvláštní případ, jelikož se uvádí, že romské děti všech věkových kategorií neplní povinnou školní docházku a důvody jsou více méně rovnoměrně rozloženy mezi všechny tři možné odpovědi.

³⁷ Viz také Cour des comptes (2012).

³⁸ EACEA (2011). Podle zákona o veřejném vzdělávání z roku 2011 (2011. évi CX. Törvény) bude školní docházka povinná jen do 16 let věku; změna je zaváděna postupně od té doby.

2

Nejvyšší úroveň dosaženého vzdělání a gramotnost dospělých Romů

Následující pasáže se zabývají gramotností a nejvyšší úrovní dosaženého vzdělání u Romů ve věku 16 a více let ve srovnání s neromskými respondenty žijícími v nejbližším okolí a ve vztahu ke změnám v průběhu času, jak se odráží v odpovědích různých věkových skupin. Různé odpovědi ukazují, že v mnoha členských státech EU roste počet Romů, kteří vstupují do vzdělávacího systému, fenomén známý jako expanze vzdělávání. Je možné, že přesvědčivý dopad na nejvyšší úroveň dosaženého vzdělání Romů měly politické zásahy. Odborná literatura rozlišuje mezi expanzí středního a vyššího vzdělávání.

2.1. Gramotnost

Gramotnost je v moderní společnosti nezbytným předpokladem pro společenské začlenění a zapojení. Negramotná osoba čelí problémům při každodenních činnostech a má méně příležitostí rozvíjet svoji profesní dráhu.³⁹ Podle Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO) schopnost číst a psát poskytuje „[...] pevný základ pro snižování chudoby a trvale udržitelný rozvoj ve snaze dosáhnout vytvoření demokratické a stabilní společnosti“.⁴⁰ Údaje UNESCO (2011) ukazují, že subjektivně vnímaná gramotnost se v členských státech EU blíží 100 %. Evropská rada vyhlásila gramotnost klíčovou kompetencí pro zapojení do evropských společností a klíčový nástroj pro posílení společenského blahobytu: „Nízká úroveň gramotnosti brání hospodářskému růstu a omezuje jeho udržitelnost. Dosažení cíle EU, pokud jde o snížení podílu patnáctiletých, kteří mají problémy se čtením, pod hranici 15 %, může pro členské státy představovat značný ekonomický přínos.“⁴¹

Avšak vnitrostátní průměry často skrývají rozdíly mezi konkrétními skupinami obyvatel, jako například Romy, jejichž situace není pomocí stávajících oficiálních nástrojů adekvátně zachycována. Průzkum měřil subjektivní vnímání gramotnosti, které vede k vyšším výsledkům než při použití standardizovaných studií posuzování gramotnosti. V průměru uvedlo 20 % romských respondentů, že neumí číst ani psát, což představovalo silný protiklad k 1 % neromských respondentů (obrázek 7). Situace je obzvláště kritická v Řecku, kde více než polovina romských respondentů ve věku 16 a více let neumí číst nebo psát. Problematická situace je rovněž v Portugalsku (35 %), Rumunsku (31 %) a Francii (25 %). V České republice, Maďarsku a na Slovensku se naopak za negramotné považovalo nanejvýš 6 % romských respondentů. Rozdíly mezi romskými a neromskými respondenty jsou statisticky významné ve všech členských státech. Co se týče neromských respondentů žijících v nejbližším okolí Romů, má Portugalsko nejvyšší poměr těch, kdo neumí číst a psát (8 %), což odpovídá statistickým údajům na vnitrostátní úrovni, které naznačují, že v Portugalsku je druhá nejvyšší úroveň negramotnosti ze všech členských států EU.⁴²

Výsledky poukazují na vztah mezi školní docházkou a mírou gramotnosti ve všech zemích. Zdá se, že nezbytným předpokladem pro dosažení gramotnosti je dokončení základní školy. Navštěvování základní školy bez jejího dokončení nevede automaticky k získání základní gramotnosti: 16–24 % romských respondentů, kteří navštěvovali základní školu, ale nedokončili ji, zůstalo negramotných s výjimkou Řecka (28 %), Maďarska (13 %) a Španělska (3 %).

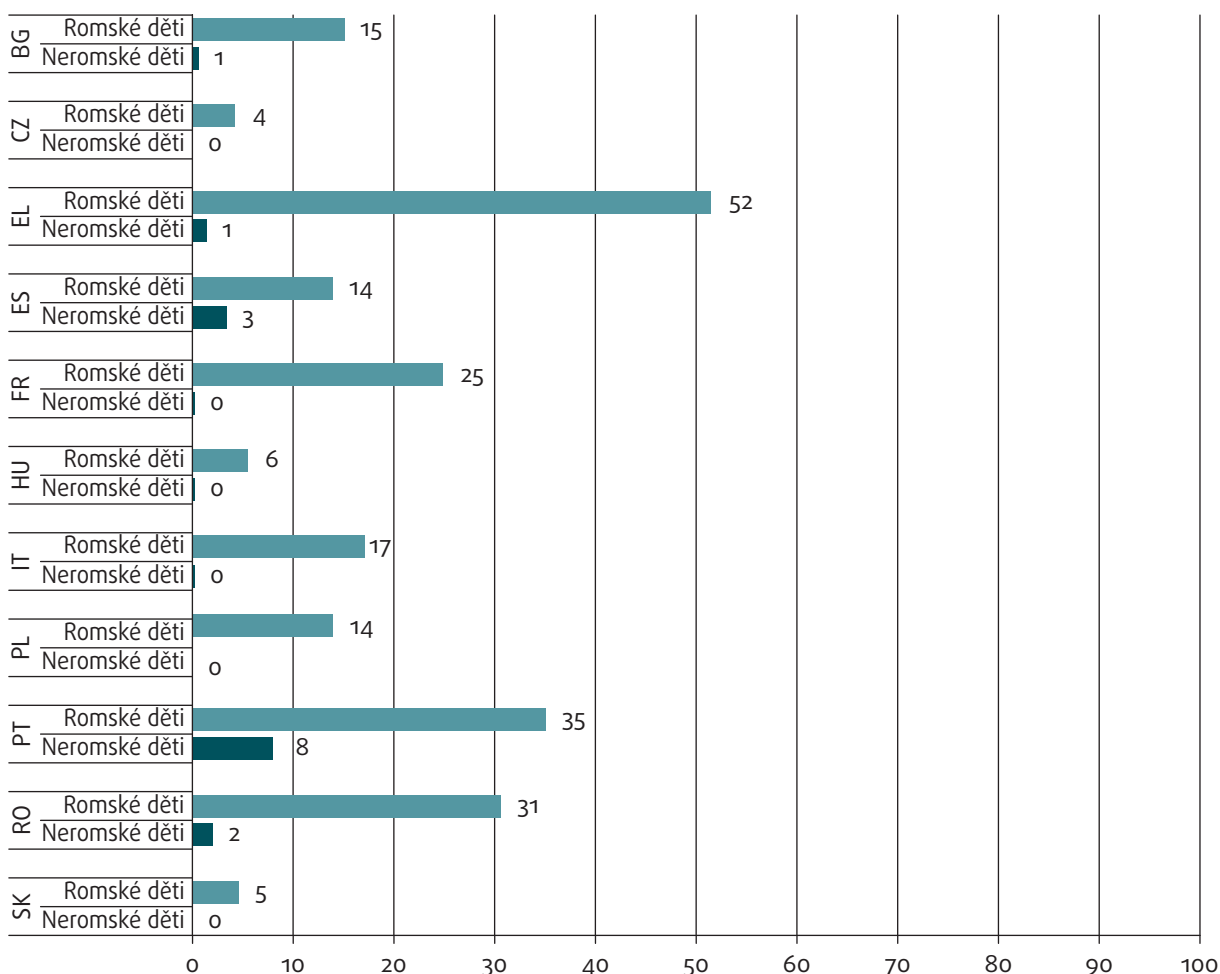
³⁹ Evropská komise, Vzdělávání a odborná příprava. Gramotnost, internetový zdroj.

⁴⁰ UNESCO (2007).

⁴¹ Rada Evropské unie (2012).

⁴² Podle Statistické divize Organizace spojených národů představuje podíl gramotných dospělých (ve věku 15+) v Portugalsku 95 % a na Maltě 92 % (poslední aktualizace v prosinci 2012). Viz Statistická divize Organizace spojených národů (2012).

Obrázek 7: Subjektivně vnímaná negramotnost mezi romskými a neromskými respondenty ve věku 16 a více let podle jednotlivých členských států EU (%)

Otázka: A11. Umí číst a psát?

Poznámka: Referenční skupina: Všichni romští a neromští respondenti ve věku 16 a více let.

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

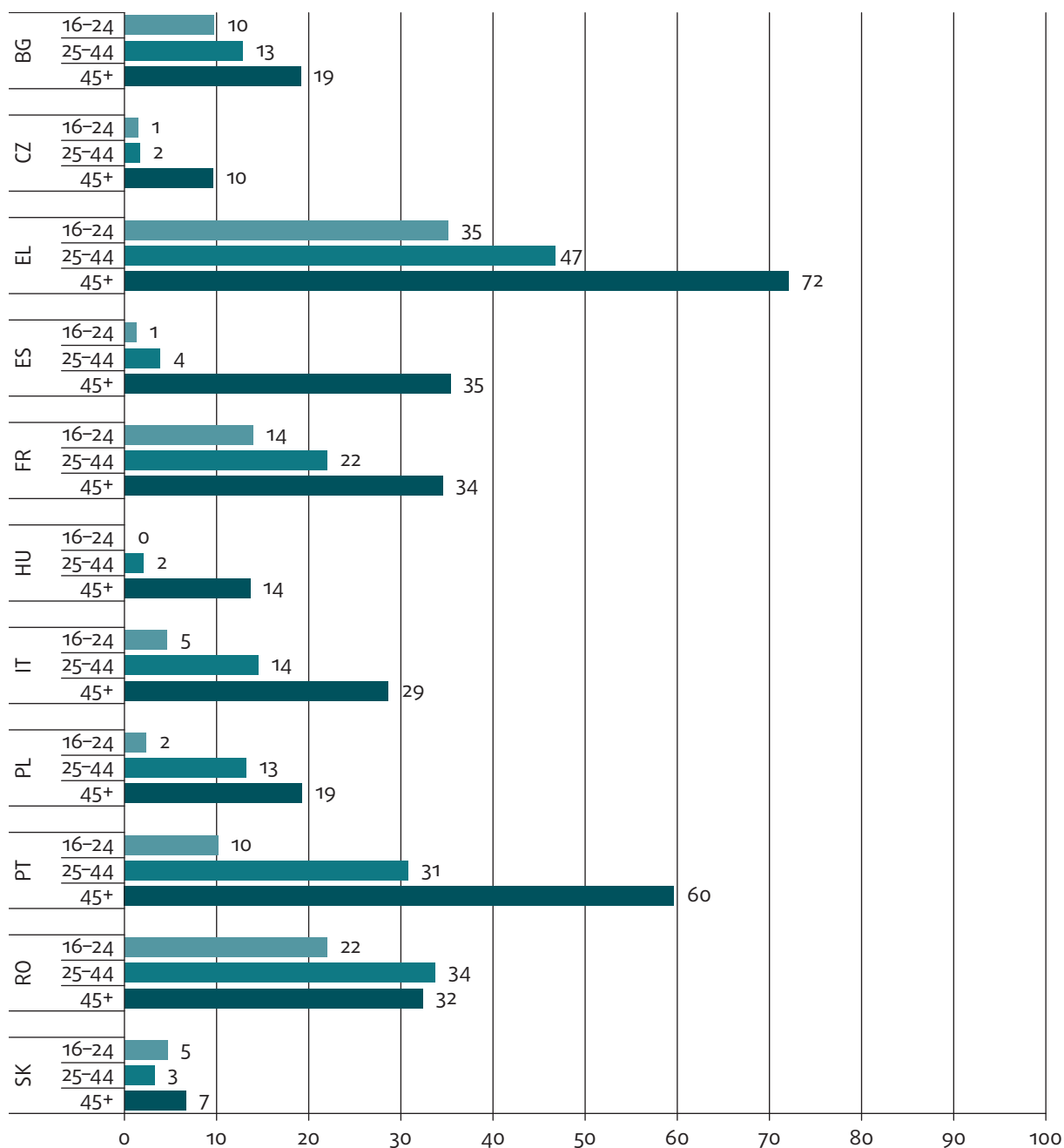
Expanze vzdělávání v evropských společnostech a její důsledky pro Romy jsou zřejmé, když se podíváme na změnu v míře negramotnosti Romů napříč jednotlivými věkovými skupinami. Obrázek 8 ukazuje, že podíl respondentů, kteří neumí číst a psát, se snižuje pro každou následující věkovou skupinu ve většině členských států EU: Tento trend je obzvláště působivý v Portugalsku, kde podíl negramotných Romů klesl z 60 % u osob ve věku 45 a více let na 10 % u respondentů ve věku 16 až 24 let, a ve Španělsku, kde se míra negramotnosti snížila z 35 % na 1 %.

Španělsko je ukázkou toho, jak mohou politiky inkluzivního vzdělávání zlepšit přístup ke vzdělávání a tím snížit negramotnost. Španělská ústava z roku 1978 zvýšila věk povinné školní docházky. Druhá polovina 70. let dvacátého století se vyznačovala institucionální expanzí vzdělávání, během které došlo k vlně výstavby nových škol, otevírání univerzit a modernizaci vzdělávacích metod a vzdělávacího obsahu. Ve Španělsku byly v tomto období zavedeny rovněž tzv. „přemostovací školy“. Ačkoliv se

formálně jednalo o etnicky segregované instituce, mnohým Romům poskytly první šanci navštěvovat školu a vychovaly první generaci gramotné romské populace. Údaje z průzkumu agentury FRA tento proces nepřímě odráží. Ukazují působivý pokles míry negramotnosti na 4 % u mladších Romů ve věku 25 až 45 let oproti negramotnosti ve výši 35 % u Romů ve věku 45 a více let.⁴³ Španělský případ naznačuje, že školy navštěvované z velké části či výhradně konkrétní etnickou skupinou mohou z dlouhodobého hlediska zlepšit studijní výsledky, ale pouze za předpokladu, že jsou specificky navrženy jako přechodná („přemostovací“) řešení pro marginalizované děti.

Pokles míry negramotnosti Romů je méně působivý v (postkomunistických) zemích střední a jihovýchodní Evropy v důsledku nižší počáteční míry negramotnosti u starší generace ve srovnání se staršími členskými

⁴³ Santiago, C. a Maya, O. (2012); Cudworth, D. (2010); Advisory Council for the Education of Romany and Other Travellers (ACERT) (1993).

Obrázek 8: Subjektivně vnímaná negramotnost mezi romskými respondenty podle jednotlivých členských států EU a věkové skupiny (%)

Otázka: A11. Umí číst a psát?

Poznámka: Referenční skupina: Všichni romští respondenti ve věku 16 a více let.

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

státy EU. V Bulharsku, České republice, Maďarsku, Polsku a na Slovensku je podíl negramotných osob v nejstarší věkové kategorii méně než 20 %. Pokles míry negramotnosti v České republice, Maďarsku, na Slovensku a v Polsku souvisí s expanzí vzdělávání během období komunismu po druhé světové válce. V těchto středoevropských zemích se základní vzdělávání stalo povinným v průběhu prvních let socialistických režimů v druhé polovině 40. let a první polovině 50. let dvacátého století, kdy docházelo k expanzi vzdělávání. Rozsáhlá výzkumná literatura

se věnuje procesu expanze vzdělávání a jeho dopadům na romskou populaci v Maďarsku, kde sahá až k prvním průzkumům situace Romů v roce 1971.⁴⁴ V zemích jihovýchodní Evropy, jmenovitě v Rumunsku a Bulharsku, byl pokles míry negramotnosti méně významný.

⁴⁴ Kemény, I. (2005); Kertesi, G. (2005); Havas, G., Liskó, I., Kemény, I. (2001).

Důležitým zjištěním průzkumu je to, že stále ještě existuje značný počet negramotných mladých Romů v několika členských státech. Podíl Romů ve věku 16 až 24 let, kteří uvádí, že neumí číst nebo psát, činí 10 % v Bulharsku a Portugalsku, 14 % ve Francii, 22 % v Rumunsku a dokonce 35 % v Řecku. Tento výsledek, který je v souladu se zjištěními průzkumu UNDP zabývajícím se situací v zemích střední a východní Evropy,⁴⁵ naznačuje, že i v dnešní době opouští značný počet romské mládeže školu, aniž by získala i ty nejzákladnější dovednosti pro sociální integraci a integraci na trhu práce a rovnou účast ve společnosti.

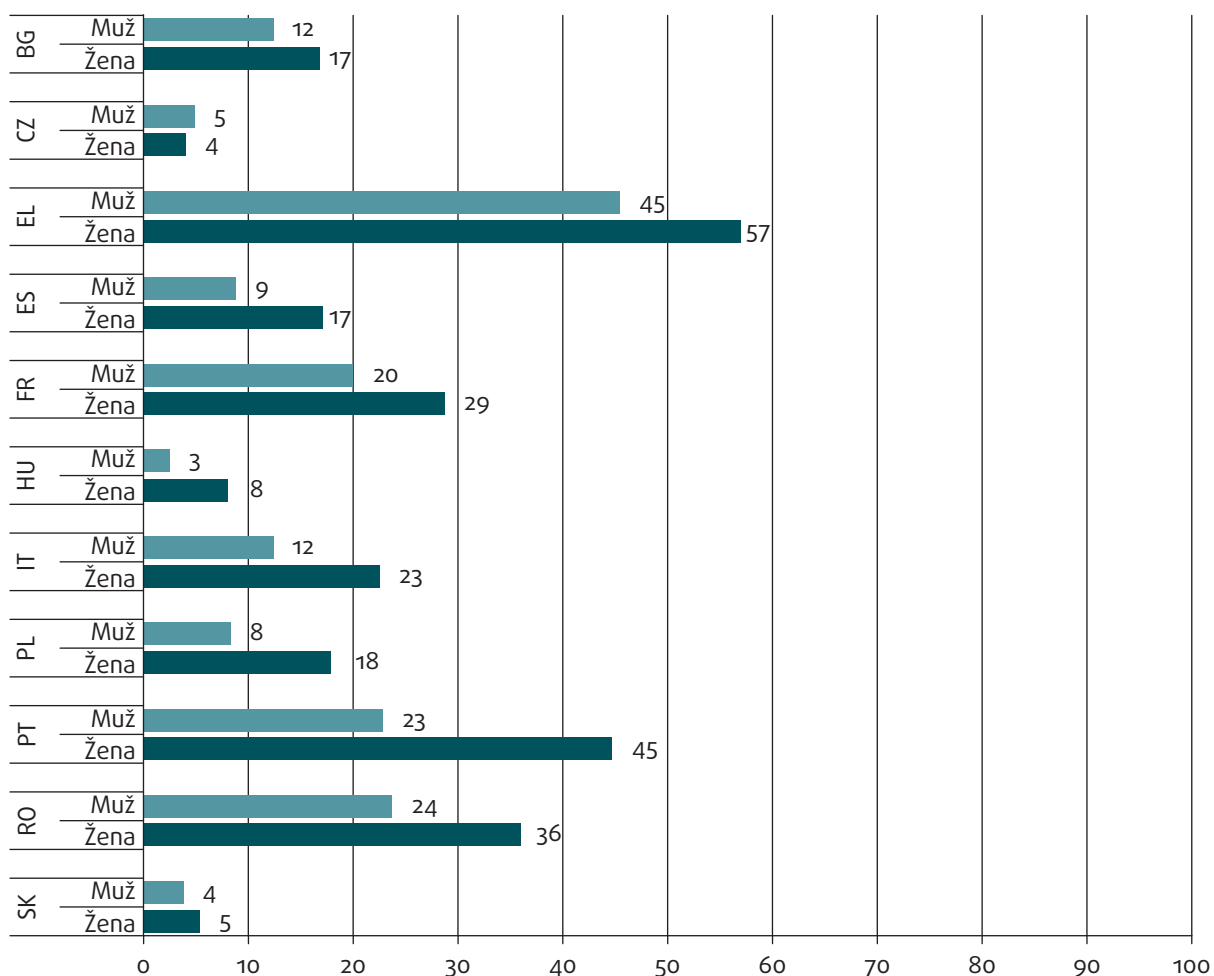
Kromě toho podíl Romů ve věku 25 až 44 let, kteří uvádí, že neumí číst nebo psát, je velmi vysoký v Řecku (47 %), Rumunsku (34 %) a Portugalsku (31 %). Negramotnost Romů ve věkové skupině, ve které se od nich očekává, že budou „živiteli rodiny“, má

dalekosáhlé dopady s ohledem na vyloučení z trhu práce, chudobu a společenskou marginalizaci.

Celkem uvedlo více žen než mužů, že neumí číst nebo psát (obrázek 9). Rozdíly jsou nejmenší na Slovensku, v České republice, Bulharsku a Maďarsku – maximálně pět procentních bodů. Nejvýraznější jsou tyto rozdíly v Portugalsku, kde dosahují 22 procentních bodů.

Analýza podle věkových skupin opět naznačuje, že se gramotnost žen zvyšuje. Míra gramotnosti žen je ve všech zemích vyšší u mladších věkových skupin. Řecko a Portugalsko, kde je subjektivně vnímaná míra gramotnosti u žen ve věku 45 a více let obzvláště nízká (obrázek 10), zároveň zaznamenaly v tomto směru největší pokrok, ačkoliv v Řecku zůstává míra gramotnosti i u mladší věkové skupiny nejnižší ze zemí zahrnutých do průzkumu.

Obrázek 9: Subjektivně vnímaná negramotnost mezi romskými respondenty ve věku 16 a více let podle jednotlivých členských států EU a pohlaví (%)

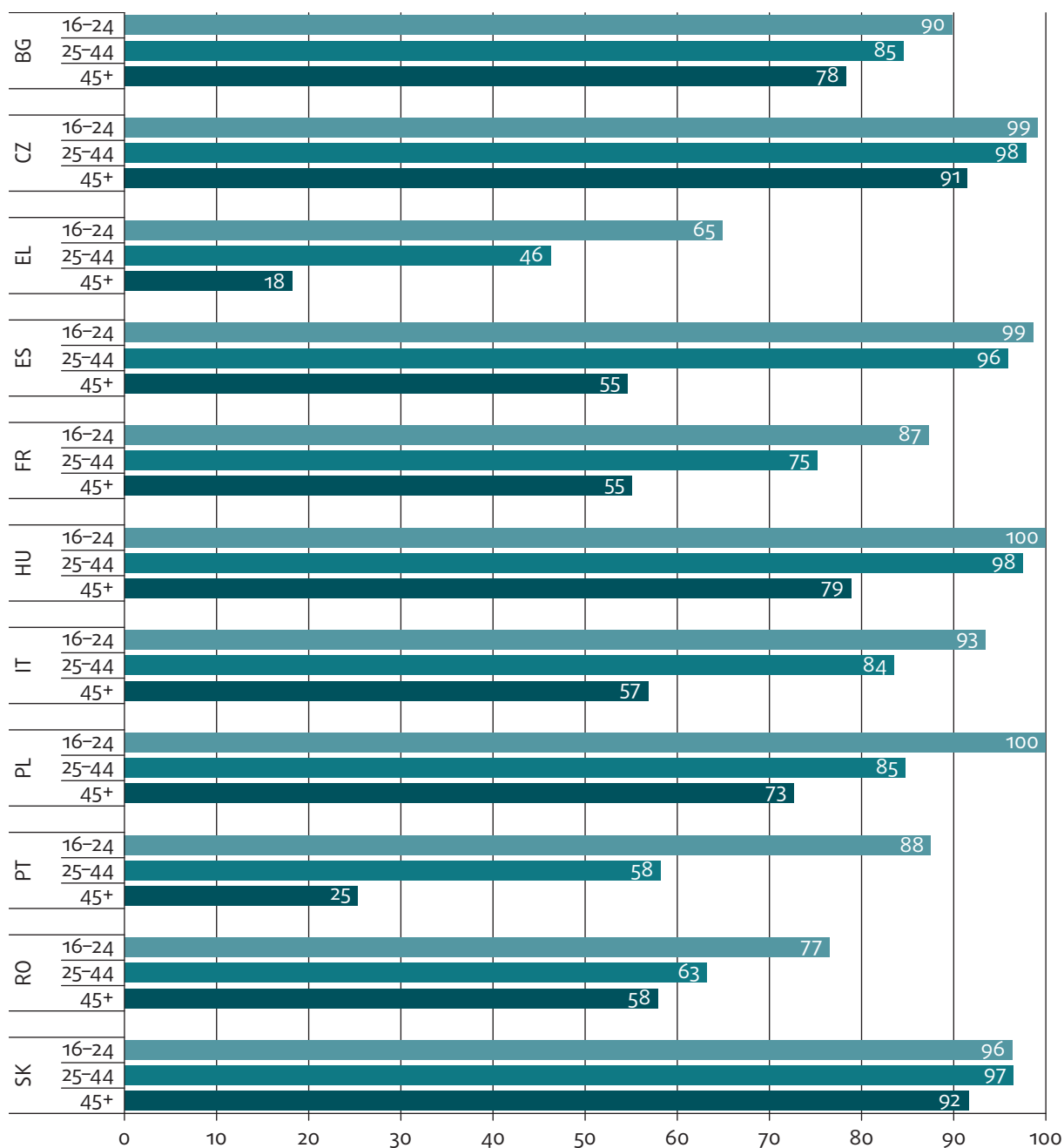

Otázka: A11. Umí číst a psát?

Poznámka: Referenční skupina: Všichni romští respondenti ve věku 16 a více let.

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

⁴⁵ Brüggemann, C. (2012).

Obrázek 10: Subjektivně vnímaná míra gramotnosti romských žen – mezigenerační změny podle jednotlivých členských států EU (v %)

Otázka: A11. Umí číst a psát?

Poznámka: Referenční skupina: Všechny romské respondenty ve věku 16 a více let.

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

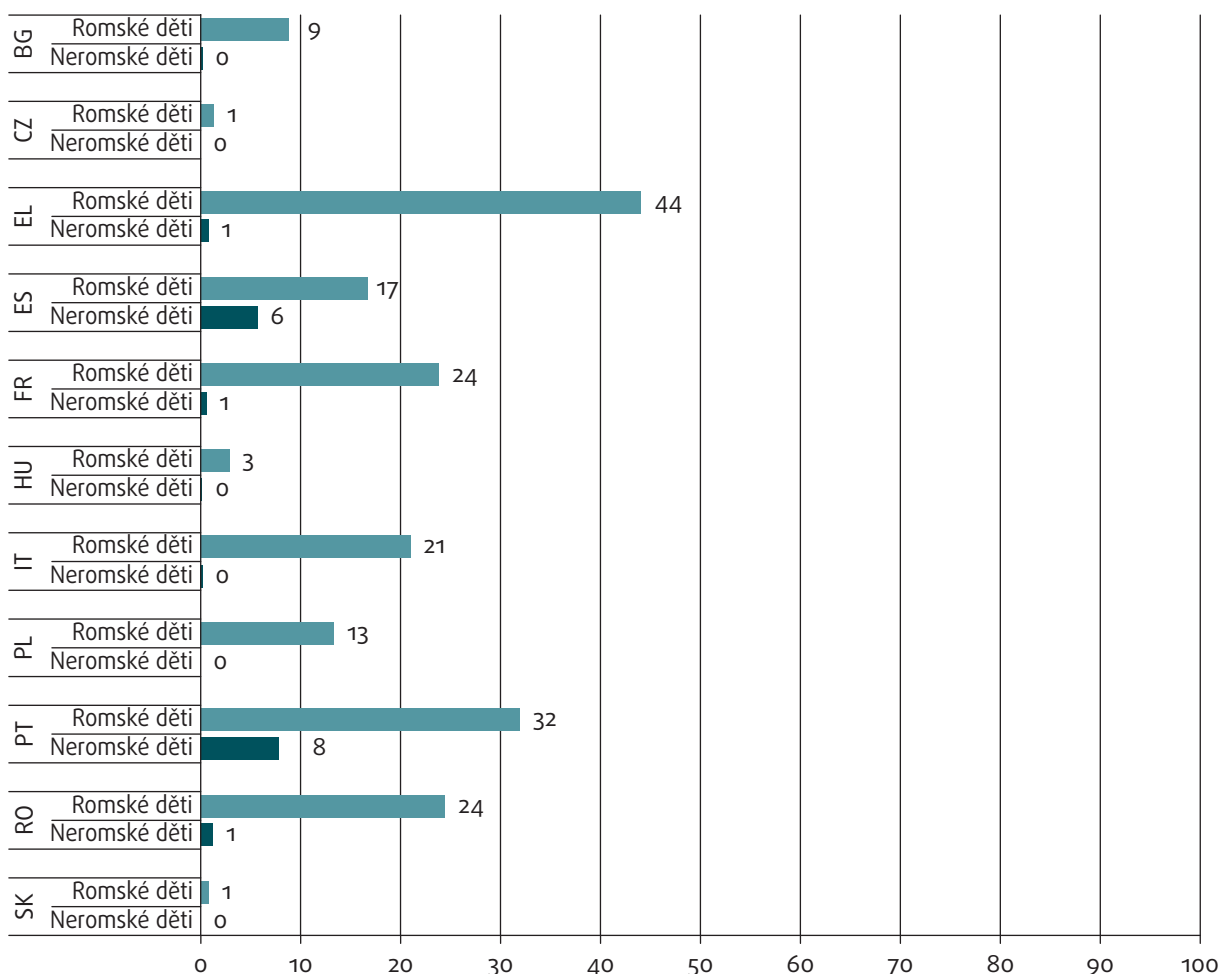
2.2. Účast na formálním vzdělávání

Údaje o nejvyšší úrovni dosaženého formálního vzdělání naznačují silné rozdíly mezi romským a neromským obyvatelstvem (obrázek 11). V některých zemích dokonce mnoho Romů nezískalo žádné formální vzdělání. V Řecku 44 % romských respondentů ve věku 16 a více let uvedlo, že nikdy nebyli ve škole. V Portugalsku tato hodnota činila 32 % a ve Francii,

Itálii a Rumunsku se pohybovala mezi 20 a 25 %. Naopak v České republice, Maďarsku a na Slovensku byl podíl Romů, kteří uvedli, že nikdy nebyli ve škole, velmi nízký.

Rozšíření vzdělávání na Romy je zřejmé ve všech členských státech: procento romských respondentů, kteří nikdy nechodili do školy, je nejnižší u nejmladší věkové skupiny. Podíl respondentů v nejstarší věkové skupině, kteří uvedli, že nikdy nechodili do školy, je nejvyšší v Řecku (66 %), Portugalsku (57 %)

Obrázek 11: Počet romských a neromských respondentů ve věku 16 a více let, kteří nikdy nebyli ve škole, podle jednotlivých členských států EU (%)

Otázka: H1. V kolika letech jste ukončil(a) či opustil(a) školu? 94 nikdy nechodil/a do školy

Poznámky: Referenční skupina: Všichni respondenti z romské a neromské populace ve věku 16 a více let.

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

a Španělsku (43 %). Významný posun kupředu zaznamenalo zejména Portugalsko a Španělsko: u mladších Romů v těchto dvou zemích je mnohem vyšší pravděpodobnost, že navštěvovali školu než u starších Romů. Konkrétně průzkum ukázal, že procento Romů ve věku 16 až 24 let, kteří nikdy nechodili do školy, se snížilo na 9 % v Portugalsku a na méně než 1 % ve Španělsku, v porovnání s 57 % v Portugalsku a 43 % ve Španělsku u Romů ve věku 45 a více let (obrázek 12).

Podíl Romů ve věku 16 až 24 let, kteří nikdy nechodili do školy, přesto zůstává i nadále značný. Tento podíl je nejvyšší v Řecku (28 %), ale je významný i v Rumunsku (15 %), Francii (12 %) a Portugalsku (9 %). Tento zvýšený počet mladých Romů, kteří se nikdy neúčastnili formálního vzdělávání, pramení z kombinace sociálních, zeměpisných a infrastrukturních faktorů, jako jsou například sociální vyloučení, nevyhovující životní podmínky či nedostatek dostupných škol. Výsledky těchto překrývajících se deprivací jsou

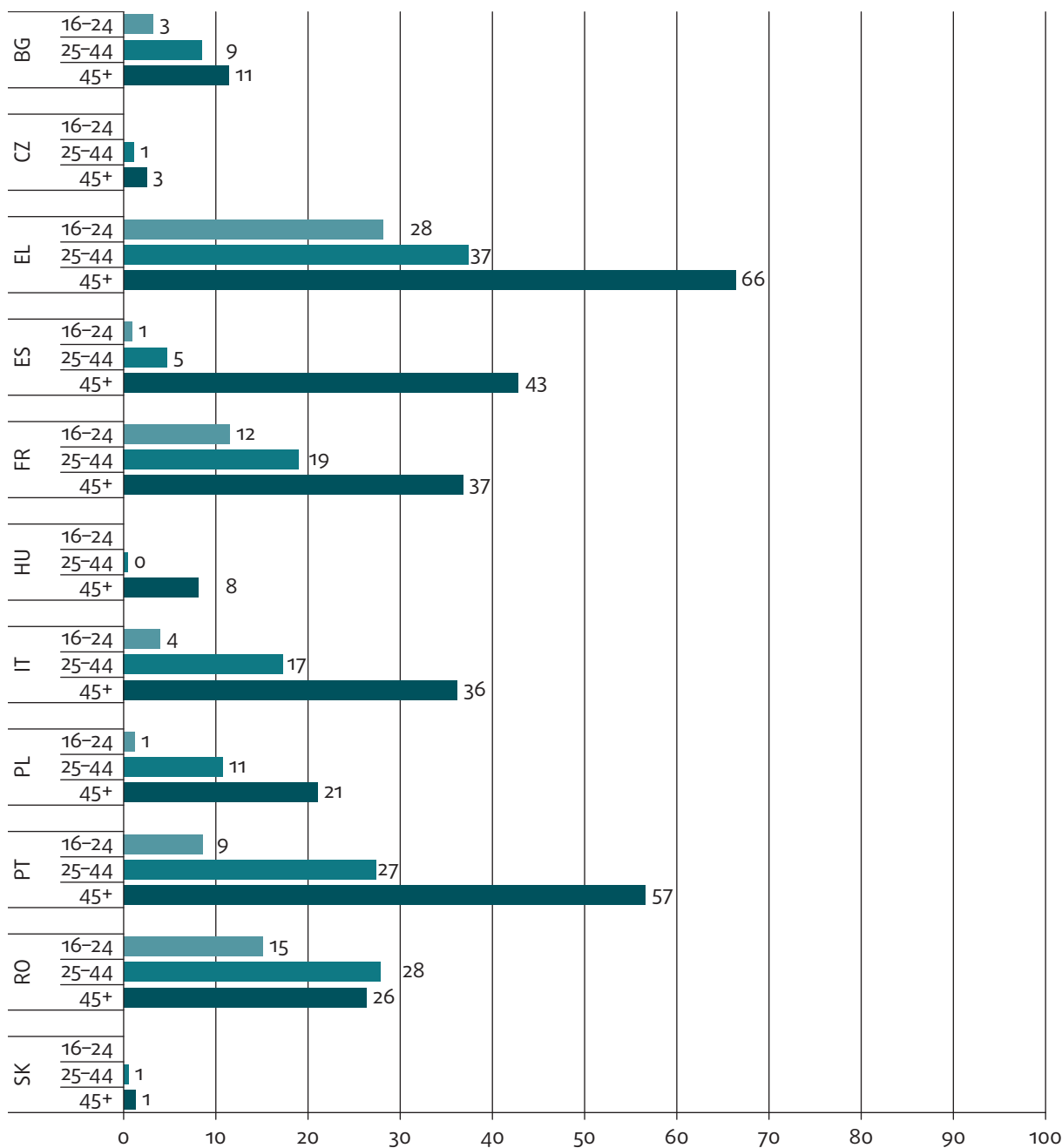
zdokumentovány například v Rumunsku, kde spousta Romů stále žije na skládkách odpadu, kde třídí komunální odpad, aby vyčlenili recyklovatelné materiály. Tito Romové jsou zanedbáváni ze strany státních institucí a poskytovatelů sociálních služeb.⁴⁶ Ve Francii lze připisovat významný podíl romské mládeže bez formálního vzdělání mimo jiné kočovnému stylu života, ale zároveň to může být i odrazem nízkých aspirací a nedůvěry Romů ve vzdělávací instituce.⁴⁷

Genderové rozdíly v poměru romských respondentů ve věku 16 až 24 let, kteří nikdy nechodili do školy, jsou nejvýraznější v Rumunsku, kde častěji nenavštěvovaly školu ženy (rozdíl osmi procentních bodů), a ve Francii, kde naopak formální vzdělání chybí častěji mužům (rozdíl sedmi procentních bodů).

⁴⁶ Fleck, G. a Rughinis, C. (2008); Magyari-Vincze, C. a Hajnalca, H. (2009).

⁴⁷ Cour des comptes (2012).

Obrázek 12: Romští respondenti, kteří nikdy nechodili do školy, podle členských států a věkové skupiny (%)

Otázka: H1. V kolika letech jste ukončil(a) či opustil(a) školu? 94 nikdy nechodil/a do školy

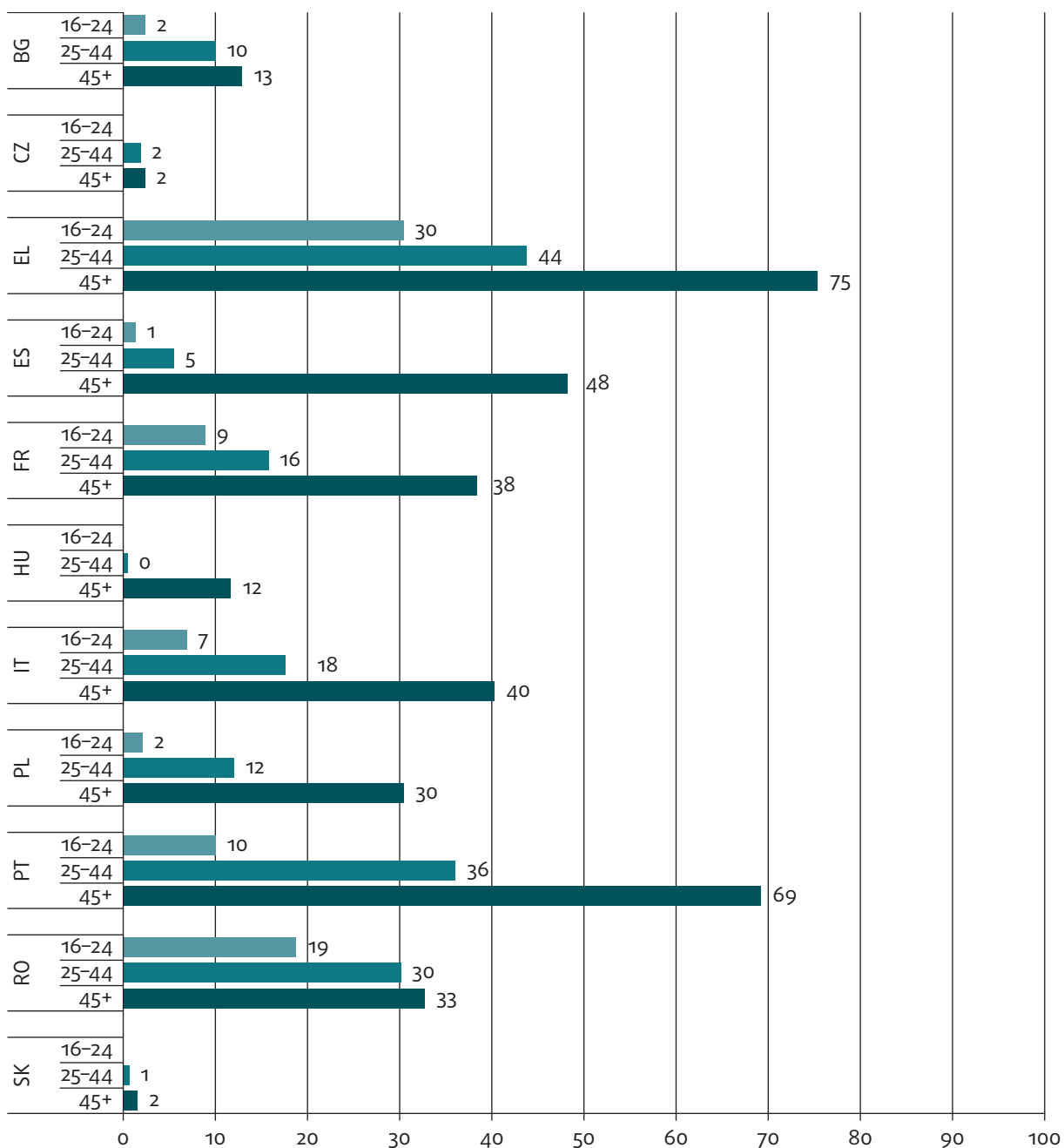
Poznámky: V Maďarsku, České republice a na Slovensku je pouze velmi málo jednotlivců, kteří nikdy nechodili do školy. Referenční skupina: Všichni romští respondenti ve věku 16 a více let.

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

Stejně jako v případě gramotnosti se i školní docházka žen v mezigeneračním srovnání zlepšila. Ve všech členských státech EU zahrnutých do průzkumu je podíl žen, jež nikdy nechodily do školy, nižší u věkové skupiny 16 až 24 let než u starších generací. Nejpůsobivějšího

pokroku dosáhlo v tomto směru Španělsko – podíl respondentek, které nikdy nechodily do školy, klesl ze 48 % u respondentek ve věku 45 a více let na pouhé 1 % u respondentek ve věku 16 až 24 let (obrázek 13).

Obrázek 13: Romské ženy, které nikdy nechodily do školy – mezigenerační změny podle jednotlivých členských států EU a věku (%)

Otázka: H1. V kolika letech jste ukončil(a) či opustil(a) školu? 94 nikdy nechodil/a do školy

Poznámky: V Maďarsku, České republice a na Slovensku je pouze velmi málo jednotlivců, kteří nikdy nechodili do školy. Referenční skupina: Všechny romské respondenty ve věku 16 a více let.

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

2.3. Odchod ze školy před dokončením středního vzdělání

Eurostat definuje osoby, které předčasně ukončily školní docházku, jako obyvatelstvo „[...] ve věku 18-24, které dosáhlo nanejvýš nižšího středního vzdělání a neprochází procesem vzdělávání ani

odborné přípravy“.⁴⁸ Hlavní cíl strategie Evropa 2020 je snížit poměr předčasného ukončení školní docházky na méně než 10 % do roku 2020, jelikož vzdělávací potřeby získané v průběhu vyšších stádií vzdělávání (odborná příprava a vyšší střední vzdělání) zvyšují zaměstnatelnost a snižují chudobu. Údaje Eurostatu pro členské státy zahrnuté do průzkumu agentury FRA zaměřeného na Romy ukazují, že pro běžnou populaci

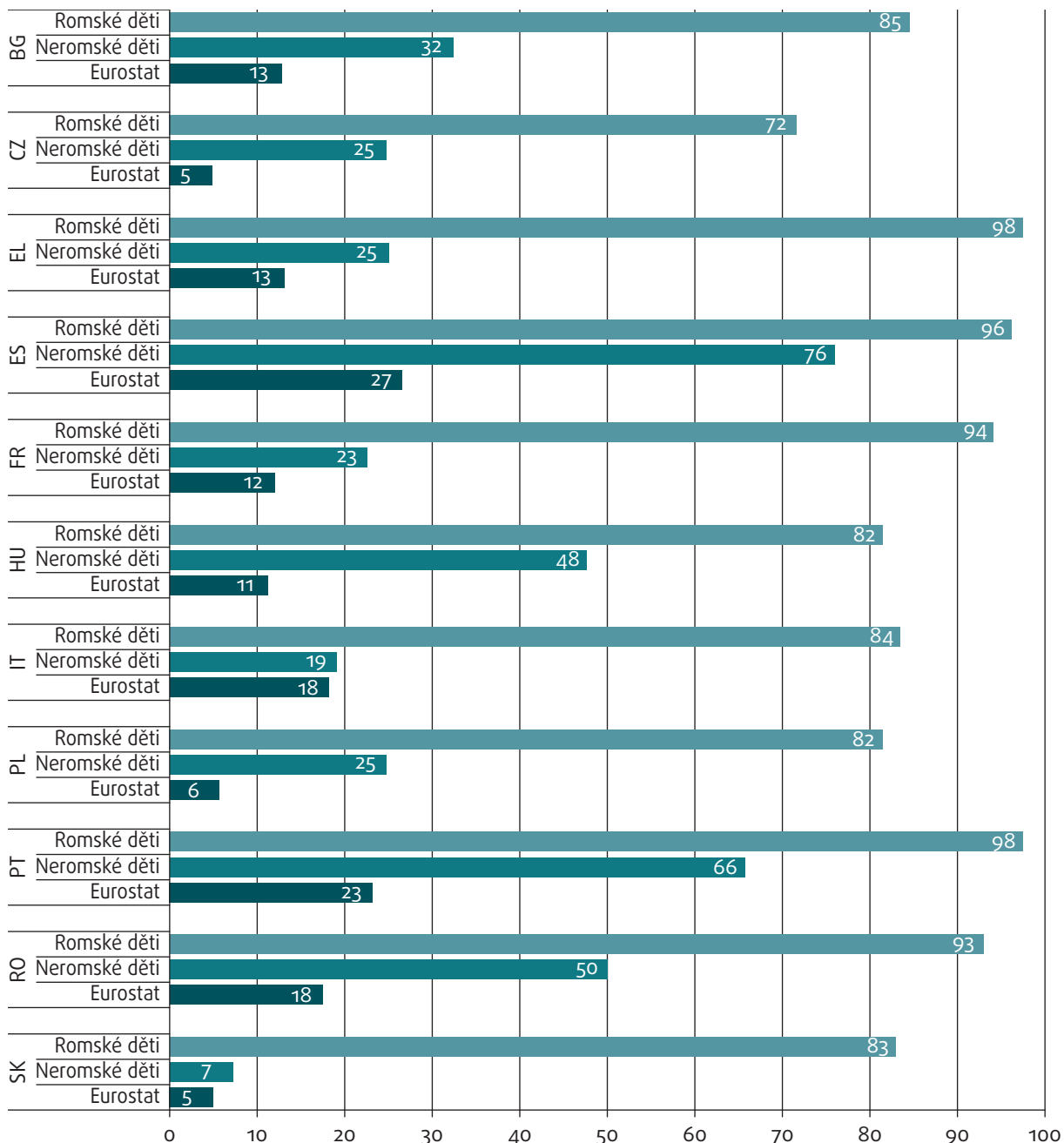
⁴⁸ EUROSTAT (2010).

ve věku 18 až 24 let se podařilo v České republice, na Slovensku a v Polsku snížit míru předčasného ukončení školní docházky pod referenční hodnotu 10 % v rámci strategie Evropa 2020, zatímco Bulharsko, Řecko a Francie se nachází těsně nad ní. Nejvyšší procento

předčasného ukončení školní docházky má Španělsko (27 %) a Portugalsko (23 %).⁴⁹

Výsledky průzkumu shrnuté v obrázku 14 nastiňují rozsah této výzvy ve vztahu k míře předčasného

Obrázek 14: Počet obyvatel s předčasně ukončenou školní docházkou u romské a neromské populace (průzkum FRA) a běžné populace (Eurostat / šetření pracovních sil z roku 2011) podle jednotlivých členských států EU u populace ve věku 18 až 24 let (%).

Otázka: A12. Jakého nejvyššího stupně vzdělání dosáhl/a?

Poznámky: Výsledky z průzkumu agentury FRA a Eurostatu jsou srovnatelné pouze v omezené míře. Byly v nich použity odlišné metody a otázky, a proto mohou poskytnout pouze hrubý náznak různých situací. Referenční skupina: Všichni respondenti z romské a neromské populace ve věku 18 až 24 let.

Zdroje: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011; Eurostat, dostupný na: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-577_cs.htm

⁴⁹ Evropská komise (2012).

ukončení školní docházky v případě zranitelných skupin, jako například Romů. Údaje se vztahují ke všem členům domácností, kteří nedokončili vyšší střední vzdělání, proto zahrnují všechny jednotlivce, kteří dokončili nanejvýš nižší střední vzdělání. Výsledky průzkumu agentury FRA zaměřeného na Romy nelze přímo srovnávat s údaji Eurostatu založenými na šetření pracovních sil z důvodu odlišného formulování otázek a možných kategorií odpovědí. Nicméně odlišnosti, které se tímto srovnáním odhalují, nastiňují velikost rozdílu ve vzdělávání Romů, neromského obyvatelstva žijícího v jejich nejbližším okolí a běžné většinové populace.

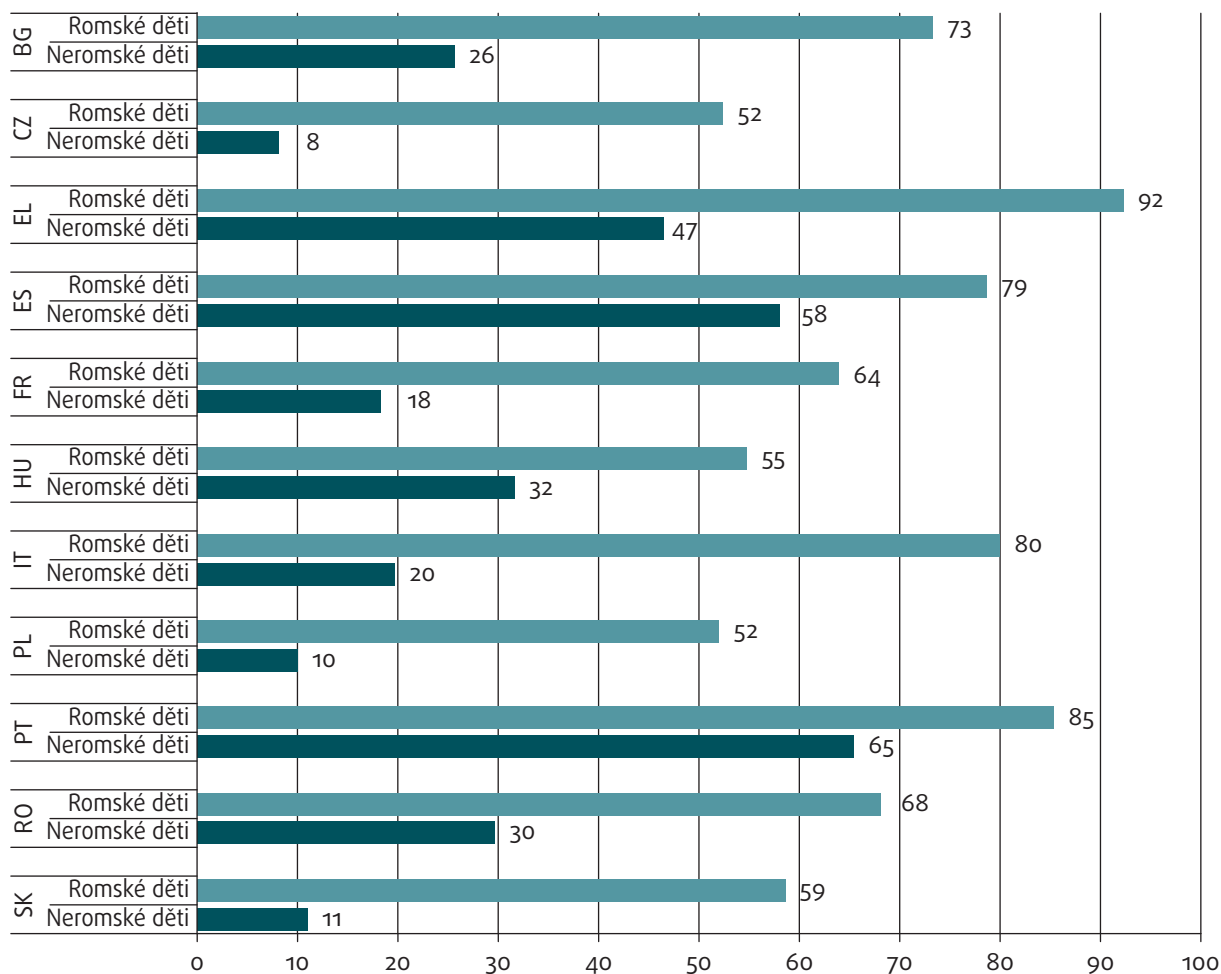
Klíčovým zjištěním studie je skutečnost, že velká většina Romů ve věku 18 až 24 let ukončuje studium, aniž by získala odbornou či vyšší střední kvalifikaci, a z tohoto důvodu nesplňuje zásadní podmínku pro stabilní účast na trhu práce. Procento předčasného ukončení školní docházky mezi Romy ve věku 18 až 24 let se pohybuje v rozmezí od 72 % v České republice až po 82–85 % v Maďarsku, Polsku, na Slovensku,

v Itálii a Bulharsku. V Rumunsku, Francii, Španělsku, Portugalsku a Řecku nedokončilo více než 93 % Romů ve věku 18 až 24 let vyšší střední vzdělání.

Situace neromské populace zahrnuté do průzkumu agentury FRA je taktéž horší než situace běžné populace napříč všemi členskými státy s výjimkou Slovenska a Itálie, kde jsou rozdíly nepatrné (obrázek 14). Relativně nízká nejvyšší dosažená úroveň vzdělání neromského obyvatelstva žijícího v nejbližším okolí romského obyvatelstva může souviset s celou řadou faktorů – nedostatečná infrastruktura vyššího středního školství v oblastech, kde Romové a jejich neromští sousedé žijí, nebo nízké studijní aspirace a omezená atraktivita středního vzdělávání pro nalezení práce, obzvláště ve venkovských oblastech. Údaje z průzkumu však neumožňují testovat tyto potenciálně přispívající faktory.

Výzkumná literatura pro země střední a východní Evropy zdůrazňuje, že Romové často ukončují školní docházku

Obrázek 15: Romští a neromští respondenti, kteří navštěvovali školu, ale docházku ukončili před dosažením věku 16 let, podle jednotlivých členských států EU (%)

Otázka: H1. V kolika letech jste ukončil(a) či opustil(a) školu?

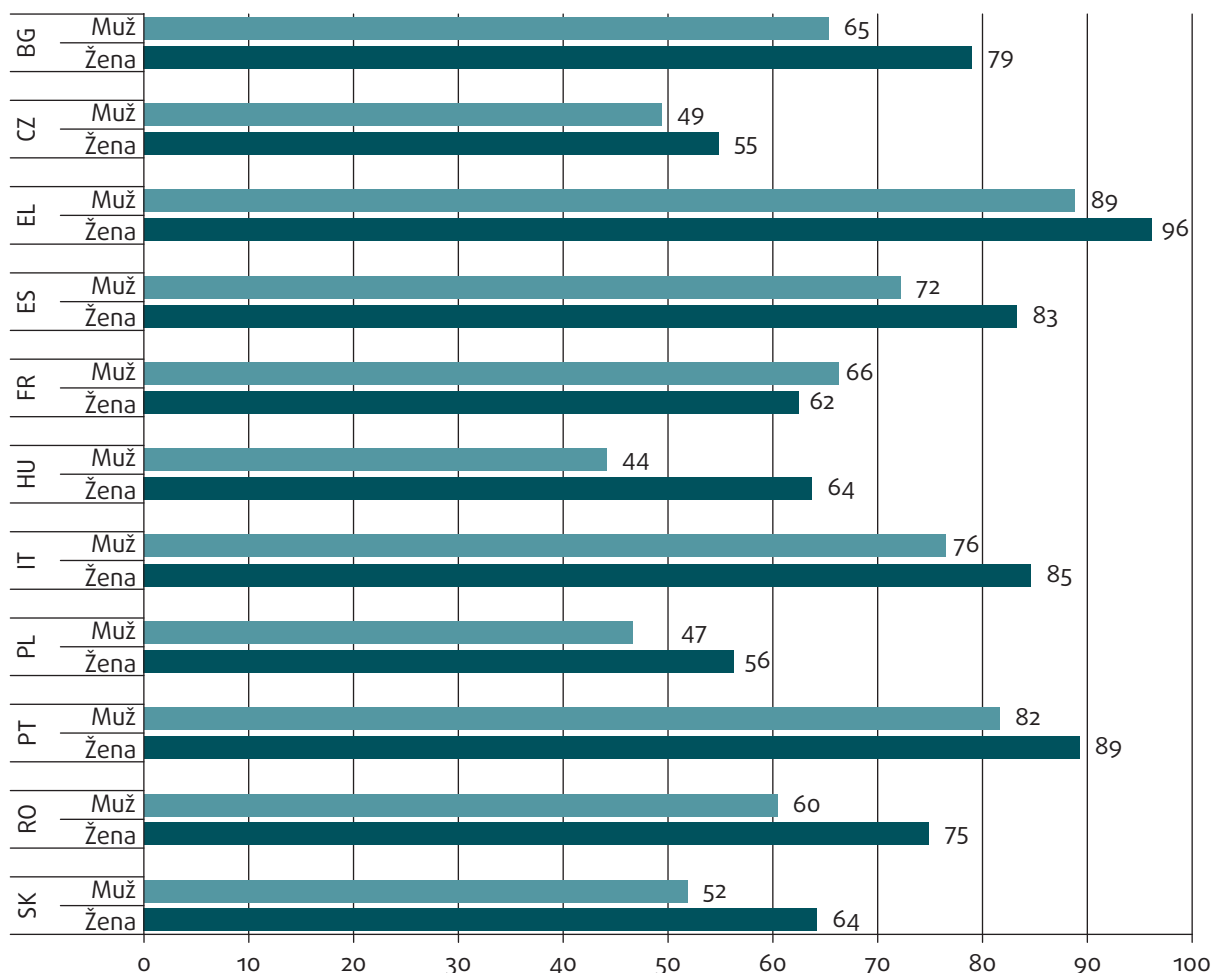
Poznámka: Referenční skupina: Všichni romští respondenti ve věku 16 a více let, kteří navštěvovali školu.

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

již ve stádiu přijímání nebo odborného vzdělávání nebo vyššího středního vzdělávání. To může být zapříčiněno těžkostmi v dostupnosti takových škol, které se mohou nacházet příliš daleko od jejich domovů, aby vyžadovaly časté dojíždění, například v Maďarsku, kde je průzkum v této oblasti hodně pokročilý.⁵⁰ Chudým romským rodinám mohou rovněž chybět odpovídající finanční prostředky potřebné k tomu, aby mohly podporovat další studium svých dětí. Dostupná literatura o této tématice naznačuje, že další důležité překážky pro účast na vyšším středním vzdělávání zahrnují nízkou kvalitu základního školství ve školách navštěvovaných Romy, nízkou úroveň nejvyššího dosaženého vzdělání na základní škole, brzké manželství a narození dítěte, potřebu přispívat k příjmu domácnosti a obavy romských rodičů o bezpečnost svých dětí, především dcer.⁵¹

Analýza se rovněž zabývala věkem, který respondenti uvedli jako věk ukončení školní docházky, a součástí byla i kategorie pro respondenty, kteří uvedli, že do školy nikdy nechodili. Výsledky průzkumu ukazují, že dvě třetiny romských respondentů, kteří navštěvují školu, ukončily vzdělávání dosažením věku 16 let (obrázek 15), tedy ve věku, který značí konec povinné školní docházky ve většině členských států. Nařízení týkající se věku povinné školní docházky se za posledních 30 až 40 let změnila ve většině členských států zahrnutých do studie. Z tohoto důvodu a v závislosti na věku respondenta věk 16 let nemusel vždy spadat do právně definovaného věku povinné školní docházky. Podíl romských respondentů, kteří navštěvovali školu, ale vzdělávání ukončili před dosažením věku 16 let, je více než 79 % ve Španělsku, Itálii a Portugalsku a dokonce

Obrázek 16: Romští respondenti, kteří navštěvovali školu, ale docházku ukončili před dosažením věku 16 let, podle jednotlivých členských států EU a pohlaví

Otázka: H1. V kolika letech jste ukončil(a) či opustil(a) školu?

Poznámka: Referenční skupina: Všichni romští respondenti ve věku 16 a více let, kteří navštěvovali školu.

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

⁵⁰ Fleck, G. a Rughinis, C. (2008; Havas, G., Liskó I. a Kemény, I. (2001).

⁵¹ Moldenhawer, B., Frauke, M., Kallstenius, J., Messing, V. a Schiff, C. (2009).

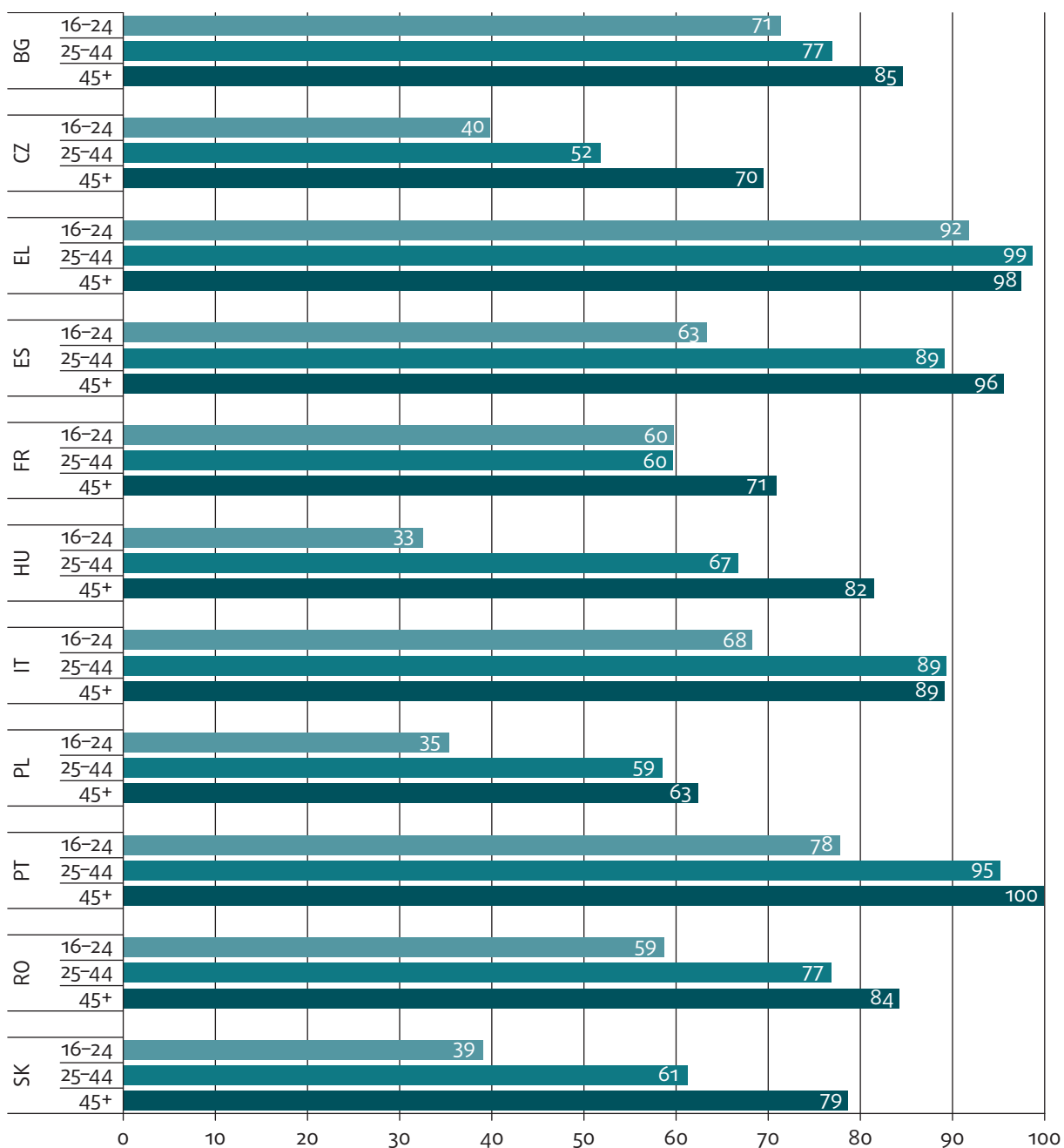
92 % v Řecku. Nejméně jich je naopak v Polsku, České republice, Maďarsku a na Slovensku, kde se jejich podíl pohybuje v rozmezí 52 až 59 %.

Rozdíly mezi romským a neromským obyvatelstvem jsou nejnižší v Portugalsku, Řecku, Španělsku a Maďarsku. V České republice, na Slovensku a v Polsku Romové ukončují školní docházku před dosažením věku 16 let pětkrát až sedmkrát častěji než neromské obyvatelstvo, zatímco v Bulharsku, Itálii a Francii je rozdíl poněkud menší, ačkoliv stále významný.

Počet respondentů v nejmladší věkové skupině 16 až 24 let, kteří ukončili školní docházku před dosažením věku 16 let, zůstává vysoký ve všech členských státech, konkrétně 86 % v Řecku, 73 % v Portugalsku, 70 % v Itálii a 65 % v Bulharsku. Naopak nejméně v Maďarsku, na Slovensku a v Polsku, kde se jejich počet pohybuje v rozmezí 25 až 35 %.

Pokud se zaměříme na genderové rozdíly, výsledky ukazují, že u romských žen je vyšší pravděpodobnost, že školní docházku ukončí předčasně, než u romských

Obrázek 17: Romské ženy, které navštěvovaly školu, ale docházku ukončily před dosažením věku 16 let, podle jednotlivých členských států EU a věku (%)

Otázka: H1. V kolika letech jste ukončil(a) či opustil(a) školu?

Poznámka: Referenční skupina: Všechny romské respondenty ve věku 16 a více let, které navštěvovaly školu.

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

mužů, s výjimkou Francie (obrázek 16), kde muži ukončují školní docházku před dosažením věku 16 let o něco častěji než ženy.

V průměru 62 % romských mužů a 72 % romských žen, kteří navštěvovali školu, ukončilo školní docházku před dosažením věku 16 let. Největší rozdíl mezi muži a ženami byl v Maďarsku, kde ženy ukončovaly školní docházku před dosažením věku 16 let o 20 procentních bodů častěji než muži. Naopak nejmenší rozdíl mezi pohlavími byl v České republice a Francii, kde činil šest procentních bodů či méně. Výsledky naznačují, že prodloužení školní docházky mladších Romů ve srovnání se staršími věkovými skupinami bylo doprovázeno poklesem rozdílu mezi pohlavími.

Většina zemí rovněž zaznamenala pokrok v oblasti předčasného ukončování docházky u dívek. Jak ukazuje obrázek 17, podíl romských žen, jež navštěvovaly školu, ale docházku ukončily před dosažením věku 16 let, se snížil nejvýrazněji v Maďarsku, kde klesl z 82 % u věkové skupiny 45 a více let na 33 % u věkové skupiny 16 až 24 let.

Tento pokrok obzvláště stojí za zmínku. Důsledky neplnění školní docházky jsou významné pro chlapce i dívky, avšak mají nepoměrně vyšší dopad na dívky. Pokud dívky ukončí školní docházku, jejich životní šance se dramaticky zužují, a proto je důležité využít této dynamiky zlepšování.

2.4. Dokončení vyššího středního vzdělání

Dokončení vyššího středního vzdělání může učinit významný rozdíl na trhu práce a představuje minimální požadavek pro vstup do terciárního vzdělávání. Podle několika průzkumů situace v konkrétních zemích se rozhodným způsobem zvyšují šance na nalezení zaměstnání u osob s dokončenou střední školou. Podle maďarské studie z roku 2010 má romská osoba s odbornou kvalifikací 27krát vyšší šanci a romská osoba s vyšší střední kvalifikací sedmkrát vyšší šanci na získání pravidelného zaměstnání než osoba s nižším než základním vzděláním.⁵² Ačkoliv mezi jednotlivými zeměmi mohou existovat rozdíly, základní vztah mezi trvale udržitelnou zaměstnaností a dokončeným středním vzděláním platí pro všechny země. Počet let potřebných pro dokončení vyššího středního vzdělání se v jednotlivých členských státech EU liší. Ve většině zemí začíná vyšší střední vzdělávání ve věku, kdy končí povinná školní docházka. Proto platí, že pro dokončení vyššího středního vzdělání musí mladí lidé ve většině zemí pokračovat ve studiu i po dosažení horní věkové

hranice povinné školní docházky.⁵³ To může být jedním z důvodů pro silné rozdíly v podílu běžné populace a Romů s dokončeným vyšším středním vzděláním.

Výsledky průzkumu naznačují, že jen velmi málo Romů ve věku 25 až 64 let dokončilo vyšší střední vzdělání ve srovnání s neromskými obyvateli žijícími poblíž, a tento rozdíl je ještě znatelnější při porovnání s údaji Eurostatu týkajícími se běžné populace.⁵⁴ Výsledky průzkumu jsou pouze částečně srovnatelné s výsledky Eurostatu, které jsou založené především na šetření pracovních sil, a to z důvodu odlišných metodologií výběru respondentů a odlišně formulovaných otázek. Nicméně rozdíl v jedenácti členských státech zahrnutých do průzkumu agentury FRA a údajů Eurostatu ve vztahu k běžné populaci je velmi výrazný: 73 % běžné populace ve věku 25 až 64 let má dokončené alespoň střední vzdělání oproti pouhým 10 % Romů zahrnutých do průzkumu agentury FRA. Jak ukazuje obrázek 18, podíl Romů s dokončeným vyšším středním vzděláním je nejvyšší v Polsku (23 %) a České republice (21 %), a naopak nejnižší v Portugalsku (1 %), Řecku (2 %), Španělsku (3 %) a Francii (4 %). Obecně se zdá, že s výjimkou Rumunska je podíl Romů s dokončeným vyšším středním vzděláním relativně vysoký v zemích střední a východní Evropy – ačkoliv stále nízký podle celkové úrovně v EU – a pohybuje se v rozmezí mezi 12 % v Bulharsku a 23 % v Polsku. V členských státech EU z jihozápadní Evropy tento podíl zůstává pod hranicí 10 %. Přesto i v první skupině je tento relativní „úspěch“ zavádějící: rozdíly mezi romskou a neromskou populací jsou ve většině zemí podobné. Rozdíl mezi romským a neromským obyvatelstvem činí 74 procentních bodů na Slovensku, 73 v Itálii, 65 ve Francii a 63 v České republice a Bulharsku. V Polsku tento rozdíl představuje 62 procentních bodů a v Řecku 61. Pouze v Maďarsku, Rumunsku, Španělsku a Portugalsku je tento rozdíl menší než 50 %, a to většinou v důsledku nižší míry dokončeného vyššího středního vzdělání u neromské populace, ne vlivem vyšší míry dokončeného vyššího středního vzdělání u romské populace.

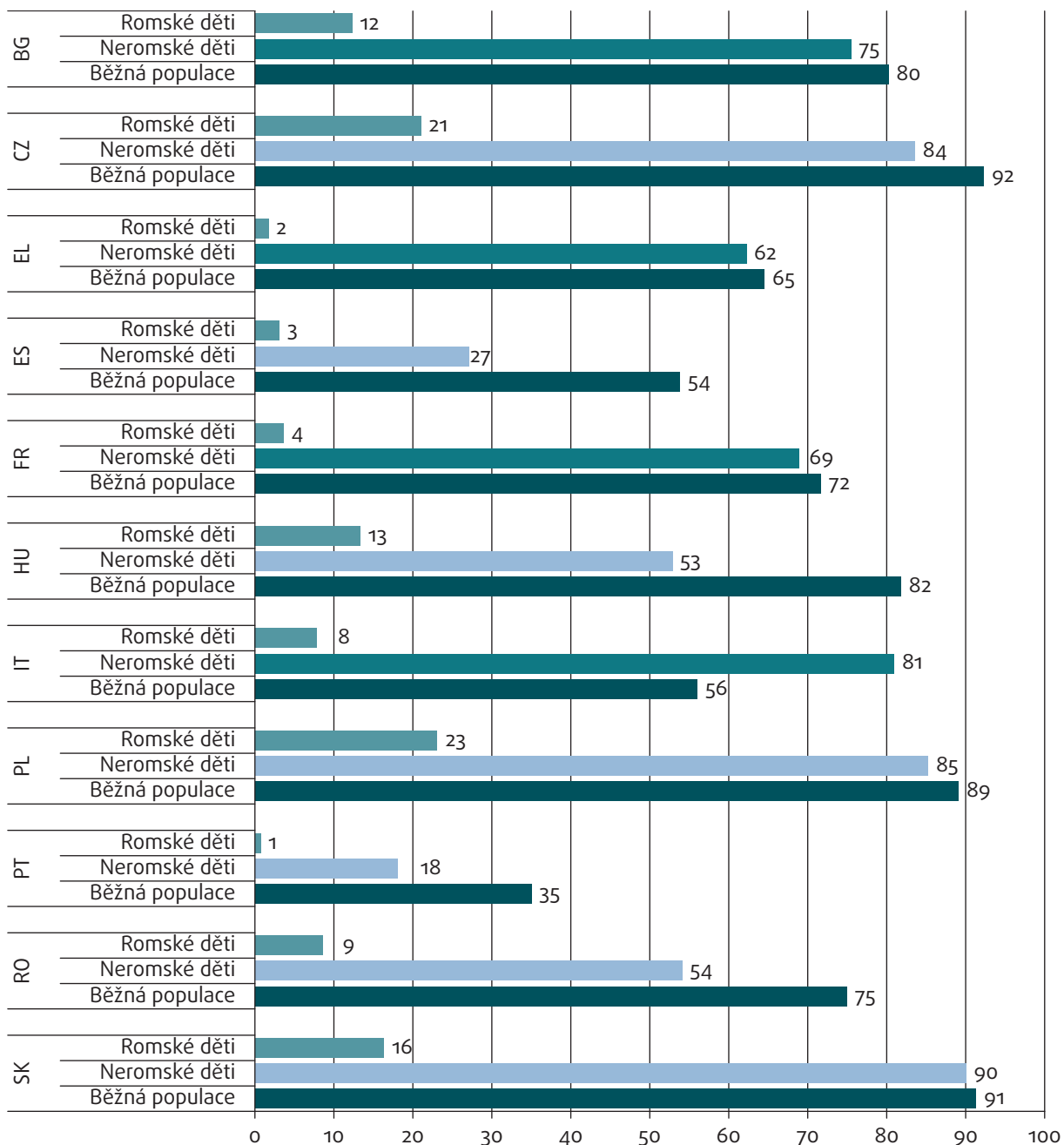
Prodloužení doby vzdělávání ve většině zemí, ať již prostřednictvím dřívějšího zahájení docházky, například formou předškolního vzdělávání, nebo větším množstvím času stráveného ve škole po dosažení věku 16 let, může mít v případě Romů negativní důsledek, pokud se jejich účast na vzdělávání nezlepší odstraněním strukturálních překážek. Důležitou roli v tomto směru hrají romští rodiče, aby zajistili včasný zápis svých dětí do školy a plnění docházky, ale bude zapotřebí, aby jim byla poskytnuta aktivní podpora ze strany příslušných veřejných orgánů a došlo k posílení jejich pozice.

⁵² Mód, P. (2011); Messing, V., Brozovicova, K., Fabo, B. a Kahanec, M. (2012).

⁵³ EACEA (2011).

⁵⁴ Eurostat (2013).

Obrázek 18: Romská a neromská populace (průzkum FRA) a běžná populace (Eurostat / šetření pracovních sil z roku 2011) s dokončeným alespoň vyšším středním vzděláním (odborným či všeobecným) podle členských států EU u věkové skupiny 25 až 64 let (%)

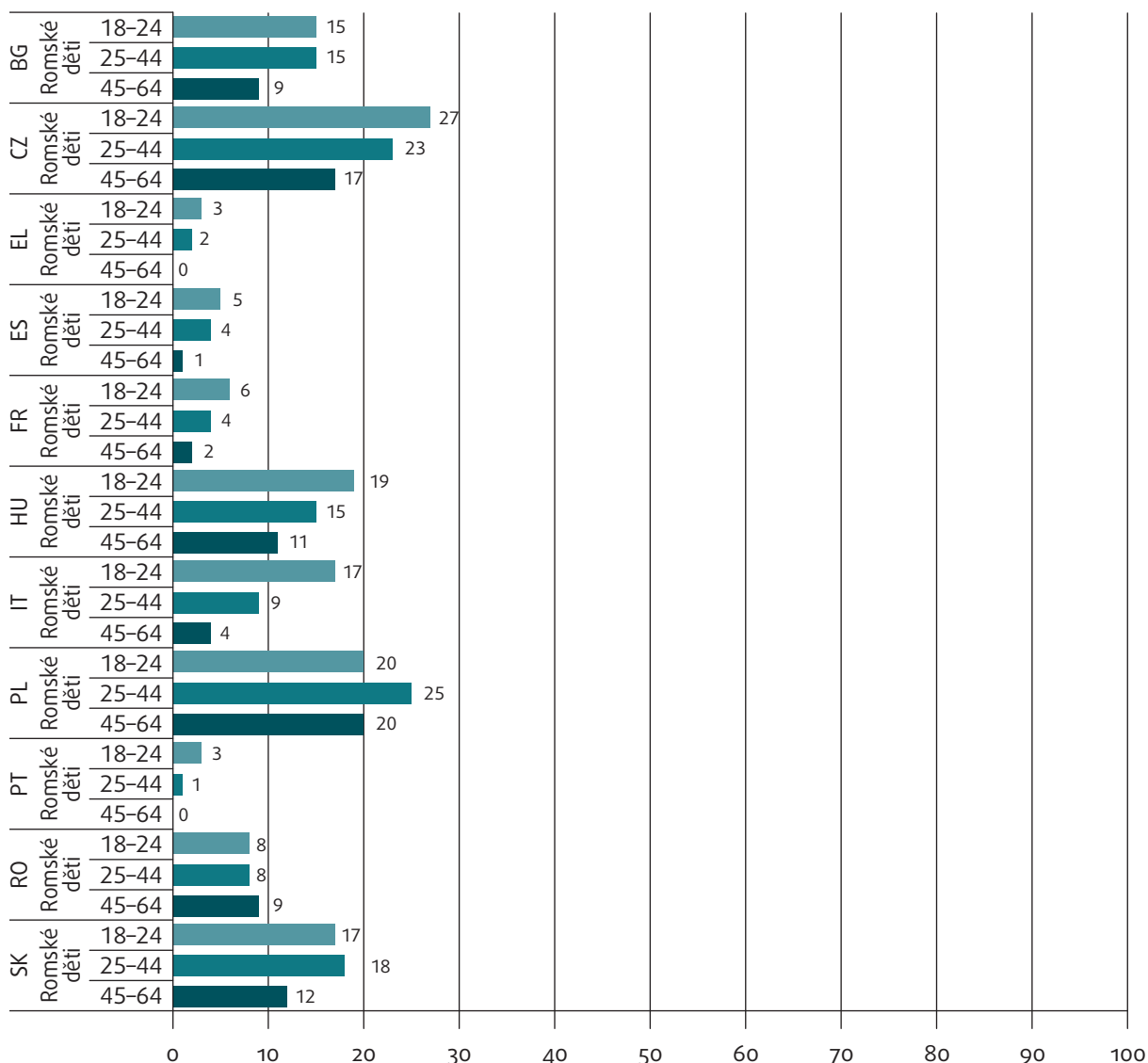
Otázka: A12. Jakého nejvyššího stupně vzdělání dosáhl/a?

Poznámky: Celková populace ve věku 25 až 64 let s dokončeným alespoň vyšším středním vzděláním, údaje jsou dostupné na adrese (pouze v angličtině): <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tps00065>. Referenční skupina pro pilotní průzkum FRA zaměřený na Romy: Všechny osoby v romských a neromských domácnostech zahrnutých do průzkumu ve věku 25 až 64 let.

Zdroje: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011; a Eurostat 2011

Ve většině členských států ukazují výsledky určité zlepšení u mladších Romů oproti starší generaci v otázce míry dokončení vyššího středního vzdělání (obrázek 19). Nejdůležitější zlepšení bylo zaznamenáno v Itálii, kde je úroveň dokončení vyššího středního vzdělání u věkové skupiny 18 až 24 let o 13 procentních bodů vyšší než u věkové skupiny 45 až 64 let. Česká

republika a Slovensko rovněž zaznamenaly zlepšení, kdy rozdíl mezi těmito dvěma věkovými skupinami v oblasti dokončení vyššího středního vzdělání činí v České republice 10 a na Slovensku 8 procentních bodů. Výzkum nejvyšší úrovně dosaženého vzdělání, účasti na pracovním trhu a životních podmínek mladých Romů v Bulharsku, Maďarsku a Rumunsku provedený v roce

Obrázek 19: Romové (členové domácnosti) s dokončeným alespoň vyšším středním vzděláním (odborným či všeobecným) podle jednotlivých členských států EU a věku (%)

Otázka: A12. Jakého nejvyššího stupně vzdělání dosáhl/a?

Poznámka: Referenční skupina: Všechny osoby v romských a neromských domácnostech zahrnutých do průzkumu ve věku 18 až 64 let.

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

2011 Evropskou hospodářskou komisí OSN (UNECE), dospěl k podobným závěrům: mladší generace dosahují vyšší míry vzdělání.⁵⁵

V členských státech s nejnižším podílem Romů s dokončeným vyšším středním vzděláním, jmenovitě v Řecku, Španělsku, Francii a Portugalsku, nebyly pozorovány žádné rozdíly mezi muži a ženami. Rozdíly mezi pohlavími jsou mnohem významnější – mezi čtyřmi až šesti procentními body – v zemích s nejvyšší mírou dokončeného vyššího středního vzdělání.

2.5. Důvody pro neúčast na vzdělávání nebo pro předčasné ukončení docházky

Pro zjištění možných důvodů neplnění školní docházky byli respondenti v rámci průzkumu dotazováni, proč přestali chodit do školy nebo ji nikdy ani nenavštěvovali. Respondenti mohli zvolit až tři různé odpovědi ze seznamu dvanácti odpovědí. Možné odpovědi zahrnovaly finanční důvody, například potřeba pracovat a vysoké náklady na vzdělávání za předpokladu, že to pro domácnosti znamená související náklady. Jiné odpovědi odrážely nepřímé důvody podmíněné

⁵⁵ Cekota, J., Trentini, C., Cekota, J. a Trentini, C. (2011).

okolnostmi, například nemoc, velká vzdálenost od školy, manželství a narození dítěte nebo chybějící doklady, stejně jako nedostatečné aspirace, například špatné studijní výsledky nebo pocit dostatečného dosaženého vzdělání. V neposlední řadě jsou zde důvody související se školním prostředím, které může být například nepřátelské. Migrace a potřeba pomáhat v domácnosti nebo rodinném podniku nebyly zahrnuty do definovaných kategorií a spadají do kategorie „jiné“, což byla odpověď nejčastěji vybíraná v Portugalsku, Itálii, Španělsku a Francii.

Tabulka 1 představuje tři důvody, které romští respondenti volili nejčastěji. Tyto důvody souvisely s nízkými aspiracemi, například přesvědčení respondentů, že jejich stávající vzdělání je již dostačující, nebo se zaměstnáním, tzn. respondenti potřebovali pracovat kvůli příjmu nebo si našli práci. Druhá skupina souvisí s otázkou chudoby, protože naznačuje, že pro významnou část respondentů není vzdělání zkrátka finančně dostupné. Vzhledem k tomu, že důvody pro odchod ze školy související se zaměstnáním jsou jen dalším rozměrem chudoby,

Tabulka 1: Tři nejčastější důvody pro ukončení školní docházky uváděné romskými respondenty ve věku 16 a více let podle jednotlivých členských států EU (% , na základě všech odpovědí)

Bulharsko (n=1274)	%	Česká republika (n=1565)	%
Usoudil(a) jsem, že jsem dostatečně vzdělaný(á)	30	Usoudil(a) jsem, že jsem dostatečně vzdělaný(á)	25
Potřeboval(a) pracovat za plat / našel(a) práci	24	Nedařilo se ve škole, neuspěl(a) při postupových zkouškách	19
Příliš vysoké náklady na vzdělání	19	Potřeboval(a) pracovat za plat / našel(a) práci	19
Maďarsko (n=1540)	%	Rumunsko (n=1191)	%
Potřeboval(a) pracovat za plat / našel(a) práci	30	Příliš vysoké náklady na vzdělání	36
Usoudil(a) jsem, že jsem dostatečně vzdělaný(á)	24	Potřeboval(a) pracovat za plat / našel(a) práci	18
Příliš vysoké náklady na vzdělání	11	Usoudil(a) jsem, že jsem dostatečně vzdělaný(á)	17
Slovensko (n=1662)	%	Řecko (n=1588)	%
Usoudil(a) jsem, že jsem dostatečně vzdělaný(á)	30	Potřeboval(a) pracovat za plat / našel(a) práci	34
Potřeboval(a) pracovat za plat / našel(a) práci	20	Příliš vysoké náklady na vzdělání	14
Příliš vysoké náklady na vzdělání	14	Usoudil(a) jsem, že jsem dostatečně vzdělaný(á)	13
Polsko (n=833)	%	Španělsko (n=1101)	%
Potřeboval(a) pracovat za plat / našel(a) práci	22	Potřeboval(a) pracovat za plat / našel(a) práci	40
Usoudil(a) jsem, že jsem dostatečně vzdělaný(á)	21	Usoudil(a) jsem, že jsem dostatečně vzdělaný(á)	21
Svatba, těhotenství, narození dítěte	15	Jiné důvody	18
Portugalsko (n=1214)	%	Itálie (n=656)	%
Jiné důvody	40	Jiné důvody	29
Usoudil(a) jsem, že jsem dostatečně vzdělaný(á)	19	Potřeboval(a) pracovat za plat / našel(a) práci	25
Potřeboval(a) pracovat za plat / našel(a) práci	12	Usoudil(a) jsem, že jsem dostatečně vzdělaný(á)	13
Francie (n=795)	%		
Jiné důvody	29		
Usoudil(a) jsem, že jsem dostatečně vzdělaný(á)	24		
Potřeboval(a) pracovat za plat / našel(a) práci	15		

Otázka: H2 Proč jste se školou skončil(a)? Proč jste nikdy nechočil/a do školy?

Poznámky: n = počet odpovědí. Referenční skupina: Všichni romští respondenti ve věku 16 a více let. Respondenti byli požádáni, aby uvedli až tři odpovědi.

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

ukazuje se být chudoba tím hlavním důvodem pro ukončení školní docházky.

Dvě možnosti – „usoudil(a) jsem, že jsem dostatečně vzdělaný(á)” a „potřeboval(a) pracovat za plat / našel(a) práci” byly častěji vybírány ve všech zemích, což naznačuje, že respondenti považují své nejvyšší dokončené vzdělání za dostačující pro pracovní pozice, které mohou získat. Z výsledků se nedozvíme nic o povaze těchto pracovních míst, ale lze se důvodně domnívat, že se jedná o pozice pro osoby s nízkou kvalifikací. To by mohlo odrážet potřebu nalézt práci pro uspokojení okamžitých potřeb na nižší úrovni vzdělávání, čímž dochází k omezení příležitostí pro zlepšení postavení na trhu práce prostřednictvím delšího studia.

Z výsledků vyplývají rovněž určité jednoznačné regionální charakteristiky. V Rumunsku byly nejčastěji uváděny důvody související s chudobou (náklady na vzdělávání), které se objevily i mezi třemi nejčastěji uváděnými kategoriemi v Bulharsku, Řecku, Maďarsku a na Slovensku. Volbu mezi vzděláním a příjmem odráží i možnost „potřeba najít si práci”, přičemž chudoba opět slouží jako hlavní faktor, který Romy vytlačuje ze vzdělávání. Ukončení školní docházky ve prospěch příjmu se však z dlouhodobého hlediska nevyplatí, jelikož to snižuje budoucí příležitosti vedoucí k tvorbě příjmu a způsobuje, že Romové uvíznou v nikdy nekončícím cyklu chudoby. Existuje reálné riziko, že lidé zkrátka vyvozují svá očekávání ze svých zkušeností a tento bludný kruh považují za jediný realistický přístup, což by alespoň z části zároveň vysvětlovalo jejich nízké studijní aspirace.

V západoevropských zemích jsou však finanční důvody uváděny o něco méně často. Výrazně se u respondentů objevují „jiné důvody”. Opět platí, že získané údaje neumožňují důkladnější rozpracování těchto důvodů, které mohou souviset se zeměpisnou mobilitou nebo migrací, přičemž oba případy komplikují navštěvování školy nad rámec povinné školní docházky; nebo mohou souviset se sociální povinností mladých žen a dívek zůstat doma a pomáhat v domácnosti.⁵⁶ Analýza rozdílů mezi muži a ženami by podporovala tuto hypotézu, jelikož vyšší podíl romských žen (mezi 10 a 20 procentními body) uvedlo „jiné důvody” ve srovnání s muži v Portugalsku, Itálii, Francii a Španělsku.

Výsledky poukazují rovněž na vliv brzkého manželství na předčasné ukončování školní docházky u Romů. Kromě respondentů v Polsku neuváděli respondenti v ostatních zemích brzké manželství a narození dítěte mezi třemi nejvýznamnějšími důvody pro odchod ze školy. V Bulharsku, Maďarsku a Polsku uvádělo jako důvod 10 až 15 % respondentů manželství nebo narození dítěte, zatímco v České republice, Rumunsku, na Slovensku, v Řecku a Španělsku se tento údaj pohyboval v rozmezí 7 až 8 %. V ostatních zemích se k manželství a narození dítěte vztahovalo méně než 5 % odpovědí.

Vliv brzkého manželství na míru předčasného ukončení školní docházky je komplexní a souvisí se zvýšenými povinnostmi v domácnosti a rodinnými závazky. Na tento faktor je zapotřebí nahlížet z pohledu jednotlivých pohlaví, jelikož dopady brzkého manželství na vzdělání a další oblasti nejsou u mužů a u žen stejné. Zkoumání výsledků průzkumu s ohledem na rozdělení důvodů pro předčasné ukončení školní docházky mezi muže a ženy podporuje hypotézu, že brzké manželství je v tomto ohledu významným faktorem. Manželství a narození dítěte zmiňovaly jako důvod pro ukončení vzdělávání častěji ženy než muži, především v zemích EU střední a východní Evropy. Přesto i zde se manželství a narození dítěte nachází nízko na seznamu důvodů žen pro ukončení školní docházky, kdy se tento důvod umístil až za „usoudila jsem, že jsem dostatečně vzdělaná”, „potřebovala jsem pracovat”, „příliš vysoké náklady na vzdělání”. Výjimku představovalo Maďarsko a Polsko. V Maďarsku ženy uváděly manželství a narození dítěte jako třetí nejčastější důvod, konkrétně ho zmínilo 16 % žen. V Polsku to byl dokonce hlavní důvod a tuto možnost zvolilo 21 % žen.

Jen velmi málo respondentů uvedlo jazykové problémy nebo špatný prospěch ve škole jako důvod pro ukončení školní docházky. Pouze v Řecku uvedlo malé procento romských respondentů (4 %) jako důvod „jazykové problémy”. Někteří respondenti v České republice (19 %), na Slovensku (13 %) a v Maďarsku (10 %) zmínili špatné studijní výsledky jako důvod pro ukončení školní docházky, ale v ostatních zemích byl podíl takových odpovědí méně než 10 %. „Nepřátelské prostředí ve škole” a „obavy o bezpečnost” byly jako hlavní důvod pro ukončení školní docházky zmíněny v Řecku (8 %), České republice (5 %), Polsku (4 %) a Francii (4%).

⁵⁶ Viz například: Evropská komise (2003).

3

Rovné zacházení v oblasti vzdělávání: etnická segregace a vnímání diskriminace

Přístup k dětem a mládeži ve škole je důležitým faktorem, který může ovlivnit studijní výsledky. Rozdíly v přístupu k romským a neromským žákům pomáhají určit školní docházku, nejvyšší úroveň dosaženého vzdělání a pozorované rozdíly mezi muži a ženami. Rozdílné zacházení se pohybuje v rozsahu od rasistické šikany nebo nepřátelství ze strany neromských rodičů a zaměstnanců školy až k praktikám vedoucím *de facto* k segregaci do oddělených škol nebo tříd.

Rozsáhlá odborná literatura a strategické dokumenty ukazují, že umístování dětí patřících k etnické menšině do speciálních a/nebo oddělených škol či tříd je diskriminační praktika a může mít dalekosáhlé negativní dopady na jejich duševní i psychologický rozvoj, studijní výsledky a kariérní příležitosti. V průlomovém rozsudku z roku 1954 v případě *Brown versus školní rada* Nejvyšší soud USA jednohlasně rozhodl, že „oddělená vzdělávací zařízení jsou ze své podstaty nerovná“. V Evropě poukazují nejrůznější zdroje⁵⁷ o školní docházce studentů z etnických menšin na to, že oddělené podmínky upírají studentům kvalitní vzdělávání a příležitosti získat cennou kvalifikaci ve srovnání s jejich vrstevníky, kteří studují v integrovaném prostředí. Výzkumná literatura o vzdělávání Romů se zabývá rozsahem etnicko-sociální segregace a jejími negativními důsledky. Například v Maďarsku „standardní index segregace ukazuje, že etnická segregace se více než zdvojnásobila [od 80. let dvacátého století] v oblastech, v nichž se nachází více než jedna škola“.⁵⁸ V ostatních postkomunistických zemích zavedení práva rodičů na výběr školy pro své děti zintenzivnilo koncentraci Romů v určitých

vzdělávacích institucích a fenomén „bílého útěku“ ze škol, ve kterých počet romských žáků dosahuje určité hranice.⁵⁹

Segregované vzdělávací instituce nižší kvality bychom však neměli zaměňovat za dočasné „přemostovací“ školy, například ve Španělsku, které jsou koncipovány jako vyrovnávací instituce, jejichž hlavním cílem je posunout děti ze znevýhodněných rodin na úroveň hlavního vzdělávacího proudu. Školy, ve kterých je konzistentně vysoký podíl dětí z etnických menšin, se však často vyznačují špatnou infrastrukturou, učiteli bez motivace a nápaditosti a nízkou kvalitou výuky. Výzkum ukazuje, že takové instituce mohou přispívat k omezeným kariérním aspiracím Romů a snižovat jejich šance na pokračující vzdělávání.⁶⁰ Sice existuje jen několik málo studií o rozdílu ve studijních výsledcích, pokračujícím vzdělávání a kariérních aspiracích mezi žáky v segregovaném a žáky v integrovaném školním prostředí, jejich výsledky ale demonstrují nevýhody segregovaného vzdělávání.⁶¹ Několik úspěšných soudních sporů, ve kterých maďarská nadace *Chance for Children Foundation* (CFCF)⁶² zastupovala romské rodiče, dokazuje, že obce, jež jsou zřizovateli škol, nepřijaly účinná opatření proti nezákonné segregaci.

V některých případech spočívá taková diskriminace v umístování romských dětí do zvláštních škol určených pro děti s mentálním postižením. Řada studií prokazuje, že neopodstatněné zařazování romských dětí do takových vzdělávacích institucí vede k nadměrnému zastoupení Romů ve zvláštních školách, především v postkomunistických zemích. Vedle akademických

⁵⁷ Program pro mezinárodní hodnocení žáků (PISA); Výzkumný projekt zaměřený na integraci druhé generace evropských přistěhovalců (TIES); Etnické rozdíly ve vzdělávání a odlišné vyhlídky městské mládeže v rozšířené Evropě (EDUMIGROM); Na okraji Evropského společenství (EUMargins) (2011).

⁵⁸ Kertesi, G. Kézdi, G. (2013).

⁵⁹ Messing, V. (2013).

⁶⁰ Szalai, J. a Schiff, C. (2014); Romský vzdělávací fond (2012b).

⁶¹ Kézdi, G. Surányi, É. (2009); Romský vzdělávací fond (2011).

⁶² Pro jednotlivé soudní spory zastupované nadací *Chance for Children Foundation* (CFCF) viz: <http://cfcf.hu/en/en/legal-cases>.

studií poukazují na existenci tohoto problému a jeho závažnost i soudní spory: například v případě segregace v ostravské škole rozhodl Evropský soud pro lidská práva (ESLP) proti České republice ve prospěch 18 Romů. ESLP dospěl k závěru, že umístování romských dětí do oddělených školních zařízení nevyhovující kvality je diskriminační. V případě *D.H. a ostatní proti České republice* použil soud statistické údaje, které ukazují nepoměrné umístování romských dětí do škol pro mentálně postižené osoby, aby prokázal, že taková opatření porušují článek 14 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (EÚLP).⁶³ V rozsudku *Oršuš a ostatní proti Chorvatsku* soud rozhodl, že umístování romských dětí do zvláštních tříd – i po údajně omezenou dobu – představuje diskriminaci ve vzdělávání. A v případě *Sampanis a ostatní proti Řecku* ESLP rozhodl, že umístování romských dětí do zvláštních tříd nacházejících se ve vedlejší křídle hlavní školní budovy taktéž představuje diskriminaci.⁶⁴

K segregaci Romů může vést řada vzájemně propojených mechanismů. Na úrovni základní školy k segregaci dochází nejčastěji v důsledku neúmyslného procesu „bílého útěku“, který postupně proměňuje smíšené školy ve školy segregované. Jedná se o nejčastější příčinu segregovaných romských škol v zemích střední Evropy. Zatímco předsudky mohou mít vliv na výběr školy, špatná kvalita a nízké aspirace a vzorce chování spojované s většinou romskými třídami rovněž hrají roli v rozhodnutí rodičů přesunout své děti do jiné školy, i když jsou tyto školy mnohem více vzdálené od jejich místa bydliště. Udržitelná odpověď na výzvu „bílého útěku“ si žádá, aby byly řešeny všechny faktory podílející se na tomto komplexním rozhodovacím procesu.

Zařazování žáků do oddělených vzdělávacích zařízení nebo oddělených tříd na základě úrovně jejich „zralosti“ může rovněž přispět k segregaci neromského a romského obyvatelstva již ve velmi raném věku, často v průběhu prvních let základní školy. Na úrovni střední školy může segregace představovat důsledek několika vzájemně souvisejících faktorů, včetně horších studijních výsledků, upřednostňování odborného vzdělávání a nízkých očekávání učitelů.⁶⁵

Dalším mechanismem, který může přispívat k segregaci, jsou testovací postupy. Romský vzdělávací fond v České republice, Maďarsku, Srbsku a na Slovensku ukázal, že testovací postupy používané pro určení zralosti pro zahájení školní docházky a poruch učení před vstupem na základní školu jsou kulturně

předpojaté a mohou přispívat k segregaci Romů a jejich zařazování do zvláštních škol nebo tříd.⁶⁶ „Zvláštní“ vzdělávání implikuje omezenější školní osnovy a málo příležitostí pro další vzdělávání po dokončení základní školy, pokud vůbec nějaké. Romský vzdělávací fond zdůraznil, že „napříč celým regionem jsou Romové neúměrně zastoupeni ve zvláštním vzdělávacím proudu v zemích zahrnutých do případové studie, přičemž v České republice představují většinu žáků v praktických školách; mezi 20 až 90 procenty dětí ve zvláštním vzdělávání v Maďarsku; [...] a přibližně 60 procent dětí ve zvláštních základních a středních školách na Slovensku“.⁶⁷

Tato kapitola bude analyzovat segregaci, účast na segregovaném zvláštním vzdělávání a zkušenosti s diskriminací. Respondentům průzkumu agentury FRA byla položena série otázek souvisejících se segregací a diskriminací v kontextu vzdělávání: skládá se či neskládá třída, do které chodí děti příslušné romské domácnosti, převážně z romských dětí; navštěvovaly děti příslušné domácnosti někdy zvláštní školu nebo třídu určenou převážně pro Romy; setkali se respondenti s diskriminací ze strany pracovníků školy nebo odborné přípravy v průběhu posledních dvanácti měsíců a zda ohlásili poslední diskriminační incident, se kterým se setkali.

3.1. Segregace v běžných školách

Romské děti mohou navštěvovat školu nebo třídu ve formálně integrované škole skládající se primárně z romských dětí. V průzkumu byli respondenti dotazováni na etnický původ spolužáků svých dětí, což je informace, která může poskytnout hrubý ukazatel etnického složení třídy. Vzhledem k tomu, že průzkum pokrýval oblasti s vyšší než průměrnou vnitrostátní hustotou romské populace, je pravděpodobné, že odpovědi odhalí vyšší podíl romských dětí ve školách.

Na základě výsledků můžeme rozdělit země do tří skupin: Romské děti navštěvující školy nebo třídy, ve kterých jsou všichni spolužáci nebo většina spolužáků také Romové; Romské děti navštěvující etnicky smíšené ale vyvážené třídy a třídy, ve kterých je několik Romů nebo žádní romští spolužáci. Do první skupiny patří Slovensko a Maďarsko, kde 58 % a 45 % (v uvedeném pořadí) dětí navštěvuje třídy, ve kterých jsou všichni žáci, nebo jejich velká část, romského původu (obrázek 20). Bulharsko a Španělsko tvoří druhou skupinu, kde přibližně 60 % romských dětí navštěvuje etnicky smíšené třídy, zatímco v České republice, Francii, Itálii, Portugalsku a Polsku více než

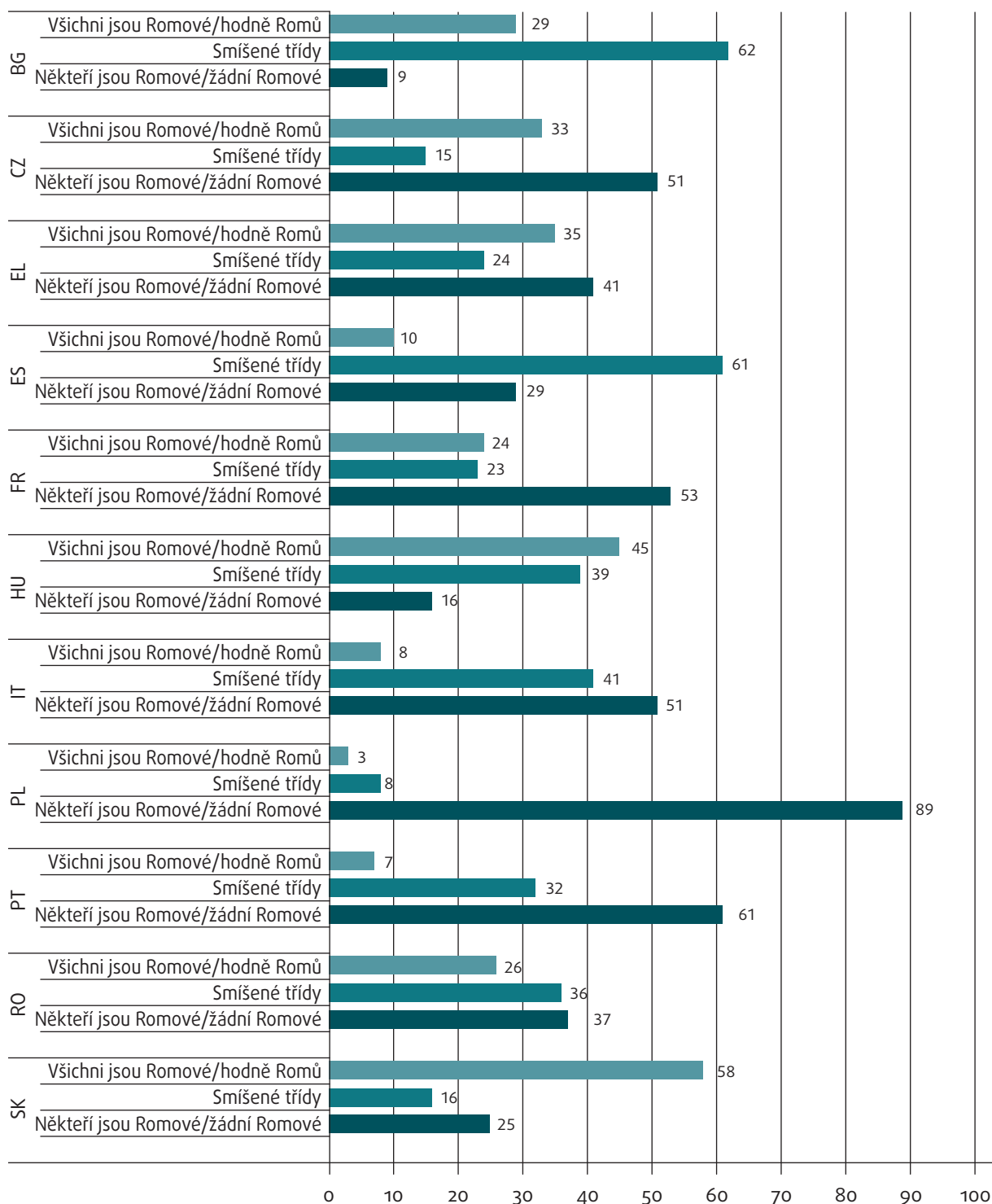
⁶³ ESLP, *D.H. a ostatní proti České republice*.

⁶⁴ ESLP, *Sampanis a ostatní proti Řecku*, 5. června 2008.

⁶⁵ Pro více informací o studijních aspiracích romských dětí, očekávání učitelů a mechanismech a důsledcích segregace viz Szalai, J. a Schiff, C. (2014); o fenoménu dvojí segregace viz taktéž: Brüggemann, C. (2012).

⁶⁶ Romský vzdělávací fond (2012a).

⁶⁷ *Ibid.*, s. 95.

Obrázek 20: Etnické složení školních tříd navštěvovaných romskými dětmi podle jednotlivých členských států EU (%)

Otázka: B12. Jaký je (byl) původ jeho/jejich spolužáků ve škole či mateřské škole?

Poznámky: Informace o etnickém původu spolužáků dětí (romských i neromských) jsou použity coby hrubý ukazatel etnického složení tříd. Vzhledem k tomu, že metodologie výběru respondentů pokrývá oblasti s vyšší hustotou romského obyvatelstva než je vnitrostátní průměr, očekává se, že odpovědi budou odrážet vyšší podíl romských dětí ve školách/školkách. Také stojí za zmínku, že podíl romských dětí navštěvujících segregované třídy je podle výsledků studie programu UNDP nižší v nových členských státech EU. Použité metodologie mohou částečně vysvětlovat rozdíly mezi zjištěními těchto dvou průzkumů: v průzkumu agentury FRA poskytl odpověď náhodně vybraný respondent v domácnosti o všech dětech v domácnosti, zatímco průzkum UNDP pokládal dotazy hlavnímu opatrovateli dětí. Referenční skupina: Všechny děti v romských a neromských domácnostech zahrnutých do průzkumu do věku 15 let, které navštěvují nebo navštěvovaly školu.

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

50 % romských dětí navštěvuje třídy, ve kterých je jen několik romských spolužáků nebo vůbec žádní. Méně než 10 % romských dětí navštěvuje segregované třídy

ve Španělsku, Itálii, Portugalsku a Polsku. Přibližně 90 % romských dětí v Polsku navštěvuje třídy s převážně neromskými spolužáky, 60 % v Portugalsku a přibližně

50 % v České republice, Itálii a Francii. V Řecku podle odpovědí respondentů v jednotlivých domácnostech navštěvuje přibližně třetina romských dětí školy nebo třídy, ve kterých jsou všichni žáci, nebo jejich velká část, romského původu; čtvrtina navštěvuje smíšené třídy.

Údaje o školách a třídách navštěvovaných neromskými dětmi žijícími v nejbližším okolí romských dětí poukazují na etnicky homogenní školní prostředí ve většině zemí: V Polsku (96 %), Řecku (91 %) a Itálii (85 %) neromských dětí navštěvovalo třídy bez romských dětí nebo jen s několika málo romskými dětmi. V České republice (78 %), na Slovensku (76 %) a v Portugalsku (77 %) navštěvovalo více než 75 % neromských dětí třídy bez romských dětí nebo jen s několika málo romskými dětmi. V těchto zemích neromské děti žijící poblíž romských dětí zahrnutých do průzkumu zcela evidentně nenavštěvují stejné školy nebo třídy. Ve Španělsku, Bulharsku, Maďarsku a Rumunsku od 32 do 49 % neromských dětí žijících v blízkém okolí Romů uvedlo, že navštěvují etnicky smíšené třídy. Francie nebyla do této analýzy zahrnuta, protože srovnávat děti z kočovných populací s dětmi z okolního neromského usedlého obyvatelstva může vést k zavádějícím výsledkům.

V některých zemích může navštěvování segregovaných nebo smíšených škol nebo tříd úzce souviset se socioekonomickou situací domácnosti. V České republice, Maďarsku a Řecku existuje u dětí z domácností ohrožených chudobou – těch s ekvivalizovaným příjmem nižším než 60 % průměrného národního ekvivalizovaného disponibilního příjmu – vyšší pravděpodobnost, že budou studovat v etnicky segregovaných třídách nebo školách než neromské děti v takových domácnostech.

3.2. Segregace v oblasti bydlení a vzdělávání

Koncentrace Romů v některých rezidenčních oblastech může být také hybnou silou segregace ve školách. Děti zpravidla navštěvují školy v blízkosti svých domovů; proto je pravděpodobné, že etnické složení školních tříd bude odrážet etnické složení nejbližšího okolí. Výsledky průzkumu ukazují, že v Bulharsku, České republice, Maďarsku, Rumunsku a na Slovensku je u romských dětí žijících v sousedstvích s vysokým podílem romských domácností vyšší pravděpodobnost, že budou navštěvovat školy a/nebo třídy s vysokým podílem romských dětí. Na Slovensku, v Maďarsku a České republice navštěvuje 65 %, 59 % a 40 % (v uvedeném pořadí) romských dětí žijících v romských sousedstvích školu, ve které jsou všichni jejich spolužáci, nebo jejich velká část, také romského původu (obrázek 21).

Zatímco se očekává, že segregace v oblasti bydlení se může projevit i v segregaci ve vzdělávání, je překvapující, že zjištění průzkumu ukazují, že opačně to vždy neplatí: život v nesegregovaném prostředí neznamená automaticky integrované vzdělávání. Podíl Romů žijících ve smíšených oblastech a navštěvujících segregované instituce je sice nižší než u Romů žijících v rezidenčně segregovaných oblastech, ale přesto je jejich podíl vysoký. Například na Slovensku se podíl Romů navštěvujících školu, kde jsou všechny děti, nebo jejich velká část, romského původu, snižuje z 65 % v případě dětí žijících v segregovaných oblastech na 45 % v případě dětí žijících v etnicky smíšených sousedstvích a na 27 % u dětí žijících v převážně většinových sousedstvích; v Maďarsku jsou tyto hodnoty 59 %, 34 % a 6 %, zatímco v České republice 40 %, 27 % a 15 %. To naznačuje, že romské děti žijící ve smíšených nebo převážně neromských sousedstvích stále čelí riziku, že budou umístěny do tříd, kde jsou všichni žáci, nebo jejich velká část, romského původu. Jinými slovy, odstranění segregace v oblasti bydlení sice zmírňuje segregaci v oblasti vzdělávání, ale samo o sobě to nestačí k vyřešení faktické segregace.

Polsko podle všeho představuje zvláštní případ, jelikož se v něm nachází pouze velmi málo romských dětí v segregovaných školách nebo třídách bez ohledu na to, v jakém sousedství se příslušná domácnost nachází. To by mohlo být vysvětleno snížením velikosti romské komunity v posledních letech.

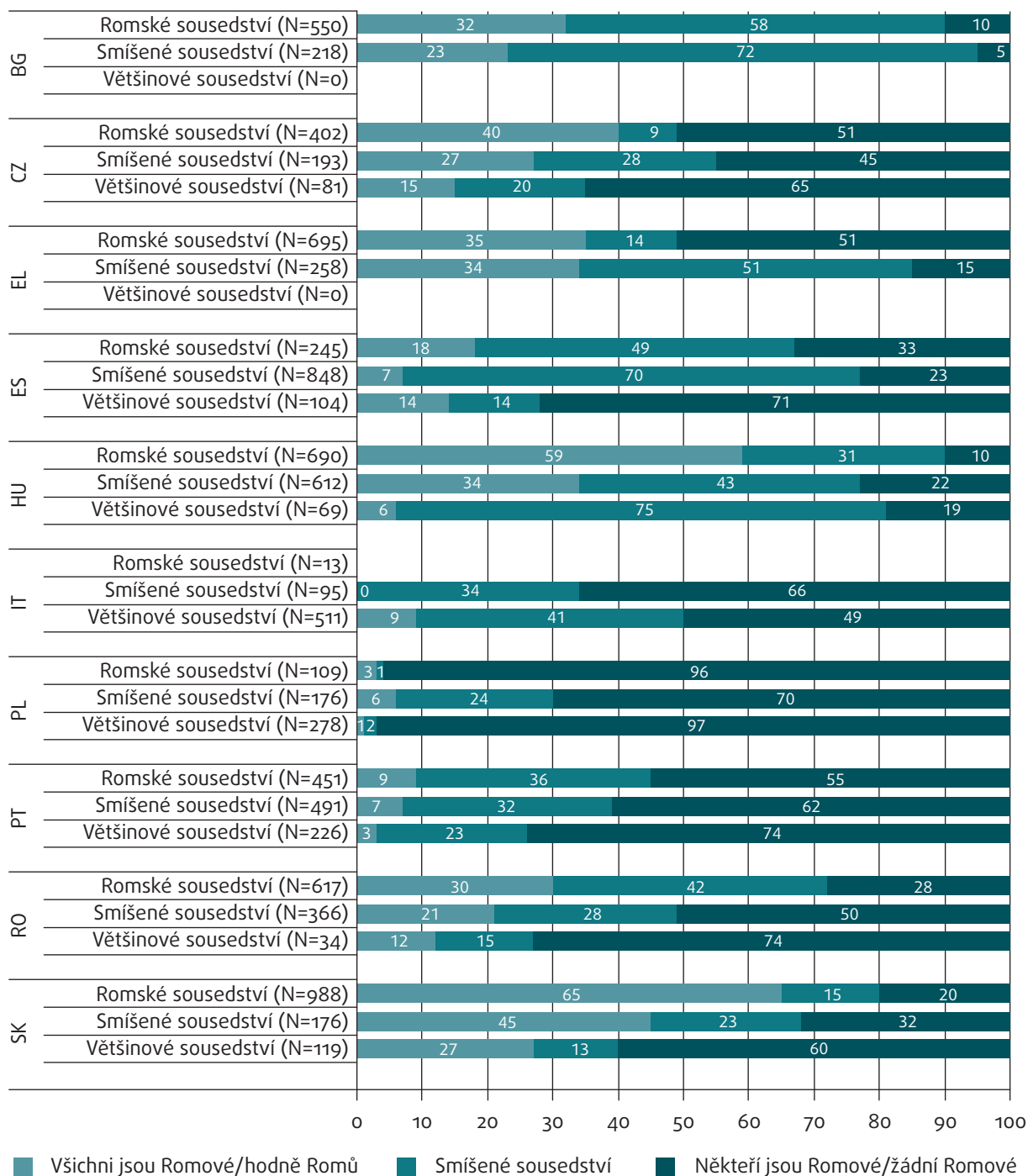
3.3. Segregace Romů ve zvláštních školách a třídách

Průzkum se rovněž ptal, zda romští respondenti navštěvovali zvláštní školy nebo třídy určené primárně pro Romy, a to i v případě, že je navštěvovali pouze krátce. Ačkoliv průzkum nemůže hodnotit kvalitu osnov v těchto oddělených vzdělávacích zařízeních, nespočet průzkumů poukazuje na skutečnost, že zvláštní třídy nebo školy mají často nevyhovující infrastrukturu a kvalitu výuky.⁶⁸ Například v České republice se děti v „praktických“ školách učí podle jiných, údajně nevyhovujících, osnov.⁶⁹

Označení „zvláštní škola nebo třída“ použité v průzkumu pokrývá velmi rozmanitou škálu prostředí napříč členskými státy: zahrnuje zvláštní školy pro děti se zdravotním postižením, zvláštní nebo nápravné školy či třídy a ve Francii rovněž zahrnuje kočovné školy pro děti *gens du voyage*. V rámci průzkumu bylo vyvinuto úsilí překládat výraz „zvláštní škola nebo třída“ a přitom v nejvyšší možné míře respektovat

⁶⁸ Brüggemann, C. (2012).

⁶⁹ Viz ERRC a Amnesty International (2012).

Obrázek 21: Etnické složení školních tříd podle sousedství, ve kterých žijí romské děti, podle jednotlivých členských států EU (%)

Otázka: B12. Jaký je (byl) původ jeho/jejích spolužáků ve škole či mateřské škole?
M4. Bylo sousedství domácnosti převážně...?

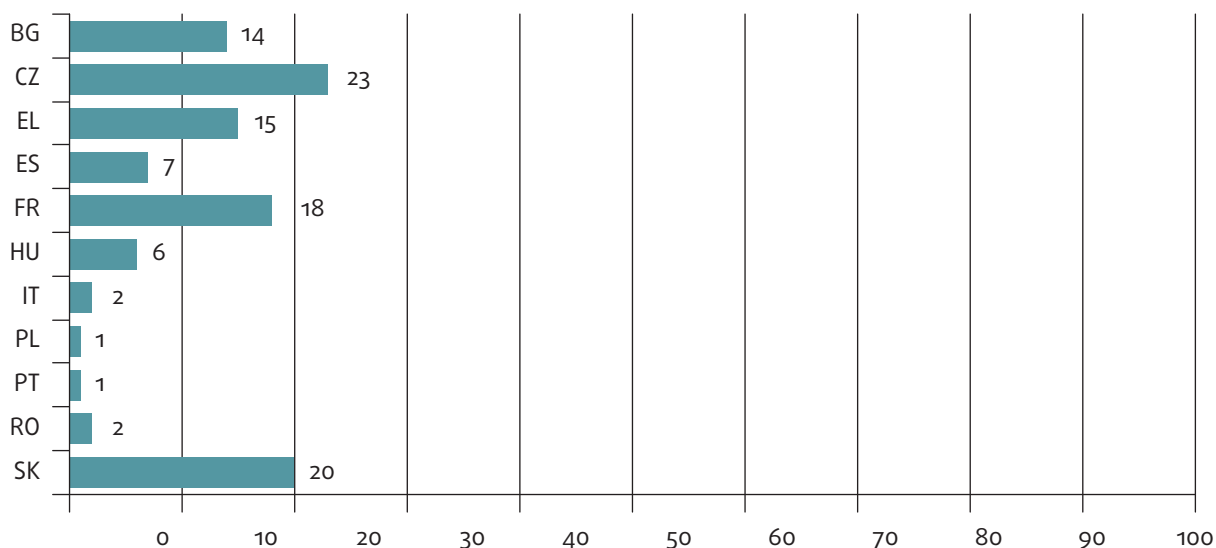
Poznámky: Francouzští gens du voyage byli z analýzy vyloučeni s ohledem na jejich kočovný způsob života. N značí počet dětí v každé kategorii. Výsledky nejsou prezentovány, pokud je „n“ méně než 30 dětí. Referenční skupina: Všechny děti v romských domácnostech zahrnutých do průzkumu do věku 15 let, které navštěvují nebo navštěvovaly školu.

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

označení používaná v jednotlivých zemích, aby překlady zachytily různé místní kontexty a zároveň zůstaly srovnatelnými. Průzkum UNDP provedený paralelně s průzkumem FRA přijal poněkud odlišnou interpretaci zvláštních škol, a proto se zjištění těchto dvou studií mohou do určité míry lišit.

Tato kapitola uvádí, že v několika zemích, především v zemích střední a východní Evropy, může být nepoměrně vysoký podíl romských žáků ve zvláštních školách výsledkem diskriminačních praktik. Výzkum a soudní případy v těchto zemích shledaly, že dochází k používání kulturně předpojatých testovacích postupů

Obrázek 22: Romské děti do dosažení věku 15 let, které navštěvovaly zvláštní školy určené převážně pro Romy, podle jednotlivých členských států EU (%)

Otázka: B13. Chodil/a někdy (byť pouze krátkou dobu) do speciální/zvláštní školy či třídy, do níž chodili převážně Romové?

Poznámky: Velmi nízké hodnoty pro Rumunsko mohou být zapříčiněny neúmyslným vynecháním výrazu „zvláštní třídy“ v přeloženém dotazníku, čímž došlo k omezení rozsahu otázky. Referenční skupina: Všechny děti do věku 15 let v romských domácnostech zahrnutých do průzkumu, jež navštěvují či navštěvovaly školu a mají platné informace o navštěvovaném typu školy či třídy.

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

v době zahájení školní docházky, k neopodstatněnému umístování romských dětí do zvláštních škol pro mentálně postižené děti, stejně jako k používání neformálních postupů vyzdvihování výhod zvláštních škol pro romské děti.⁷⁰ Tato část se zaměřuje na současná a předchozí zkušenosti Romů se zařazováním do etnicky segregovaných zvláštních škol.

Umístování do některých z těchto institucí může být výslovně navrženo k tomu, aby to umožnilo dětem dohnat vyučovanou látku a připravit je na přesun do hlavního vzdělávacího proudu. To vyžaduje, aby byla rozhodnutí o zařazení dětí do zvláštních škol dobře opodstatněná a systematicky revidovaná. V takových institucích by měla být kvalifikace učitelů, infrastruktura a počet žáků na jednoho učitele lepší než v běžných školách a zaměstnanci těchto institucí by měli mít jasnou motivaci připravit děti na přechod do běžných škol v nejkratší možné době. Avšak existují důkazy, že v praxi se tak neděje a děti romského i neromského původu zařazené do „zvláštních škol“ v nich následně zůstávají.

Výsledky průzkumu⁷¹ ukazují, že procento dětí do věku 15 let, u kterých bylo uvedeno, že navštěvovaly zvláštní školu nebo třídu zřízenou „především pro Romy“, se v jednotlivých členských státech liší (obrázek 22). Nejvyšší hodnoty jsou pozorovány v České republice, kde bylo v případě 23 % dětí uvedeno, že navštěvovaly zvláštní školu nebo třídu. Následovalo

Slovensko (20 %), Řecko (15 %) a Bulharsko (14 %). Ve Francii může relativně vysoký počet (18 %) dětí ve zvláštních školách odpovídat kočovným školám nebo dalším specifickým strukturám určeným pro uspokojení potřeb *gens du voyage*. Zatímco zjištění průzkumu zdůrazňují, že romské děti v těchto zemích často navštěvují zvláštní školy nebo třídy, nevypovídají nic o cílech či kvalitě těchto konkrétních institucí.

3.4. Subjektivně vnímaná diskriminace

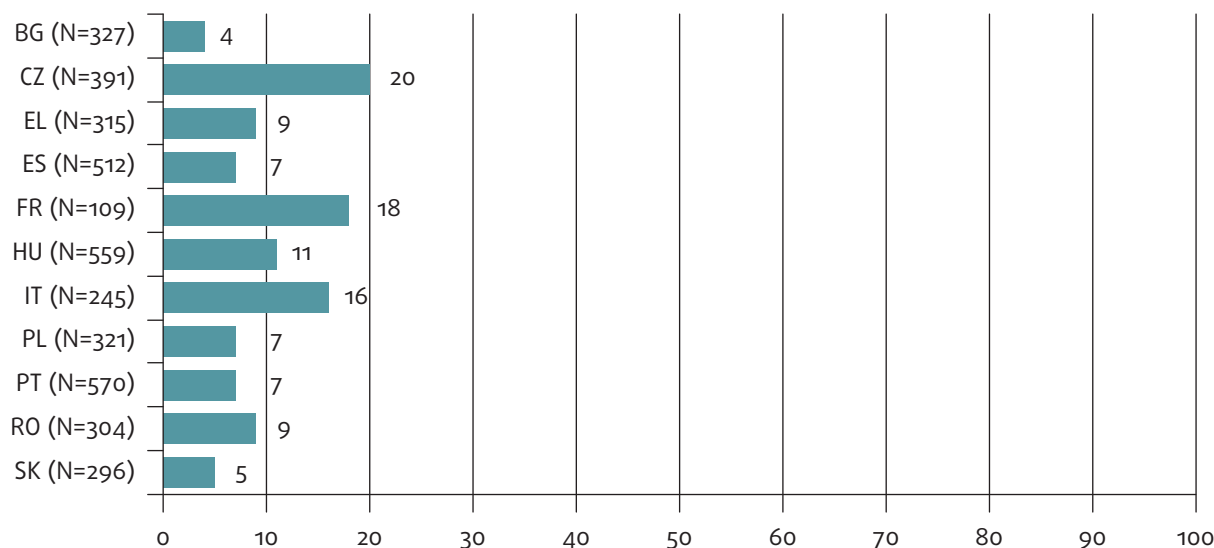
Průzkum se ptal respondentů, zda se cítili být diskriminováni zaměstnanci školy kvůli svému etnickému původu alespoň jednou během dvanácti měsíců předcházejících studii. V průzkumu mohli své zkušenosti s vnímaným nerovným zacházením vyjádřit jak studenti ve věku 16 a více let, tak jejich rodiče. Průzkum EU-MIDIS z roku 2008 o zkušenostech evropských menšin s diskriminací zjistil, že: „Romové byli diskriminováni na základě etnického původu častěji než ostatní skupiny šetřené v rámci EU-MIDIS [...]. Každý druhý romský respondent uvedl, že se setkal nejméně jednou v předchozích dvanácti měsících s diskriminací na základě své etnické příslušnosti“.⁷² Vzdělávání se však v tomto ohledu ukázalo být jednou z nejméně postižených oblastí, zejména ve srovnání se zaměstnaností, bydlením, zdravotní péčí nebo návštěvou kavárny, restaurace či baru.⁷³

⁷⁰ Romský vzdělávací fond (2012a);

⁷¹ Brüggemann, C. (2012).

⁷² FRA (2009b), s. 8.

⁷³ *Ibid.*

Obrázek 23: Romští respondenti ve věku 16 a více let, kteří zažili diskriminaci v oblasti vzdělávání během posledních dvanácti měsíců podle členských států EU (% Romů, kteří přišli do kontaktu se vzdělávacími institucemi)

Otázky: J2E: Stalo se vám v posledních pěti letech (nebo v době, co jste v zemi, pokud je kratší) v [ZEMĚ], že jste přišel/a do kontaktu jako žák, student či rodič se vzdělávací či školící institucí? 01 Ano

J3E: Stalo se vám v uplynulých pěti letech [nebo od doby, kdy jste v zemi, pokud je to méně než pět let], že Vás někdo v [ZEMĚ] diskriminoval ve škole nebo školícím středisku? Máme na mysli školy, univerzity a další vzdělávací instituce. Může to být diskriminace vůči vám jako studentu, žáku nebo jako rodiči. 01 Ano

J5E: Vzpomenete si, kdy se to stalo naposledy? Během uplynulých dvanácti měsíců nebo dříve?

Poznámky: Referenční skupina: Všichni romští respondenti ve věku 16 a více let, kteří přišli do styku se vzdělávacími institucemi v průběhu posledních pěti let.

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

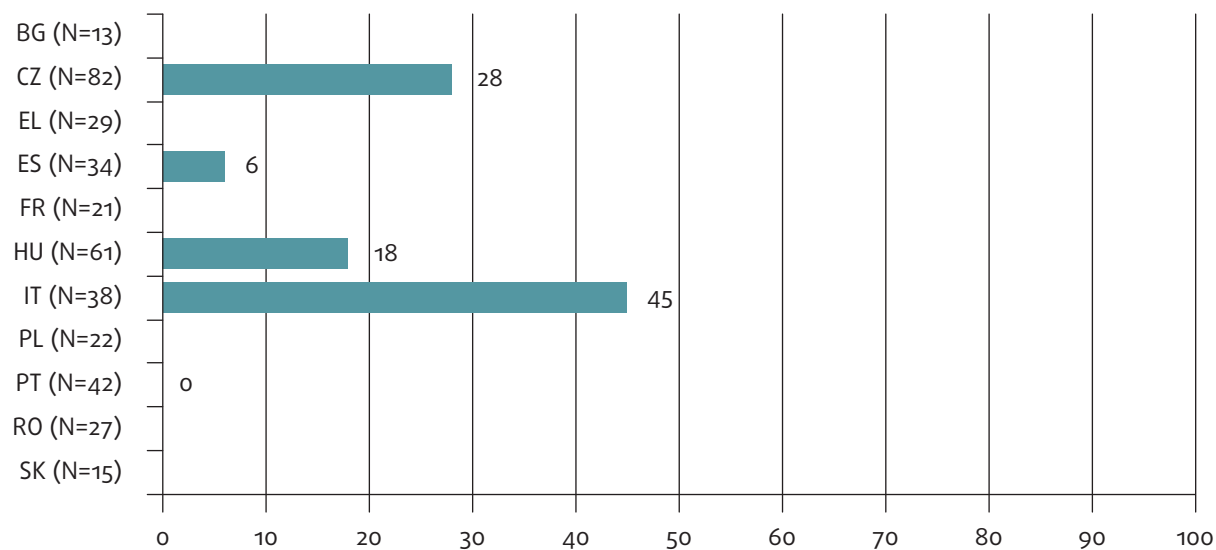
Výsledky průzkumu potvrzují tento trend a počet romských respondentů, kteří uvedli, že se setkali s diskriminací své osoby alespoň jedenkrát ze strany personálu školy během posledních dvanácti měsíců, byl velmi malý a pohyboval se v rozmezí od 1 % do 7 % u romských respondentů ve věku 16 a více let. Pokud však tato čísla porovnáme s počtem Romů, kteří přišli do kontaktu se vzdělávacími institucemi a jejich zaměstnanci, podíl Romů, kteří se cítili být diskriminováni v oblasti vzdělávání v průběhu posledních dvanácti měsíců, se pohybuje v rozmezí od 20 % v České republice do 4 % v Bulharsku (obrázek 23). V tomto ohledu existují mezi jednotlivými zeměmi významné rozdíly, přičemž Česká republika, Francie a Itálie představují země, ve kterých nejvíce romských respondentů uvedlo, že zažilo diskriminaci své osoby ze strany zaměstnanců školy.

Diskriminace na základě rasového nebo etnického původu je zakázána ve všech členských státech EU a směrnice o rasové rovnosti byla transponována do vnitrostátních právních předpisů napříč EU. Členské státy rovněž zřídily zvláštní vnitrostátní orgány zabývající se rovností, které shromažďují stížnosti na diskriminaci. Romští respondenti, kteří zažili alespoň jeden incident vnímaný jako diskriminace v prostředí vzdělávání během posledních dvanácti měsíců, byli rovněž dotázáni, zda tento incident někde oznámili. V tomto ohledu odkrývají

získané údaje pozoruhodné rozdíly mezi jednotlivými zeměmi: v šesti z jedenácti členských států zahrnutých do průzkumu (Bulharsko, Řecko, Francie, Polsko, Rumunsko a Slovensko) je počet respondentů, kteří měli pocit, že se stali obětí diskriminace v kontextu vzdělávání v průběhu posledního roku, příliš nízký (méně než 30 respondentů), aby bylo možné provést hloubkovou analýzu týkající se oznamování takových incidentů. V pěti zbývajících zemích existovaly výrazné rozdíly v počtu ohlášených incidentů: v Itálii uvedlo 45 % respondentů, že incident oznámilo, zatímco v České republice to bylo pouze 28 %, v Maďarsku 18 % respondentů a ve Španělsku 6 %. V Portugalsku nebyly tyto incidenty ohlášeny vůbec (obrázek 24).

S ohledem na celkově špatnou situaci Romů v oblasti vzdělávání ve srovnání s neromským obyvatelstvem může nízká míra vnímané diskriminace v této oblasti a dokonce ještě nižší četnost hlášení takových případů působit překvapivě, ale je možné je vysvětlit s ohledem na celkovou důležitost, jakou respondenti připisují vzdělávání nebo způsobu, jakým je „diskriminace ve vzdělávání“ z jejich strany interpretována. Skutečnost, že Romové v Itálii, České republice a Maďarsku mnohem častěji v průzkumu uváděli, že zažili diskriminaci, a byli ochotnější takové incidenty oznamovat úřadům, může souviset s vyšším povědomím o právech a větším vlivu orgánů zabývajících se nerovností.

Obrázek 24: Romští respondenti, kteří nahlásili poslední incident subjektivně vnímané diskriminace v oblasti vzdělávání během posledních dvanácti měsíců, podle jednotlivých členských států EU (%)

Otázka: J2E. Stalo se vám v posledních pěti letech (nebo v době, co jste v zemi, pokud je kratší) v [ZEMĚ], že jste přišel/a do kontaktu jako žák, student či rodič se vzdělávací či školicí institucí? 01 Ano

J3E: Stalo se vám v uplynulých pěti letech [nebo od doby, kdy jste v zemi, pokud je to méně než pět let], že Vás někdo v [ZEMĚ] diskriminoval ve škole nebo školicím středisku? Máme na mysli školy, univerzity a další vzdělávací instituce. Může to být diskriminace vůči vám jako studentu, žáku nebo jako rodiči. 01 Ano

J5E: Vzpomenete si, kdy se to stalo naposledy? Během uplynulých dvanácti měsíců nebo dříve? 01 Ano

J6. Pokuste se vzpomenout na POSLEDNÍ PŘÍPAD, kdy jste byli diskriminováni. Šli jste někde tento případ Vy či někdo JINÝ nahlásit?

Poznámky: Výsledky nezahrnují členské státy, ve kterých uvedlo méně než 30 respondentů, že zažili diskriminaci při kontaktu se vzdělávací institucí v průběhu posledních dvanácti měsíců. Referenční skupina: Všichni romští respondenti ve věku 16 a více let, kteří přišli do styku se vzdělávacími institucemi v průběhu posledních pěti let a kteří se stali obětí diskriminace ve vzdělávání v průběhu posledních dvanácti měsíců.

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

Závěry

Údaje z průzkumu ukazují rozsah a důsledky vyloučení Romů z oblasti vzdělávání, ke kterému dochází již na úrovni předškolního vzdělávání. Nenavštěvování předškolního zařízení dramaticky snižuje šance studentů, že následně dokončí povinnou školní docházku.

Výsledky průzkumu ukazují, že u Romů zahrnutých do průzkumu je nižší pravděpodobnost, že se budou účastnit formálního vzdělávání po celou dobu povinné školní docházky, než u neromských respondentů, a že studijní výsledky Romů jsou výrazně horší. Údaje rovněž ukazují, že gramotnost (dokonce i subjektivně vnímaná, která se podstatně liší od funkční gramotnosti) a úroveň dokončení středního vzdělání zůstávají pro mnohé Romy výzvou.

Průzkum poskytuje řadu důležitých informací o různých věkových skupinách romského i neromského obyvatelstva, čímž umožňuje analyzovat pokrok učiněný v oblasti dosaženého vzdělání. Analýza ukazuje, že došlo ke zlepšení v oblasti nejvyšší úrovně dosaženého vzdělání a gramotnosti. Mladí Romové dosahují v obou ohledech lepších výsledků než starší

věkové skupiny. Rozdíly v nejvyšší úrovni dosaženého vzdělání mezi Romy a neromskými obyvateli žijícími v okolí přesto zůstávají i nadále vysoké.

V některých zemích existuje přímá souvislost mezi navštěvováním segregovaných nebo smíšených škol či tříd a chudobou. U dětí z domácností ohrožených chudobou existuje vyšší pravděpodobnost, že budou studovat v etnicky segregovaných třídách nebo školách, což poukazuje na skutečnost, že pokroku ve vzdělávání nelze dosáhnout izolovaně prostřednictvím zásahů zaměřených výhradně na oblast vzdělávání. Místo toho musí být jakékoliv zásahy součástí širší agendy rozvoje a začleňování.

V neposlední řadě zpráva představuje výsledky k tématům rovného zacházení v oblasti vzdělávání, včetně segregace, etnického složení školních tříd a vnímané diskriminace. Romové často navštěvují etnicky segregované třídy v neprospěch svých budoucích životních příležitostí. Většina Romů to však zjevně nevnímá jako projev diskriminace. Romové mají tendenci na deprivaci v oblasti vzdělávání a diskriminační praktiky pohlížet jako na „normální“.

Příloha 1: Průzkum v kostce

V roce 2011 provedla FRA ve spolupráci s Evropskou komisí, Rozvojovým programem OSN a Světovou bankou pilotní průzkum mezi Romy a jejich nejbližšími sousedy neromského původu. Studie shromažďovala data o jejich socioekonomické situaci, zkušenostech s diskriminací a povědomí o právech v jedenácti členských státech, aby prozkoumala socioekonomickou situaci Romů v oblasti zaměstnanosti, vzdělávání, bydlení a zdraví, stejně jako otázky související s rovným zacházením a povědomím o právech.⁷⁴

Celkem bylo do průzkumu zahrnuto 16 319 domácností v Bulharsku, České republice, Francii, Řecku, Maďarsku, Itálii, Polsku, Portugalsku, Rumunsku, na Slovensku a ve Španělsku. Za každou domácnost byl pro rozhovor vybrán jeden respondent. Poskytnuté informace se částečně týkají jednotlivých domácností jakožto celku, čímž data popisují životní podmínky celkem 61 271 osob žijících v těchto domácnostech.⁷⁵ Pro každou zemi bylo náhodně vybráno přibližně tisíc romských a pět set neromských domácností žijících v nejbližším okolí romských domácností. Vzorek zahrnoval regiony, o kterých je známo, že v nich žije početná romská populace.

Vzorek odráží situaci Romů žijících v oblastech s nadprůměrným zastoupením Romů v jedenácti členských státech. Z tohoto důvodu není průzkum reprezentativní pro celou romskou populaci příslušných zemí ani pro většinovou populaci. Místo toho vrhá průzkum světlo na životní podmínky v těch oblastech, ve kterých je romská identita znatelnější ve vyšší míře než jinde. Vzorky neromské populace byly získávány ve stejných oblastech. Ačkoliv neromská populace zahrnutá do průzkumu je zjevně odlišná od romské populace s ohledem na příjem, zaměstnanost a bydlení, existuje zde zároveň i pozorovatelný a sdílený ekonomický rozdíl ve vztahu k běžnému obyvatelstvu, jelikož často sdílí marginalizaci a nedostatečnou infrastrukturu segregovaných obytných oblastí. Pojem „většinová“ populace je zde používán pro popis běžné populace v zemi, odrážející průměrnou životní úroveň.

Je nezbytné podtrhnout, že romská etnická příslušnost byla určena výhradně formou sebeidentifikace.⁷⁶ To poukazuje na explicitní povědomí a určitý pocit sounáležitosti k romské menšině.

Ve kterých členských státech EU průzkum probíhal?

Průzkum byl proveden v Bulharsku, České republice, Francii, Řecku, Maďarsku, Itálii, Polsku, Portugalsku, Rumunsku, na Slovensku a ve Španělsku.

S kým byl rozhovor veden a jak?

- V každém členském státě bylo náhodně vybráno přibližně 1 000 romských domácností a 500 neromských domácností v oblastech, o nichž bylo známo, že jejich poměr romské populace převyšuje celostátní průměr. tedy odráží situaci v oblastech v jedenácti členských státech EU s nadprůměrným podílem Romů.
- Domácnost byla označena za „romskou“, pokud se alespoň jedna osoba v příslušné domácnosti považovala za romského nebo příbuzného původu a byla ochotna se průzkumu zúčastnit. Ve Francii to byli i lidé žijící v karavanech na tábořištích, kteří sebe sami nazývají *gens du voyage*.
- V rámci průzkumu byly napříč zeměmi provedeny rozhovory s celkem 10 811 romskými a 5 508 neromskými domácnostmi, jež poskytly tazatelům informace o celkem 61 271 členech těchto domácností.
- Neromské obyvatelstvo odkazuje na běžnou populaci žijící ve stejné oblasti nebo v nejbližším sousedství jako Romové zahrnutí do průzkumu.
- Informace o domácnostech a jejich členech byly shromažďovány prostřednictvím osobních rozhovorů v jednotlivých domovech s náhodně vybraným respondentem z domácnosti ve věku nejméně 16 let; neromští respondenti byli vybíráni ze stejné rezidenční oblasti nebo nejbližšího sousedství k místu, kde žili Romové zahrnutí do průzkumu.
- Většina Romů zahrnutých do průzkumu měla občanství příslušné země, s výjimkou Itálie, kde přibližně 40 % respondentů nebylo občany Itálie.

⁷⁴ FRA (2012).

⁷⁵ Ve Francii byl dotazován doplňující vzorek romských přistěhovalců, ale nebyl zahrnut do této analýzy. Výsledky této skupiny byly použity v Cherkezova, S. a Tomova, I. (2013).

⁷⁶ Technická zpráva přináší podrobné informace o průzkumu a jeho koncepci: FRA (2013).

Co průzkum zjišťoval?

Dotazník se skládal ze dvou částí: „tabulka domácnosti“; a „individuální část“ neboli „hlavní dotazník“. „Tabulka domácnosti“ obsahovala informace o základní charakteristice všech členů domácnosti tak, jak je uvedl náhodně vybraný respondent domácnosti. Součástí byly otázky týkající se základních sociodemografických charakteristických rysů všech členů domácnosti, země původu, etnické příslušnosti, rodinného stavu, jejich situace v oblasti zaměstnání a vzdělání. V první části zabývající se postavením domácnosti poskytl „hlavní dotazník“ informace o podmínkách bydlení a příjmu domácnosti sdílených všemi členy domácnosti, o sousedství a jeho infrastruktuře. V druhé části zacházel „hlavní dotazník“ do hloubky v otázkách týkajících se zaměstnání respondentů, jejich vzdělání, zdravotního stavu, integrace, zkušeností s diskriminací a vnímání diskriminace, povědomí o právech a otázkách souvisejících s občanstvím, mobilitou a zkušenostmi či úmysly ve vztahu k migraci.

Jak reprezentativní jsou výsledky?

- Výsledky jsou reprezentativní pro romské muže a ženy žijící v oblastech s vyšší než průměrnou vnitrostátní hustotou romské populace.
- Výsledky za neromskou populaci nejsou reprezentativní pro populaci většinovou, ale slouží jako srovnávací měřítko pro Romy, protože dotazované neromské osoby sdílejí stejné životní prostředí, trh práce a sociální infrastrukturu.

Pojem „celkem“ uvedený v mnohých grafech a tabulkách představuje „nevážený průměr“ všech Romů včetně těch zahrnutých do průzkumu a měl by být používán pouze jako referenční bod pro hodnoty jednotlivých zemí. „Nevážený průměr“ neprovádí korekci různých počtů obyvatel v jednotlivých zemích, jinými slovy, neodráží situaci celkové romské populace v jedenácti členských státech EU zahrnutých do průzkumu.

Příloha 2: Metodika průzkumu⁷⁷

Definice populace studie

Prvním krokem kvantitativního výzkumu je přesná definice cílové skupiny studie. V případě Romů je to velmi složité z několika důvodů.

Romská identita byla historicky tvořena do značné míry ve vztahu k neromské společnosti, tzv. gadžům. Konsolidace moderních států s jejich sekulárními a náboženskými strukturami učinila účast či neúčast na těchto strukturách stále důležitějším identifikačním znakem – a později hybnou silou sociálního vyloučení.⁷⁸ Existuje dlouho trvající akademická, právní a politická debata o strategii identifikace Romů prostřednictvím průzkumu. Tato problematika má však několik vrstev: za prvé, Romové jsou heterogenní skupinou s ohledem na svoji etnickou identitu, používaný jazyk, kulturní tradice a míru sociálního začlenění, a proto mnoho akademiků tvrdí, že výraz „Romové“ slouží spíše jako zastřešující termín označující populaci s vysoce různorodými etnickými identitami. Za druhé, většina evropských Romů má mnoho komplexních identit a odkrytí jejich identity závisí na jejich vnímání potenciálních důsledků. Za třetí, vzhledem k častým zkušenostem s rasovými předsudky a diskriminací mnoho Romů při rozhovoru svoji etnickou příslušnost raději skrývá.⁷⁹

V průzkumech existují dva hlavní přístupy k tomu, jak formulovat etnickou příslušnost „Romů“, což má za následek pouze částečnou srovnatelnost zjištění. Podle užší interpretace se romská menšina skládá z osob, které se samy považují za Cikány/Romy („sebeidentifikace“), zatímco širší interpretace zahrnuje všechny, kdo jsou za Romy považováni ostatními („vnější identifikace“).⁸⁰

Užívání pojmu „Romové“ v oficiálních dokumentech EU se zpravidla řídí přístupem Rady Evropy⁸¹, která používá výraz „Romové“ pro označení Sinti, Kale a příbuzných skupin v Evropě, včetně Travellerů a východní skupiny (Domové a Lomové), a pokrývá širokou rozmanitost příslušných skupin, včetně osob, které se samy identifikují jako „Cikáni“. Rada Evropy také zmiňuje, že pojem *gens du voyage* užívaný ve Francii je správný termín, který se používá od 70. let dvacátého století pro označení „Romů“, Sinti/Manush a Cikánů/Gitans

a dalších neromských skupin s kočovným způsobem života. Tento termín se vztahuje na francouzské občany, oproti výrazu „Romové“, kterým se na oficiální úrovni nesprávně označují výhradně romští přistěhovalci z východní Evropy. V kontextu průzkumu je proto výraz „Romové“ používán jako zastřešující termín v rámci politického kontextu, který se zabývá primárně otázkami sociálního vyloučení a diskriminace, a ne konkrétními otázkami kulturní identity. To však nesmí vést k chybné představě, že všichni Romové žijí v podmínkách sociálního a územního vyloučení a marginalizace.

Průzkum agentury FRA použil vícestupňový přístup k identifikaci „romských“ respondentů: nejdříve určil oblasti s vysokou hustotou romské populace na základě údajů ze sčítání lidu (Bulharsko, Maďarsko, Polsko a Rumunsko) nebo jiných dostupných zdrojů o místní populaci (Česká republika, Slovensko a Španělsko). Ve Francii, Řecku, Itálii a Portugalsku nejsou dostupné žádné zdroje údajů. V těchto případech pomohly akademické a nevládní zdroje určit rezidenční oblasti s vysokou hustotou romské populace. Pro Francii využila FRA celostátní seznam tábořišť *gens du voyage*. Následně byli respondenti prověřováni úvodní otázkou – „Žijí ve Vaší domácnosti nějakí Romové?“ Kromě toho byla v průběhu rozhovoru náhodně vybranému respondentovi položena otázka o etnickém původu všech členů domácnosti. Tato otázka měla za cíl opakovaně potvrdit předchozí identifikační proces, a ne zachytit více identit – respondent mohl vybrat pouze jednu z možných identit.

Výběr respondentů

Výzvy související s definováním „Romů“ mají dopad i na identifikaci a výběr respondentů v průzkumech zaměřených na tuto konkrétní skupinu obyvatel. Průzkum agentury FRA vytvořil vzorek Romů – a neromské populace žijící v nejbližším okolí – reprezentujících v nejvyšší možné míře rozmanitost těchto skupin, aby výsledky adekvátně odrážely jejich situaci. V každém členském státu byl vybrán vzorek v oblastech, kde Romové žijí v dostatečné koncentraci (nad národním průměrem), aby bylo možné získat respondenty za rozumných nákladů. Neromští respondenti byli vybráni na základě blízkosti svého bydliště k Romům, což znamená, že s nimi sdílí určité charakteristické vlastnosti místního prostředí. Výsledky jsou proto reprezentativní pro oblasti, ve kterých byl průzkum prováděn, a zároveň zastupují i Romy ohrožené vyloučením. Znamená to tedy, že údaje netvrdí, že jsou reprezentativní pro všechny Romy napříč členskými

⁷⁷ Více informací a podrobnější prezentace viz FRA (2012); a FRA (2013).

⁷⁸ Ivanov, A. (2012).

⁷⁹ Rughiniş, C. (2010). Viz také: Milcher, S. a Ivanov, A. (2004); McGarry, A. a Tremlett, A. (2013); Krízsań, A. (2011); Csepeli, G. a Simon, D. (2004); Szelényi, I. a Ladányi, J. (2006); Simon, P. (2007).

⁸⁰ Ivanov, A., Kling, J. a Kagin J. (2012).

⁸¹ Rada Evropy (2012).

státy EU zahrnutými do průzkumu. Vzhledem ke struktuře průzkumného vzorku existuje u Romů žijících v sociálním i územním vyloučení s nízkým společenským postavením (včetně nízké úrovně vzdělání a účasti na trhu práce) vyšší pravděpodobnost, že budou nadměrně zastoupeni, zatímco Romové integrovaní do společnosti a s vlastním vyšším společenským postavením budou pravděpodobně nedostatečně zastoupeni. To platí ještě více pro děti vzhledem k tomu, že průzkum byl veden na úrovni domácnosti: u Romů žijících v oblastech s vysokou hustotou romských obyvatel je vyšší pravděpodobnost, že budou marginalizováni a že budou mít hodně dětí. Průzkum nicméně poskytuje údaje odpovídající prioritám EU a jejich členských států v souvislosti s Romy.

Stejný rámec pro výběr respondentů zahrnoval všechny známé oblasti s vyšší než průměrnou vnitrostátní hustotou romského obyvatelstva a odrážel městské/venkovské rozložení romské populace při jejich výběru. Domácnosti v těchto oblastech byly vybírány náhodně. Kromě toho průzkum používal cílený výčet, aby se dostal k Romům ve smíšenějších oblastech. Až 20 % respondentů v každé zemi bylo identifikováno touto metodou. Průzkum použil kombinaci vnější identifikace a sebeidentifikace pro zařazení Romů do vzorku. FRA náhodně zvolila domácnosti, ve kterých byla vybrána, rovněž náhodně, jedna osoba ve věku 16 a více let, aby odpověděla na dotazník týkající se všech členů domácnosti, domácnosti jakožto celku a konkrétní situace této osoby a jejich zkušeností. Šetření

v terénu bylo provedeno institutem Gallup Europe pod dohledem odborných pracovníků, kteří se podíleli na školení tazatelů a sledovali jejich práci v terénu.

Soubor údajů je zcela anonymní a nelze na jeho základě zjistit totožnost žádného z respondentů.

Demografický profil vzorku

Věkové rozložení vzorku ukazuje výrazné rozdíly mezi romskou a neromskou populací: ve všech členských státech byly romské domácnosti zahrnuté do průzkumu obecně mladší a žilo v nich méně starších osob – což odráží obecně vyšší počet dětí a také dřívější úmrtí (nižší předpokládaná délka života). Země narození ve srovnání se stávající zemí pobytu je obecně používána jako ukazatel migračního pozadí. V Bulharsku, Maďarsku, Polsku, Rumunsku a na Slovensku byli téměř všichni romští a neromští respondenti narozeni v zemi svého stávajícího pobytu. V České republice byl vyšší počet romských a neromských respondentů, kteří nebyli narozeni v zemi pobytu, přičemž možným důvodem je rozdělení Československa v roce 1993. Ve Francii, Řecku, Portugalsku a Španělsku byli téměř všichni Romové zahrnuti do průzkumu rovněž narozeni v příslušném členském státu EU, zatímco procento neromských respondentů narozených v jiné zemi bylo vyšší.

Tabulka A.1: Velikost vzorků podle jednotlivých členských států EU (%).

Členský stát EU	Romské domácnosti	Členové romských domácností	Neromské domácnosti	Členové neromských domácností
BG	1100	4690	500	1245
CZ	1100	4112	500	1281
EL	1102	5449	500	1369
ES	1115	4807	502	1441
FR	714	2377	500	1210
HU	1100	4864	500	1234
IT	608	2670	500	1210
PL	670	2558	505	1397
PT	1102	4502	501	1453
RO	1100	4995	500	1457
SK	1100	5359	500	1591
Celkem	10811	46383	5508	14888

Zdroj: Pilotní průzkum agentury FRA zaměřený na Romy z roku 2011

Možné vysvětlení je takové, že v těchto členských státech přitahují oblasti, kde žijí Romové, také osoby s migračním pozadím z důvodu nízkých nákladů na bydlení, a/nebo protože je v jiných oblastech složitější bydlení nalézt. V Itálii přibližně třetina Romů žijících v domácnostech zahrnutých do průzkumu byla narozena v jiné zemi a dva Romové z pěti neměli italské občanství.

Nejméně dvě třetiny romských domácností v České republice, Řecku, Polsku, Portugalsku a Španělsku se nacházely v městských oblastech. Mezi jednou polovinou a třemi čtvrtinami romských domácností v Bulharsku, Maďarsku, Rumunsku a na Slovensku se nacházely na venkově. V Itálii žila polovina romských domácností v městských oblastech, zatímco druhá polovina na tábořištích. V Řecku žila jedna třetina romských domácností na tábořištích, zatímco ve Francii byly rozhovory s *gens du voyage* prováděny pouze na tábořištích.

Pilotní země

Ve Francii, Itálii, Portugalsku a Španělsku⁸² nebyl nikdy proveden rozsáhlý komparativně-quantitativní průzkum o socioekonomické situaci Romů. Průzkum agentury FRA proto slouží jako pilotní průzkum pro rozvoj životaschopné průzkumné metody a nástrojů. V Portugalsku a Španělsku byly k dispozici dostatečné údaje pro vytvoření vhodných rámců výběru respondentů, avšak ve Francii a Itálii se to ukázalo jako problém. Ve Francii byl rámec pro výběr respondentů založen na tábořištích *gens du voyage*. Vzhledem k nedostatku dat o relevantní populaci v Itálii zde byl vytvořen dobře zdokumentovaný vyhovující vzorek, který ukazuje, že italští Romové i romští přistěhovalci žijí ve stejných oblastech. V Řecku byli Romové, se kterými byl proveden rozhovor v Trákii a kteří se sami označovali za „muslimy“, zahrnuti do romského vzorku na základě informací od místních úřadů a nevládních organizací.

⁸² Průzkum s názvem „Zdraví a romská populace“ byl proveden v roce 2007 za koordinace španělské nadace Fundación Secretariado Gitano v Bulharsku, České republice, Řecku, Portugalsku, Rumunsku, na Slovensku a ve Španělsku. Viz Fundación Secretariado Gitano (2009).

Bibliografie

- Advisory Council for the Education of Romany and Other Travellers (ACERT) (1993), *The education of Gypsy and Traveller Children: action research and coordination*, Hatfield, University of Hetfordshire Press.
- Berryman, S. E., Světová banka, Region Evropy a střední Asie (2000), *Hidden challenges to education systems in transition economies*, Washington D.C., Světová banka, Region Evropy a střední Asie.
- Brüggemann, C., Rozvojový program OSN (UNDP) (2012), *Roma Education in Comparative Perspective. Analýza UNDP/Světová banka/EK Regional Roma Survey 2011*, Roma Inclusion Working Papers, Bratislava, UNDP, http://issuu.com/undp_in_europe_cis/docs/education_web?e=3029457/1363948.
- Cekota, J. a Trentini, C., Evropská hospodářská komise Organizace spojených národů (EHK OSN) (2011), *The educational attainment, labour market participation and living conditions of young Roma in Bulgaria, Hungary and Romania*, Discussion Paper Series, č. 2011.2, Ženeva, EHK OSN, www.unece.org/fileadmin/DAM/oes/disc_papers/ECE_DP_2011-2.pdf.
- Cour des comptes (2012), *L'accueil et l'accompagnement des gens du voyage*, Paris, Cour des comptes, www.ccomptes.fr/Publications/Publications/L-accueil-et-l-accompagnement-des-gens-du-voyage.
- Csepeli, G. a Simon, D. (2004), Construction of Roma Identity in Eastern and Central Europe: *Perception and Self-identification*, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, roč. 30, č. 1, s. 129–150.
- Cudworth, D. (2010), *Policy Space and the Education of Gypsy/Traveller and Roma children in Europe*, esej přednesený na konferenci *ECPR Fifth Pan-European Conference*, Porto, 12.–13. listopadu 2013, www.jhubc.it/ecpr-porto/virtualpaperroom/o63.pdf.
- Ethnic Differences in Education and Diverging Prospects for Urban Youth in an Enlarged Europe (EDUMIGROM), www.edumigrom.eu.
- Eurostat (2010), *Quality Profile Early School Leavers*.
- Eurostat (2013), *Total population having completed at least upper secondary education*, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tps00065>.
- Evropská komise (2010), *Evropská strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění*, KOM(2010) 2020, Brusel, 3. března 2010, s. 9, <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.
- Evropská komise (2011a), *Rámec EU pro vnitrostátní strategie integrace Romů do roku 2020*, KOM(2011) 173 v konečném znění, Brusel, 5. dubna 2011, http://ec.europa.eu/justice/policies/discrimination/docs/com_2011_173_en.pdf.
- Evropská komise (2011b), *Sdělení Komise – Kvalitní systém předškolního vzdělávání a péče: nejlepší start do života pro všechny naše děti*, KOM(2011) 66 v konečném znění, Brusel, 17. února 2011, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0066:FIN:CS:PDF>.
- Evropská komise (2012), *„V Evropě klesá počet případů předčasného ukončení školní docházky a zvyšuje se počet absolventů vysokých škol, je však třeba dalšího úsilí“*, tisková zpráva, Brusel, 7. června 2012, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-577_cs.htm.
- Evropská komise (2013), *Návrh doporučení Rady o účinných opatřeních v oblasti integrace Romů v členských státech*, KOM(2013) 460 v konečném znění, Brusel, 26. června 2013, http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/com_2013_460_en.pdf.
- Evropská komise, Výkonná agentura pro vzdělávání, kulturu a audiovizuální oblast (EACEA) (2009), *Vzdělávání a péče v raném dětství v Evropě: překonávání sociálních a kulturních nerovností*, Brusel, Eurydice Network Publication, leden 2009, s. 75, http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/098CS.pdf.
- EACEA (2011), *Compulsory Education in Europe 2010/11*, Brusel, Eurydice Network publication, <http://bookshop.europa.eu/en/compulsory-education-in-europe-2010-11-pbEC3213017>.
- Evropská komise, *Vzdělávání a odborná příprava. Gramotnost*, internetový zdroj, http://ec.europa.eu/education/index_en.htm.
- Evropská unie, Lisabonská smlouva pozměňující Smlouvu o Evropské unii a Smlouvu o založení Evropského společenství, Úř. věst. 2007 C 306.
- Evropská unie, Listina základních práv Evropské unie, Úř. věst. 2012 C 326.
- Evropské středisko pro práva Romů (ERRC) (1999), *Zvláštní opatření: Romové v České republice a školy pro mentálně postižené děti*, Budapešť, ERRC, www.errc.org/reports-and-advocacy-submissions/a-special-remedy-roma-and-schools-for-the-mentally-handicapped-in-the-czech-republic/3680.

- ERRC (2004), *Stigmata: segregovaná výuka Romů ve školách střední a východní Evropy*, Budapešť, ERRC, <http://www.errc.org/cms/upload/file/stigmata-in-czech.pdf>.
- ERRC (2008), *Přetrvávající segregace romských dětí v českém vzdělávacím systému*, Budapešť, ERRC, <http://www.errc.org/cms/upload/media/03/79/mo0000379.pdf>.
- ERRC a Amnesty International (2012), *Five more years of injustice: Segregation of Roma in the Czech Republic*, Londýn a Budapešť, www.errc.org/cms/upload/file/five-more-years-of-injustice-november-2012.pdf.
- Evropské středisko pro sledování rasismu a xenofobie (EUMC) (2006), *Roma and Travellers in Public Education. An overview of the situation in the EU Member States*, Vídeň, květen 2006, http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/roma_report.pdf.
- Evropský parlament (2006), *Doporučení Evropského parlamentu a Rady ze dne 18. prosince 2006 o klíčových schopnostech pro celoživotní učení*, Brusel, 30. prosince 2006, http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/c11090_cs.htm.
- Evropský soud pro lidská práva (ESLP), *D.H. a ostatní proti České republice*, č. 57325/00, 13. listopadu 2007, <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-83256>.
- ESLP, *Oršuš a ostatní proti Chorvatsku*, č. 15766/03, 16. března 2010, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97689>.
- ESLP, *Sampanis a ostatní proti Řecku*, č. 32526/05, 5. června 2008, <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-86797>.
- Filadelfiová, J., Daniel, G. a Škobla, D., UNDP (2007), *Report on the living conditions of Roma in Slovakia*, Bratislava, Regionální kancelář Rozvojového programu OSN pro Evropu a SNS.
- Fleck, G. a Rughinis, C. (2008), *Come Closer. Inclusion and Exclusion of Roma in Present-day Romanian Society*, Bukurešť, Human Dynamics.
- FRA (Agentura Evropské unie pro základní práva) (2009a), *EU-MIDIS Zpráva Zaměřeno na údaje č. 1: Romové*, Lucemburk, Úřad pro publikace Evropské unie, http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/EU-MIDIS_ROMA_CS.pdf.
- FRA (2009b), *EU-MIDIS European Union Minorities and Discrimination Survey – Main Results Report*, Lucemburk, Úřad pro publikace Evropské unie, <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/eu-midis-main-results-report>.
- FRA (2012), *The situation of Roma in 11 EU Member States - Survey results at a glance*, Lucemburk, Úřad pro publikace Evropské unie, <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/situation-roma-11-eu-member-states-survey-results-glance>.
- FRA (2013), *Roma Pilot Survey Technical report: methodology, sampling and fieldwork*, Lucemburk, Úřad pro publikace Evropské unie, <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/roma-pilot-survey-technical-report-methodology-sampling-and-fieldwork>.
- Friedman, E., Kriglerová, E. G., Kubánová, M. a Slosiarik, M. (2009), *School as Ghetto: Systemic Overrepresentation of Roma in Special Education in Slovakia*, Budapešť, Romský vzdělávací fond.
- Fundación Secretariado Gitano (2009), *Health and the Roma Community, Analysis on the Situation in Europe*, Madrid, Fundación Secretariado Gitano, www.gitanos.org/upload/07/81/memoria_gral_fin.pdf.
- Giménez Adelantado, A., Piasere, L., Liegeois, J.P. (2003), *The Education of Gypsy Childhood in Europe*, Opre Roma Project, <http://cordis.europa.eu/documents/documentlibrary/82608111EN6.pdf>.
- Havas, G., Liskó I. a Kemény, I., Oktatáskutató Intézet (2001), *Cigány gyerekek az általános iskolákban*, Budapešť, Oktatáskutató Intézet, <http://mek.oszk.hu/09500/09513/09513.pdf>.
- Heckmann, J. J. (2008), 'Early Childhood Education and Care: The Case for Investing in Disadvantaged Young Children', *CESifo DICE Report Journal for Institutional Comparisons*, roč. 6, č. 2.
- Hoelscher, P., UNICEF Regionální kancelář pro střední a východní Evropu a SNS (2007), *Romani children in South East Europe, The challenge of overcoming centuries of distrust and discrimination*, Social and Economic Policy for Children, Discussion Paper Issue č. 7, Ženeva, UNICEF, http://www.unicef.org/ceecis/0703-CEECIS_ROMA_en.pdf.
- Cherkezova, S. a Tomova, I., UNDP (2013), *An Option of Last Resort? Migration of Roma and Non-Roma from CEE countries*, Roma Inclusion Working Papers, Bratislava, UNDP.
- Ivanov, A. (2012), 'Quantifying the Unquantifiable: Defining Roma Populations in Quantitative Surveys', *Население*, č. 3-4, s. 79-95.
- Ivanov, A., Kling, J. a Kagin J., Rozvojový program Organizace spojených národů (UNDP) (2012), *Integrated household surveys among Roma populations: one possible approach to sampling used in the UNDP-World Bank-EC Regional Roma Survey 2011*, Roma Inclusion Working Papers, Bratislava, UNDP, www.scribd.com/doc/154052170/Roma-household-survey-methodology.
- Ivasiuc, A. (2010), 'School drop-outs among Roma children – myths and reality', *The quarterly newsletter of Unicef Romania*, č. 7, www.unicef.org/romania/media_14491.html.

- Kemény, I. (2005), *Roma of Hungary*, Boulder, Colorado, Social Science Monographs; Highland Lakes N.J., Atlantic Research and Publ.; New York, Columbia Univ. Press.
- Kertesi, G. (2005), *A társadalom peremén: Romák a munkaerő piacon és az iskolában*, Budapest, Osiris K.
- Kertesi, G. a Kézdi, G. (2011), 'The Roma/Non-Roma Test Score Gap in Hungary', *American Economic Review*, roč. 101, č. 3, s. 519–525.
- Kertesi, G. a Kézdi, G., Romský vzdělávací fond (2006), *Expected Long-Term Budgetary Benefits to Roma Education in Hungary*, Budapest, Romský vzdělávací fond, www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/kertesi-kezdi-budgetarybenefits.pdf.
- Kertesi, G. a Kézdi, G., Romský vzdělávací fond (2013), *School Segregation. School choice and educational policies in 100 Hungarian Towns*, Budapest, Romský vzdělávací fond, www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/school_segregationschool_choice_and_educational_policies_-_final_2013.pdf.
- Kézdi, G. a Surányi, É., Romský vzdělávací fond (2009), *A Successful School Integration Program. An Evaluation of the Hungarian National Government's School Integration Program*, Budapest, Romský vzdělávací fond, www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/a_succesful_school_integration_kezdi_suranyi.pdf.
- Krizsán, A. (2012), 'Group self-determination, individual rights, or social inclusion? Competing frames for ethnic counting in Hungary', *Ethnic and Racial Studies*, roč. 35, č. 8, s. 1–17.
- Liégeois, J.-P. (1998), *School provision for ethnic minorities: The gypsy paradigm*, Hatfield, University of Hertfordshire Press.
- Lydaki, A. (1997), *Non-Gypsies and Gypsies. Gypsies of Ano Liossia*, Athény, Kastaniotis.
- Magyari-Vincze, C. a Hajnalka, H. (2009), *Country report on Education: Romania*, EDUMIGROM Working Papers; Budapest, Center for Policy Studies, Středoevropská univerzita, www.edumigrom.eu/working-papers.
- McGarry, A. a Tremlett, A. (2013), *Challenges facing researchers on Roma Minorities in Contemporary Europe: Notes Towards a Research Program*, ECMI Working Paper, č. 62, Flensburg, Evropské centrum pro záležitosti menšin (ECMI).
- Messing, V. (2013), 'Apart or together: motivations behind ethnic segregation in education across Europe', in Szalai, J. a Schiff, C., *Migrant, Roma and Post-Colonial Youth in Education Across Europe: Being Visibly Different*, New York, Palgrave Macmillan.
- Messing, V., Brozovicova, K., Fabo, B. a Kahanec, M. (2012), *Overview of Labour Market Situation of Low-Educated and Roma Population and Regulations Affecting Their Employment*, NEUJOBS Working Papers, WP č. D19.1, <http://www.neujobs.eu/publications/state-art-reports/overview-labour-market-situation-low-educated-and-roma-population-and>.
- Milcher, S. a Ivanov, A. (2004), 'The United Nations Development Programme's vulnerability projects: Roma and ethnic data', *Roma Rights Quarterly*, roč. 2, s. 7–13.
- Miskovic, M. (Ed.) (2013), *Roma Education in Europe: Practices, Policies, and Politics*, Londýn, Routledge.
- Mód, P. (2011), 'Romák a munkaerőpiacon és azon túl' [Roma on the labour market and beyond], in Kurucz, *Roma kutatások, 2010, Élethelyzetek a társadalom peremén*, Budapest, NCSZSI.
- Moldenhawer, B., Frauke, M., Kallstenius, J., Messing, V. a Schiff, C. (2009), *Comparative Report on Education*, EDUMIGROM Comparative Papers, Budapest, Středoevropská univerzita, Center for Policy Studies, www.edumigrom.eu/sites/default/files/field_attachment/page/node-1817/edumigromcomparativereportededucation.pdf.
- National Commission for Human Rights of the Hellenic Republic (2011), *The state of Roma in Greece*, www.nchr.gr/index.php.
- O'Higgins, N. a Ivanov, A. (2006), 'Education and Employment Opportunities for the Roma', *Comparative Economic Studies*, roč. 48, s. 6–19.
- On the Margins of the European Community (EUMargins) (2011), 'Ethnic School Segregation: Effects and Policies', *Policy Brief č. 4*, www.sv.uio.no/iss/english/research/projects/eumargins/policy-briefs/documents/4th-policy_brief_school_segregation_january-7-2011-final.pdf.
- Oreopoulos, P. a Salvanes, K.G. (2011), 'Priceless: The Nonpecuniary Benefits of Schooling', *Journal of Economic Perspectives*, roč. 25, č. 1, s. 159–184, <http://blogg.nhh.no/thechoicelab/wp-content/uploads/2011/12/priceless.pdf>.
- OSN (Organizace spojených národů), Úmluva OSN o právech dítěte, 20. listopadu 1989, www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx.
- OSN, Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace, 21. prosince 1965, www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx
- Rada Evropské unie (2012), Závěry Rady ze dne 26. listopadu 2012 o gramotnosti, Úř. věst. 2012 C 393, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX:52012XG1219\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX:52012XG1219(01)).
- Rada Evropy (2012), Descriptive Glossary of terms relating to Roma issues, Štrasburk, 18. května 2012, <http://www.coe.int/en/web/portal/roma>.

Rada Evropy, Evropská komise proti rasismu a nesnášenlivosti (ECRI) (2006), Všeobecné politické doporučení ECRI č. 10 o potírání rasismu a rasové diskriminace ve školním vzdělávání a jeho prostřednictvím, Štrasburk, 15. prosince 2006.

Rada Evropy, Evropská sociální charta, CETS č. 163, 1996.

Rada Evropy, Protokol k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, CETS č. 155, 1952.

Rada Evropy, Výbor ministrů (2009), Recommendation CM/Rec (2009) 4 on the education of Roma and Travellers in Europe, Štrasburk, 17. června 2009, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1462637>.

Ringold, D., Orenstein, M. a Wilkens, E., World Bank (2005), *Roma in an expanding Europe. Breaking the poverty cycle*, Washington D.C., Světová banka, s. 30–33.

Rinne, C. (2002), 'The Situation of the Roma in Greece', *Kuri Journal of the Dom Research Center*, roč. 1, č. 6, www.domresearchcenter.com/journal/16/greece6.html.

Romský vzdělávací fond (2011), *From segregation to inclusion. Roma pupils in the UK. A Pilot Research Project*, Budapešť, Romský vzdělávací fond, www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/ref_uk_report_nov2011_screen_singlepages.pdf.

Romský vzdělávací fond (2012a), *Pitfalls and bias: entry testing and the overrepresentation of Romani Children in Special Education*, Romský vzdělávací fond, Budapešť, www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/pitfalls-and-bias-screen_singlepages.pdf.

Romský vzdělávací fond (2012b) *Inequity and Inequality: Teacher absenteeism, Romani Pupils, and Primary Education in Romania*, Budapešť, Romský vzdělávací fond, www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/ref_ta_screen_doublepages.pdf.

Rughiniş, C. (2010), 'The forest behind the bar charts: Bridging quantitative and qualitative research on Roma/Tsigani in contemporary Romania', *Patterns of Prejudice*, roč. 44, č. 4, s. 337–367.

Santiago, C. a Maya, O. (2012), *School segregation of Romani students in Spain, Research Report of a study conducted in four selected locations*, Madrid, Fundación Mario Maya and Kamira.

Simon, P., Institut National d'Etudes Démographiques (2007), *"Ethnic" Statistics and Data Protection in the Council of Europe Countries*, ECRI, Rada Evropy, Štrasburk.

Statistická divize OSN (2012), Sociální ukazatele, <http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/socind/>.

Světová banka (2012), *Towards an equal start: Closing the early learning gap for Roma children in Eastern Europe*, Evropská komise, http://siteresources.worldbank.org/EXTROMA/Resources/RomaECD_FinalReport.pdf.

Szalai, J. a Schiff, C. (2014), *Migrant, Roma and Post-colonial Youth in Education across Europe: Being 'Visibly Different'*, Palgrave Macmillan.

Szelényi, I. a Ladányi, J. (2006), *Patterns of Exclusion: Constructing Gypsy Ethnicity and the Making of an Underclass in Transitional Societies of Europe*, New York, Columbia University Press.

UNDP (Rozvojový program OSN), UNDP v Evropě a střední Asii, Roma data, <http://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/ourwork/sustainable-development/development-planning-and-inclusive-sustainable-growth/roma-in-central-and-southeast-europe/roma-data.html>.

UNDP (2002), *Romové ve střední a východní Evropě, jak se vyhnout závislosti (Avoiding the Dependency Trap: The Roma in Central and Eastern Europe)*, Bratislava, UNDP, http://issuu.com/undp_in_europe_cis/docs/avoiding_the_dependency_trap_-_full_report/131.

UNESCO (Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu) (2000), *World education report 2000. The right to education. Towards education for all throughout life*, Paříž, UNESCO Publishing, s. 29.

UNESCO (2007), *Literacy initiative for empowerment 2006-2015. Vision and Strategy Paper*, Hamburg, UNESCO Institute for Lifelong Learning, <http://unevoc.unesco.org/go.php?q=Biblioteca+digital&lang=sp&akt=id&st=adv&qs=2105&unevoc=0>.

UNICEF (Dětský fond Organizace spojených národů) (2007a), *A human rights-based approach to education for all*, New York, UNICEF.

UNICEF (2007b), *Education for some more than others? A regional study on education in Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States*, Ženeva, UNICEF, www.unicef.org/ceecis/070920-RegEduStudy-web_en.pdf.

UNICEF (2011), *The Right of Roma Children to Education: Position Paper*, UNICEF Regionální kancelář pro střední a východní Evropu a Společenství nezávislých států (CEECIS), Ženeva.

JAK ZÍSKAT PUBLIKACE EU

Bezplatné publikace:

- jeden výtisk:
prostřednictvím stránek EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>);
- více výtisků, plakáty či pohlednice:
na zastoupeních Evropské unie (http://ec.europa.eu/represent_cs.htm)
a na delegacích Evropské unie v zemích mimo EU (http://eeas.europa.eu/delegations/index_cs.htm);
můžete se také obrátit na síť Europe Direct na adrese http://europa.eu/europedirect/index_cs.htm
nebo na telefonní lince 00 800 6 7 8 9 10 11 (zdarma v rámci EU) (*).

(*) Informace jsou poskytovány zdarma, stejně jako většina telefonních hovorů (někteří operátoři, telefonní automaty nebo hotely však mohou telefonické spojení zpoplatnit).

Placené publikace:

- prostřednictvím stránek EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>).

HELPING TO MAKE FUNDAMENTAL RIGHTS A REALITY FOR EVERYONE IN THE EUROPEAN UNION

Vzdělání hraje zvláštní roli při řešení četných deprivací, například těch, jimž čelí řada příslušníků největší etnické menšiny Evropské unie (EU), tedy Romů. Vzdělání je tak důležité, protože z velké části určuje budoucí životní šance jednotlivců. Nerovný přístup ke vzdělávání může tudíž vést k nerovnému přístupu k zaměstnání, bydlení a zdravotní péči a v končném důsledku snížit možnost využívat svých základních práv. Stejně jako nekvalitní vzdělání omezuje budoucí příležitosti, kvalitní vzdělání může zlepšit vyhlídky na nalezení zaměstnání a pomoci vymanit se z chudoby. Tato zpráva se zaměřuje na výsledky průzkumu Agentury Evropské unie pro základní práva (FRA) z roku 2011 zabývající se situací romské populace v oblasti vzdělávání, které ukazují, že významné rozdíly mezi romskými a neromskými dětmi přetrvávají na všech úrovních vzdělávání. Odráží rozsáhlou segregaci romských dětí v oblasti vzdělávání, kterou Evropský soud pro lidská práva označil za diskriminační. Taková segregace představuje nedodržování rámce EU pro vnitrostátní strategie integrace Romů, jež se částečně zaměřuje také na začleňování Romů v oblasti vzdělávání.

Nicméně výsledky zároveň poukazují na zlepšení u mladších věkových skupin. Tyto údaje ukazují nejen to, že bylo dosaženo určitého pokroku, ale především poukazují na skutečnost, že další zlepšení je možné a proveditelné.

Zlepšení situace v oblasti vzdělávání Romů se netýká pouze Romů. Jedná se o zkoušku schopnosti Evropské unie dosáhnout pokroku v oblasti začleňování všech extrémně marginalizovaných skupin. Pro podporu tohoto úsilí bude FRA i nadále testovat inovativní přístupy na úrovni komunit a přinášet důkazy o změnách, k nimž dochází přímo na místě.

Úřad pro publikace

ISBN 978-92-9491-193-3
doi:10.2811/44380

FRA – AGENTURA EVROPSKÉ UNIE PRO ZÁKLADNÍ PRÁVA

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Vídeň – Rakousko

Tel. +43 158030-0 – Fax +43 158030-699

fra.europa.eu – info@fra.europa.eu

facebook.com/fundamentalrights

linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency

twitter.com/EURightsAgency